

Інна Літвінова
Олена Якименко

УКРАЇНСЬКА МОВА

Літвінова Інна Миколаївна, Якименко Олена Олександрівна

«Українська мова»

підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти

Видавництво «Ранок»

2026

Створено відповідно до модельної навчальної програми «Українська мова. 7—9 класи»
для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.)

Інна Літвінова
Олена Якименко

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 9 класу
закладів загальної
середньої освіти

rnk.com.ua/111338

Інтерактивний
електронний додаток

Київ • Харків
Видавництво «Ранок»
2026

УДК 811.161.2(075.3)
Л64

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 № 110)

Підручник розроблено за модельною навчальною програмою
«Українська мова. 7—9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.)

Підручник успішно пройшов апробацію у 2025/2026 навчальному році
(наказ Міністерства освіти і науки України від 02.02.2026 № 142)

Літвінова І. М.

Л64 Українська мова : підруч. для 9 кл. закл. загал.
серед. освіти / І. М. Літвінова, О. О. Якименко. —
Харків : Вид-во «Ранок», 2026. — 240 с. : іл.
ISBN

УДК 811.161.2(075.3)

Інтерактивний
електронний додаток
доступний за QR-кодом
або посиланням
rnk.com.ua/111338

ЗРОБЛЕНО
В УКРАЇНІ

ISBN

© Літвінова І. М., Якименко О. О., 2026
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2026

Зміст

Передмова	5
Навігатор	6

ВСТУП

§ 1. Українська мова й виклики сьогодення	8
§ 2. Інформація: повторення вивченого	16

Розділ 1. ПРЯМА Й НЕПРЯМА МОВА. ІНФОРМАЦІЯ

§ 3. Пряма мова: повторення вивченого	22
§ 4. Новизна й важливість інформації. Події й факти	27
§ 5. Цитата як спосіб передавання чужої мови	30
§ 6. Правдивість інформації	35
§ 7. Фейки: причина появи й особливості поширення	37
§ 8. Діалог. Розділові знаки при діалозі	42
§ 9. Заміна прямої мови непрямою	45
Повелителі текстів	49
Підсумовуємо й узагальнюємо	52

Розділ 2. СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ. ТЕКСТ

§ 10. Складне речення, його ознаки. Складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком	56
§ 11. Текст: види, структура, емоційний та естетичний компоненти. Мета й види читання	61
§ 12. Складносурядне речення	66
§ 13. Вторинні тексти: анотація, передмова	74
§ 14. Розділові знаки в складносурядному реченні	79
§ 15. Вторинні тексти: творчий переказ, відгук	91
Повелителі текстів	97
Підсумовуємо й узагальнюємо	98

Розділ 3. СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ. ЖАНРИ МОВЛЕННЯ

§ 16. Складнопідрядне речення	102
§ 17. Підрядні сполучники та сполучні слова в складнопідрядних реченнях. Розділові знаки між частинами складнопідрядного речення	107
§ 18. Жанри мовлення. Виступ	117
§ 19. Види складнопідрядних речень	126

§ 20. Складнопідрядні речення з підрядними означальними	129
§ 21. Інтерв'ю	136
§ 22. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними	141
§ 23. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними	148
§ 24. Застереження. Зізнання.....	178
§ 25. Складнопідрядне речення з кількома підрядними частинами. Розділові знаки в складнопідрядному реченні з кількома підрядними частинами	186
Повелителі текстів.....	194
Підсумовуємо й узагальнюємо	198

Розділ 4. БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. СПІЛКУВАННЯ

§ 26. Безсполучникове складне речення	204
§ 27. Розділові знаки між частинами безсполучникового складного речення	215
§ 28. Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку. Синонімія синтаксичних конструкцій	215
Повелителі текстів.....	221
Підсумовуємо й узагальнюємо	223

Повторення	226
Підсумовуємо й узагальнюємо	233

Додаток: корисні пам'ятки.....	237
---------------------------------------	------------

Любі дев'ятикласники й дев'ятикласниці!

Щиро вітаємо вас на початку нового навчального року! Ми впевнені, що в дев'ятому класі на вас чекає багато цікавого й захопливого.

Цього року ви продовжите шлях до грамотного мовлення й зануритеся в царину синтаксису. Ми підготували для вас цікаву й доступно викладену інформацію та багато вправ для закріплення необхідних мовних навичок. Для того, щоб сформувати потрібні нам усім навички мовлення, пропонуємо докладніше ознайомитися з темами, пов'язаними з інформаційним простором, способами обміну інформацією.

Як і раніше, під час навчання працюватимемо з текстами різних стилів і жанрів. Тексти вправ у кожному розділі продовжуємо об'єднувати цікавою для обговорення темою.

Навігатор

У такий спосіб оформлені правила, що допоможуть вам здобути нові знання про мову.

Так подано інформацію, яка допоможе здобути нові знання про мовлення.

Пам'ятки й інструкції

Так оформлено пам'ятки й інструкції.

Проект!

У цій рубриці ви отримаєте проєктні завдання, які зможете виконати протягом опрацювання розділу.

СловоЛад

Ця рубрика містить поради щодо того, як уникати поширених лексичних і граматичних помилок.

Камертон

Тут подано з правильними наголосами слова, наголошування яких часто викликає складнощі.

Рубрика «Повелителі текстів» у кінці кожного розділу дасть вам змогу відпрацювати вміння читати, розуміти та створювати тексти.

Особливості вправ показані такими позначками:

вправа на повторення й актуалізацію

робота в групі або в парі

завдання на вибір

Підручник має інтерактивний електронний додаток, до якого ви можете перейти за посиланнями або QR-кодами на сторінках.

rnk.com.ua/
111338

У вступній частині до підручника ми поговоримо про таке:

- Які виклики, що стосуються української мови, постають перед нами в сучасному світі.
- Джерела інформації, засоби її передавання, факти й судження, знаки та символи (пригадаємо те, із чим знайомилися в минулі роки).

Фото Наталії Мельничук

§ 1. Українська мова й виклики сьогодення

Вправа 1

1. Прочитайте діалог хлопців.

2. Поміркуйте, що міг би відповісти Максим другові.
3. Чи кидали ви собі коли-небудь виклик? Який? Розкажіть про нього.
4. Дайте визначення фразеологізму *кидати виклик*.
5. Поміркуйте, які значення слова *виклик* ви знаєте. Звірте з інформацією з тлумачного словника.

ВІКЛИК, у, чол.

1. Прохання або вимога з'явитися куди-небудь.

Оплески, вигуки глядачів як прохання, вимога до артиста (артистів) вийти на сцену (для схвалення виступу або повторення його).

Знак, сигнал (телефонний, радіо і т. ін.), за допомогою якого зв'язуються на віддалі для повідомлення, розмови.

2. Заклик до змагання, до участі в чому-небудь.

Категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок або дія, спрямована на те, щоб утягнути в поєдинок.

Із викликом — своїм виглядом, жестами, інтонацією спонукаючи до суперечки, боротьби. **Кидати (кинути) виклик** — робити категоричну, різку пропозицію вступити в боротьбу, поєдинок.

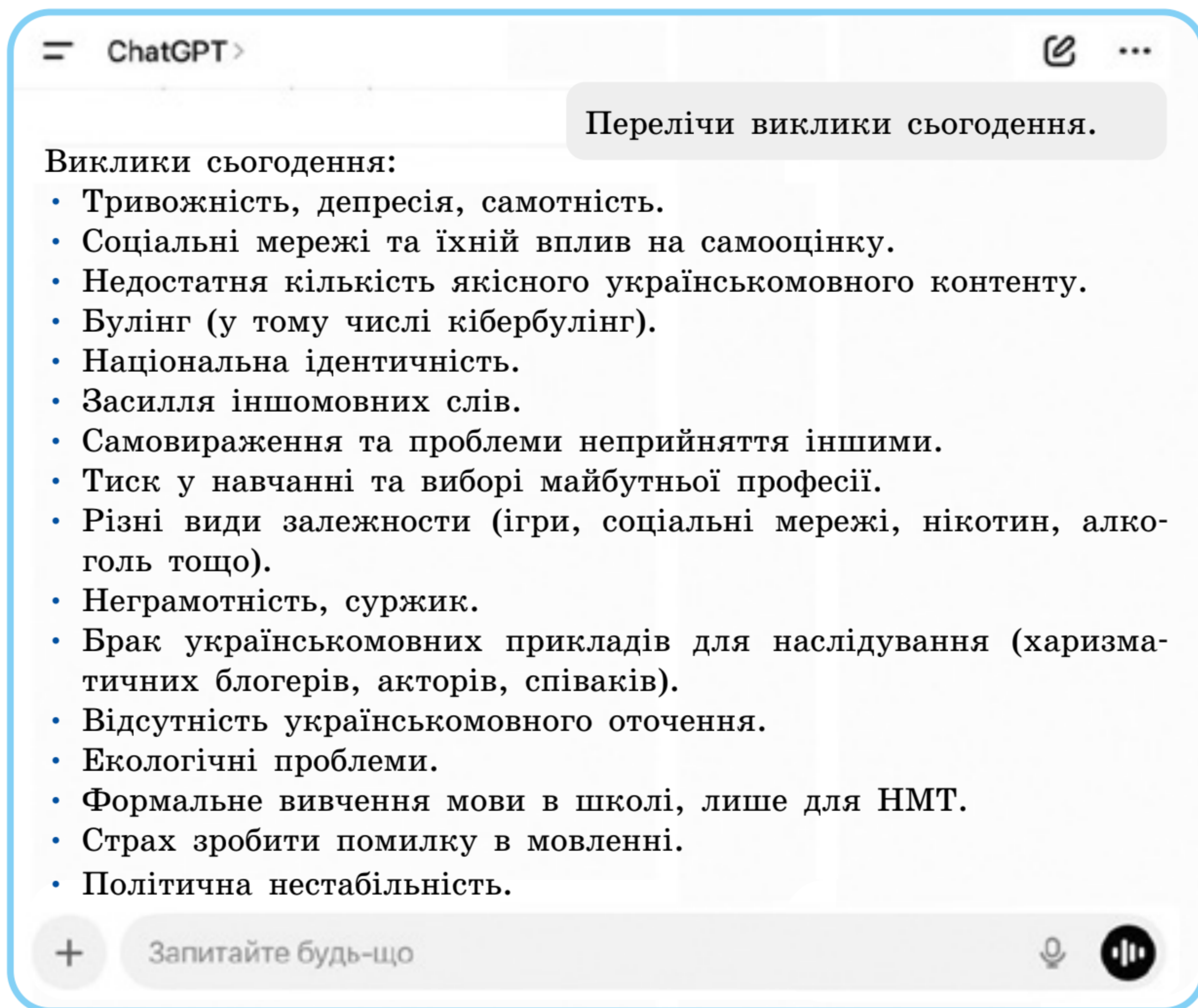
Вправа 2

Із запропонованих речень доберіть приклади до різних значень слова виклик, аби проілюструвати статтю тлумачного словника.

1) Дістав із кишені мобільний, натиснув кнопку швидкого виклику (С. Гридін). 2) Але невидимому гостеві мимоволі передавалося напруження й готовність до будь-яких викликів (С. Іванюк). 3) Цей хлопець мав народитися в батьків, котрі вже тричі кидали виклик Волдеморові (Дж. Ролінг). 4) Проте їхнього виклику ніхто не приймав (В. Рутківський). 5) На Різдвяні свята у нас було чимало пізніх викликів, і нашому Джері не на жарт став докучати кашель (А. Сюел).

Вправа 3

- Із переліку викликів сьогодення, які згенерував «ChatGPT» — віртуальний помічник зі штучним інтелектом. Оберіть і выпишіть такі, що стосуються використання української мови.

2. Проілюструйте виписані виклики ситуаціями із життя, обговоріть їх.
3. Поставте програмі "ChatGPT" питання про те, які виклики сьогодення пов'язані з розвитком української мови. Проаналізуйте відповідь ШІ, підтвердьте або спростуйте його тези.
4. Які мовні виклики, на вашу думку, заслуговують на першочергову увагу? Обґрунтуйте думку.

Вправа 4

1. Порівняйте сленгові слова та літературні відповідники до них.

бро	друг, приятель
баг	помилка, вада
чиназес	дивовижа, задоволення
байтити	поцупити, запозичити
кринж	дискомфорт, сором
краш	зваба, симпатія (про людину)
делулу	вигадник, мрійник
база	основа
імба	щось потужне, що викликає захоплення
рофл	дуже смішний жарт

2. Розкажіть, чи вживаєте ви у своєму мовленні ці або інші сленгові слова. Чому?
3. Поміркуйте, як утворилися сленгові слова. Чи в усіх ситуаціях їх доречно вживати?
4. Наведіть приклади речень зі сленговими словами, а потім замініть останні літературними відповідниками. Поміркуйте, що змінилося.
5. Чи можна вважати сленг бар'єром для розвитку мови? Обґрунтуйте думку.

Проект

Киньте собі виклик: упродовж як мінімум двох тижнів спілкуйтеся між собою грамотною українською мовою без використання сленгових слів. Записуйте свої спостереження.

Вправа 5

1. Запишіть слова згідно з правилами правопису іншомовних слів.

Чел..ендж, (з/г)айд, в(і/у)кенд, бло(з/г)ер, скр(і/у)н, ло(з/г)(і/у)н, екстра/орд(і/у)нарний, (з/г)аджет, ідент(і/у)чний, соц/мережа, пла-г(і/у)ат, гр(і/у)л(ь/')яж, кол..аж, каст(і/у)нг, програм..а, стор(і/у)з, (з/г)раф(і/у)ті, ф(і/у)дбек, комп(ь/')ютер, інтернет/ресурс, т(і/у)нейджер.

2. Пригадайте ознаки іншомовних слів (за потреби скористайтесь підказками в електронному додатку).
3. Поясніть орфограми (за потреби скористайтесь правилами в електронному додатку).
4. За допомогою словників чи пошукових систем з'ясуйте походження слів і доберіть українські відповідники.
5. Поміркуйте, чи завжди виправдане використання запозичень у нашій мові.

rnk.com.ua/
113450

Вправа 6

1. Вдумливо прочитайте тексти.

1

Лексичне багатство української мови вражає навіть попри те, що велику кількість слів було витіснено й знищено в радянські часи внаслідок жорстокої русифікаторської політики, за якої на офіційному рівні в словниках українські одиниці замінювалися співзвучними російським кальками, які до того ж часто були запозиченими з інших мов. Унаслідок цього ми втратили значну частину питомо української термінології. Наведімо кілька прикладів:

*Питомо українське
слово*

кутомір
прямохресник
мірило
розмах
суходіл
прямовисний
дотик

*Запозичений
замінник*

транспортир
перпендикуляр
масштаб
амплітуда
континент
вертикальний
контакт

Титульний аркуш
першого тому
«Словаря української
мови», упорядкованого
Борисом Грінченком
(1907 р.)

Деякі питомо українські слова на сьогодні побутують як синоніми до запозичених: *відсоток* — *процент*, *відрізок* — *сегмент*, *розбір* — *аналіз*, *тотожний* — *однаковий* тощо. Прикро констатувати, що в наш час продовжується процес нівеляції особливостей української мови через надміру активне запозичення слів з інших мов, найперше з англійської. Маємо відзначити, що залучення ін-

шомовних слів у розумних межах — це природний результат процесу міжнаціональної комунікації. Ми ж маємо величезну кількість запозичень як наслідок комплексу меншовартості, невпевненості в цінності нашої духовної культури й унікальності мови, а тому активно вітаємо іншомовні слова за наявності українських варіантів: *пароль* (укр. *ключ*), *фотографія* (укр. *світлина*), *пост* (укр. *допис*), *голкіпер* (укр. *воротар*), *ок* (укр. *гаразд*) та інші.

(З посібника «Українська мова для іміджу та кар'єри»
Інни Літвінової та Тетяни Котукової)

2

Фото І. М. Боберського
(1912 р.)

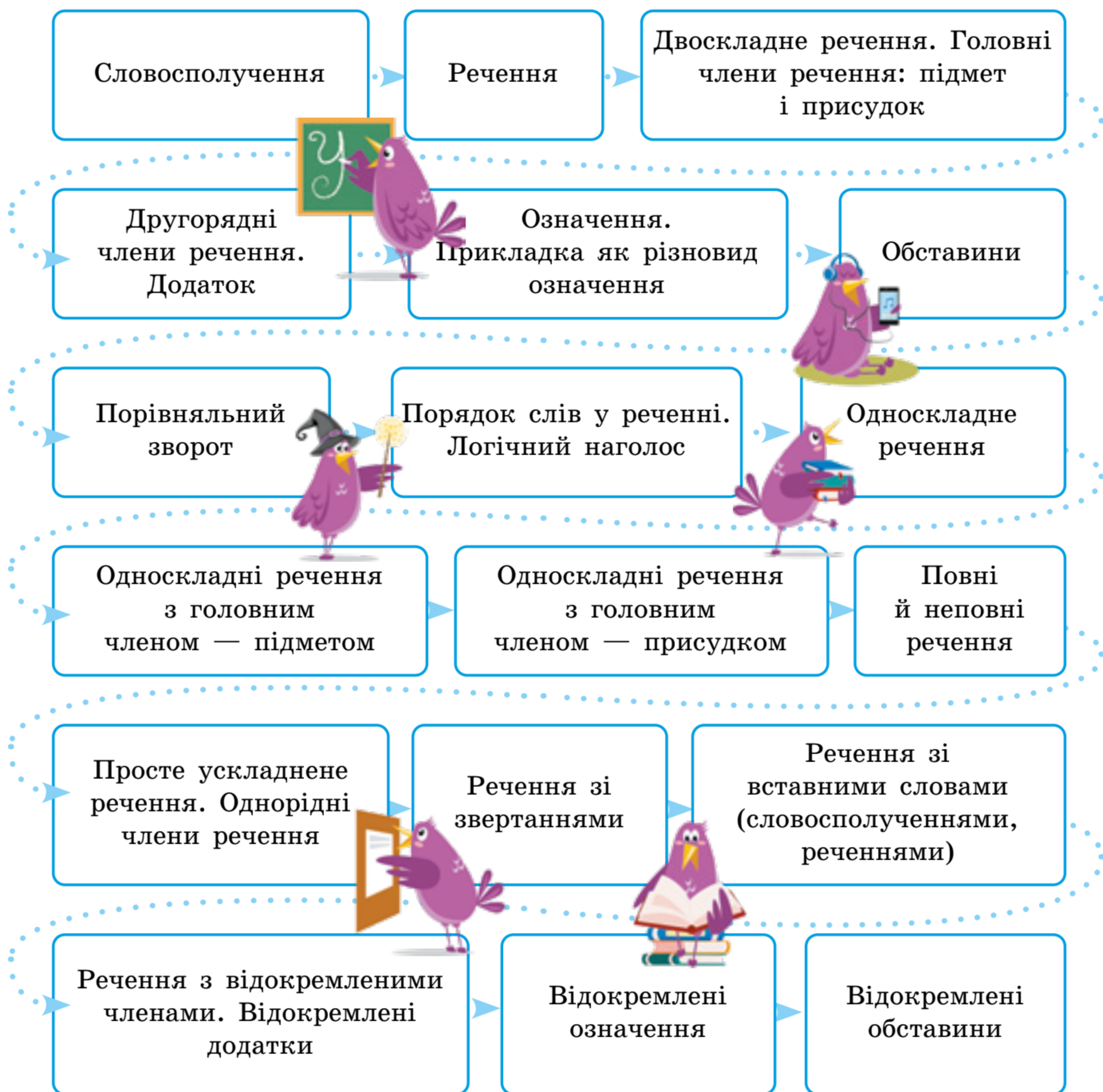
Іван Миколайович Боберський — громадський і державний діяч, педагог, редактор, журналіст, основоположник української тіловиховної та спортивної традиції. Йому належить низка спортивних термінів, поширених на західноукраїнських землях до 1939 року «ситківка», або «відбиванка» (волейбол), «копаний м'яч» (футбол), «наколесництво» (велоспорт), «кошиківка» (баскетбол), «гаківка» (хокей) тощо.

(Зі статті Романа Тимченка до
«Енциклопедії історії української революції
1917—1921»)

2. Сформулюйте основну думку кожного тексту.
3. Визначте, що спільного є між обома текстами за змістом. Коротко сформулюйте й запишіть свою думку (2 речення).
4. З обох текстів выпишіть запозичені слова й дослідіть їхнє походження. Поміркуйте, від яких слів утворено українські відповідники. Походження яких слів (українських чи запозичених) легше з'ясувати? Чому? Як це позначається на розумінні термінів?

Вправа 7

1. Уважно роздивіться схему та пригадайте, що ви вивчали минулого року.

2. Візьміть одне в одного інтерв'ю про те, яка тема з української мови, вивчена у 8 класі, була найскладнішою / найлегшою / найцікавішою.

Вправа 8

Доберіть по одному прикладу речення, яке може бути ілюстрацією до вивчених у 8 класі тем.

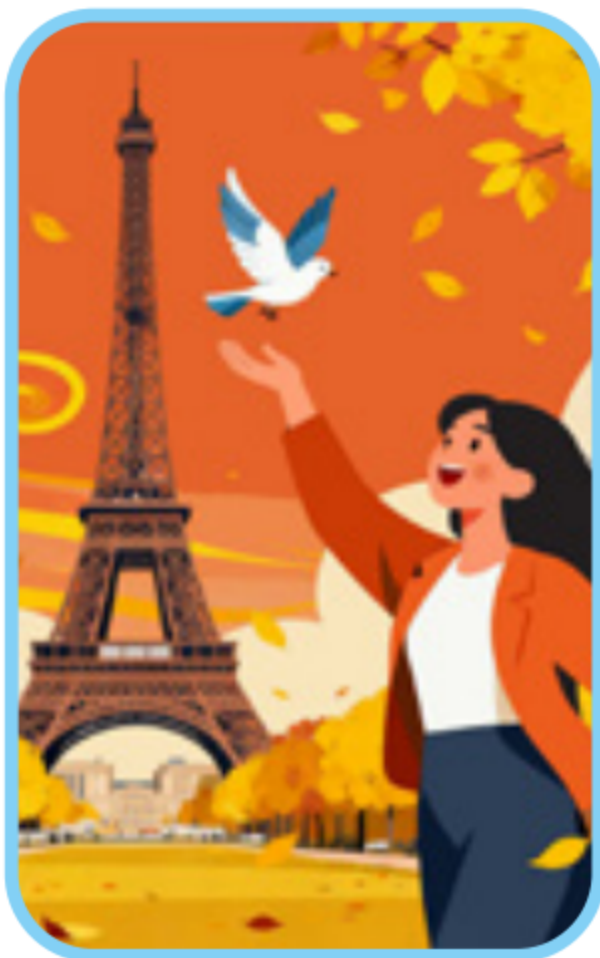
1) Україно! Ти для мене диво! (В. Симоненко). 2) Любити — це значить бути для всіх. Вірити — значить уміти вести за собою (С. Жадан). 3) Кущ був трішки вищий за дівчину, мав густе зелене листя, яке росло парасольками. Аліна надломила одну з молодих зелених гілок (Дара Корній). 4) І дощ цілує опівночі кульбаби очі золоті (М. Вінграновський). 5) Спали діти. Спали квіти (М. Сом). 6) В нього свобода — перший закон (Х. Соловій). 7) Так, здається, хтось уже писав (О. Ірванець).

Вправа 9

Зіграйте в гру: напишіть на картках назви членів речення. Кілька учнів і учениць витягують випадкові картки й мають розказати про себе як про члена речення, не використовуючи терміни-назви та спільнокореневі до них слова.

Вправа 10

1. Прочитайте текст.

Падають пожовклі папірці природи. Похмурі парки посіріли. Почалася пора парасольок... По полудні пані, прогулюючись під помаранчевою парасолькою поблизу пекарні, помітила по-нівечену, покалічену пташечку. Панна почала пильно поглядати, потім підхопила пернату, погодувала пташеня печивом.

Птиця плавно полетіла під паризьким проливнем. Парижанка приємно посміхнулася пташці...

(За О. Котельніковою)

2. Випишіть прості ускладнені речення й розберіть їх за членами речення.
3. Що цікавого ви помітили в тексті? Чи бачили ви подібні тексти раніше? Чи можливо написати повідомлення, усі слова в якому починалися б на одну літеру, окрім П?
4. Прийміть виклик і напишіть речення, усі слова якого починатимуться на одну літеру (можна обрати будь-яку).

Вправа 11

Прочитайте текст і виконайте тестові завдання до нього.

- Можливо, навіть дивувалися, як бідна дівчина танцювала в скляному взутті?!
- Насамкінець варто згадати, що в часи Шарля Перро в моді було взуття, обшите білячим хутром.
- △ Насправді такої проблеми не було, адже черевички Попелюшки були зроблені не з кришталю, а з білячого хутра!
- Усі ми знаємо казку Шарля Перро про Попелюшку, яка, тікаючи, загубила кришталевий черевичок.
- ◇ Помилка в текст казки закралася через неточність перекладу: французьке слово *vair* (біляче хутро) перекладали як *verre* (скло, кришталю).

(За Т. Дубровською)

1. Зміст первісного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А □ ○ □ △ ◇
Б □ □ ◇ △ ○

В □ △ ◇ ○ □
Г □ ○ △ ◇ □

2. Вставне слово є в реченні, позначеному

А □ Б ○ В □ Г △

3. Відокремлене означення є в реченні, позначеному

А □ Б ◇ В △ Г □

4. Відокремлена обставина є в реченні, позначеному

А △ Б ○ В ◇ Г □

5. Однорідні члени є в реченні, позначеному

А △ Б ○ В □ Г ◇

6. Знайдіть у мережі "Інтернет" інформацію про приклади перекладацьких помилок. Підготуйте коротку розповідь про них.

§ 2. Інформація: повторення вивченого

Вправа 12

Клас отримав завдання підготувати виступ на тему «Бар'єри розвитку української мови». Хлопці й дівчата перш за все замислилися, як їм шукати інформацію та як її презентувати. Допоможіть їм відповісти на питання.

Вправа 13

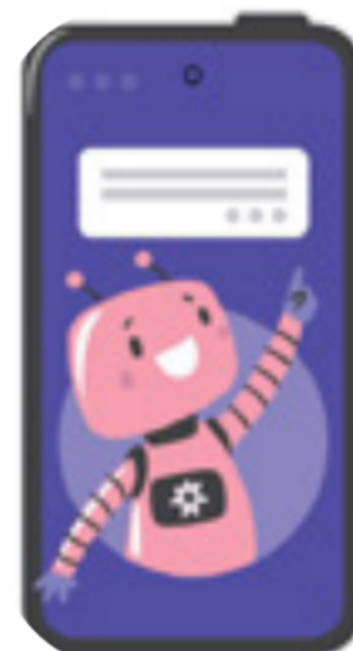
1. Хлопці й дівчата виокремили кілька джерел інформації, якими б могли скористатися. Поміркуйте, які переваги і які вади має кожне із запропонованих джерел.

Переваги	Джерела	Вади
• Швидкість отримання інформації • Достовірність • Повнота, структурованість • Можливість перевірити походження інформації	• Чат-боти на основі штучного інтелекту • Новинні та розважальні інтернет-видання • Дописи, подкасти чи відео блогерів	• Можлива наявність недостовірної інформації • Важкодоступність • Низька якість • Суб'єктивні авторські судження

- Доказовість, наукове підтвердження
- Нейтральне, безстороннє подання
- Легкий доступ до інформації
- Спеціалізовані інтернет-видання (пізнавальні, наукові, науково-популярні)
- Паперові чи електронні книжки
- Неможливість перевірити походження
- Брак наукових підтверджень
- Обмежена кількість інформації
- Може генерувати вигадані факти

2. Прочитайте текст про одне із джерел інформації. Висловіть й поясніть свою згоду чи незгоду.

Чат-боти на основі штучного інтелекту можуть підказати вам ідеї, скласти план повідомлення. Але не варто їм цілковито довіряти. Їхня інформація може бути недостовірною. До того ж, наша мета — пізнати та розвиватися. Штучний інтелект не зможе зробити це за нас.

3. Спишіть текст. Підкресліть усі члени речення, над присудками надпишіть їхній тип. Схарактеризуйте кожне речення за планом:

- 1) поширене чи непоширене;
- 2) повне чи неповне;
- 3) односкладне (і його тип) чи двоскладне;
- 4) ускладнене (чим саме) чи неускладнене.

4. За зразком схарактеризуйте ще одне із запропонованих джерел інформації (на вибір). Презентуйте й поясніть свою характеристику.

5. Розберіть складені вами речення, як у завданні 3.

Вправа 14

1. Прочитайте текст, ознайомтеся з інфографікою.

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва 2022 року провів соціологічне опитування з метою з'ясувати, як змінилося ставлення українців до мовної та культурної ситуації в державі за майже рік повномасштабної війни.

У 2022 році зросла частка громадян, які послуговуються українською мовою в щоденному житті, порівняно з 2021 роком. Якщо у 2021 році цей показник становив 64 %, то у 2022-му він зріс до 71 %. Водночас рівень уживання російської мови знизився майже на 10 %.

Якою мовою ви розмовляєте вдома?

	Україна загалом (грудень 2021)	Україна загалом (грудень 2022)	Захід	Центр	Південь	Схід
Українською	64,1	70,7	95,6	78,3	34,6	40,3
Російською	32,6	23,2	3,1	16,7	54,8	47,4
Іншою / Важко відповісти	3,3	6,1	1,3	5	10,6	12,2

Російська мова лишається поширеною мовою спілкування в південному та східному макрорегіонах. Водночас варто мати на увазі, що практика вживання мов не обмежується лише спілкуванням у родині чи з найближчими друзями. Найімовірніше, значна частина тих, хто відзначили російську як переважну мову спілкування вдома, послуговуються українською в публічній сфері, при спілкуванні з українськомовним співрозмовником тощо.

За останній рік сприйняття важливості мовної проблеми знизлося: 2021 року її вважали актуальною близько 32% опитаних. Натомість 2022-го в них зросла впевненість, що ця проблема надумана (з 27% до 44%).

Як наголошують дослідники, такі результати ще раз доводять, що нібито наявні мовні протиріччя всередині українського суспільства, які намагається роздмухувати російська пропаганда, насправді є штучними.

(За матеріалами сайту фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, інтернет-видання «Українська правда. Життя»)

2. Перекажіть текст. Визначте його тему та головну думку. Складіть план тексту.
3. Порівняйте, як викладено інформацію в другому абзаці та в поданій нижче інфографіці. Які переваги має кожен із цих способів подання інформації?
4. Створіть інфографіку, у якій відобразить інформацію з передостаннього абзацу тексту.
5. Про що йдеться в останньому абзаці тексту? Пригадайте, що таке пропаганда.
6. Коли було проведено згадані в тексті дослідження? Наскільки актуальною, на ваш погляд, є подана інформація зараз? Поясніть свою думку.

Вправа 15

1. Прочитайте твердження. Визначте, які з них є судженнями, а які — фактами.

Калина часто згадується в українському фольклорі.

У нас на подвір'ї квітне великий кущ калини.

Це прекрасний символ! Я, як українка, не можу цього не відчувати.

Калиновий цвіт неймовірно духмяний!

Мені в дитинстві давали їсти калину для покращення імунітету.

Які ж несмачні ці ягоди!

2. Прокоментуйте, як позначився особистий досвід мовців на їхніх судженнях.
3. Пригадайте, які ще існують неофіційні українські символи. Що вони символізують?

4. Об'єднайтесь у групи, оберіть для кожної групи один із символів. Разом доберіть по кілька фактів про ці об'єкти та їхнє символічне значення. Потім запишіть судження про них від кожного та кожної в групі. Порівняйте свої судження. Зверніть увагу, який особистий досвід у них відображений.

Вправа 16

Виконайте тестові завдання.

- Достовірним джерелом інформації є
 - коментарі під відео на ютубі
 - переслане в чат будинку повідомлення від родича сусідів, який працює в СБУ
 - незалежні медіа з перевіреною репутацією
 - газета політичної партії
- До візуальних засобів передавання інформації належать усі перелічені, ОКРІМ
 - зображення Герба та Прапора України
 - схем, діаграми
 - світлин
 - подкасти
- На те, що повідомлення НЕ є фейком, указує його
 - масове поширення
 - емоційність
 - підтвердження в офіційних джерелах
 - відповідність вашим поглядам на життя
- Форма комунікації, спрямована на поширення певної інформації для впливу на суспільну думку на користь якоїсь справи, позиції чи світогляду, — це
 - медійна інформація
 - пропаганда
 - фейк
 - авторська інтерпретація
- Реальна подія, що відбулася насправді, істинність якої доведена та її можна перевірити, — це
 - судження
 - факт
 - маніпуляція
 - прихований зміст

СловоЛад

✗ НЕПРАВИЛЬНО

- ✗ вільна вакансія
- ✗ пам'ятний сувенір
- ✗ головний пріоритет
- ✗ дешевий лоукост
- ✗ прейскурант цін

ПРАВИЛЬНО

вакансія

сувенір

пріоритет

лоукост

прейскурант

Запам'ятай! Треба уникати дублювання значень у двох сусідніх словах, одне з яких можна прибрати без порушення змісту фрази.

Розділ 1

Пряма мова. Інформація

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- як правильно передавати чуже мовлення на письмі;
- яка різниця між прямою й непрямою мовою;
- які розділові знаки треба ставити при оформленні прямої мови та діалогу;
- що таке цитати, для чого їх використовують.

А також поміркуємо, чи справді ті, хто володіє інформацією, володіють світом.

§ 3. Пряма мова: повторення вивченого

Вправа 17

1. Порівняйте два фрагменти.

*Мирослав Дочинець
зауважує: «Перемога
дістається тому, хто
витривить на пів години
більше, ніж інші...».*

*Мирослав Дочинець
зауважує, що
перемагає найбільш
витривалий.*

2. Поміркуйте, чим схожі та чим відрізняються тексти.
3. Пригадайте, як називається оформлення чужого мовлення в різний спосіб.

Пригадаймо!

Прямою мовою називаємо висловлення особи, передане дослівно, зі збереженням усіх лексичних, граматичних і синтаксичних особливостей. Для виділення прямої мови вживаємо лапки:

Відомий фінансист Натан Ротшильд говорив: «Хто володіє інформацією, той володіє світом».

Важливо!

- Як пряму мову оформлюємо також власні думки, передані дослівно, і цитати в тексті.
- Пряма мова може складатися з одного чи кількох речень.
- Розділові знаки в реченнях із прямою мовою залежать від розміщення прямої мови щодо слів автора.
- На схемі пряму мову позначаємо П, слова автора — А.

Вправа 18

1. Розгляньте схеми. Пригадайте, які розділові знаки треба ставити для оформлення прямої мови.

Пряма мова стоїть
ПІСЛЯ слів автора
А: «П».
А: «П?»

А: «П!»
А: «П...»

Пряма мова стоїть
ПЕРЕД словами автора
«П», — а.
«П?» — а.

«П!» — а.
«П...» — а.

2. Із запропонованих речень доберіть приклади до кожної схеми. Запишіть їх у дві групи: із прямою мовою після слів автора і перед словами автора.

1) «Немає магії сильнішої, ніж магія слів», — відзначав А. Франс.
2) «Таке скажете!» — заторохтів русявий (В. Рутківський). 3) Володимир Винниченко говорив: «Мовчання іноді більше говорить, ніж слово». 4) «Зажди, Федьку, зажди...» — зненацька перебив мене Шурко (О. Огульчанський). 5) Прощаючись, поплескував Юрка по плечу: «Видужуй — справжнім геологом будеш!» (А. Дімаров). 6) Той спохмурнів і спитав: «А вона нічого більше не говорила?» (Ю. Логвин). 7) «Що ти сказав?» — весело запитала Зоя, повертаючись до вогнища (О. Бердник). 8) Олег угадав слово, яке вони прошепотіли: «Пам'ятаю, пам'ятаю...» (І. Росоховатський).

Вправа 19

Запишіть речення, розставляючи розділові знаки (прямую мову виділено курсивом).

1) Дівчина задумливо сказала *Може бути гроза* (О. Бердник).
2) Але мій дідусь Грицько, мамин тато, каже *У мужчини, рижухо мій дорогий, головне не класичний римський профіль, не орлиний погляд, а мужність і весела вдача* (В. Нестайко). 3) *Що робити будемо?* запитав Ромка, сідаючи на стілець перед столом, на якому був увімкнений ноутбук (С. Гридін). 4) Той підійшов до нього, простягнув руку *Молодець, хлопче!* (М. Дашкієв). 5) Деякий час мовчали, потім Богдан запитав *Ну, а нам що робити?* (А. Кокотюха). 6) *Плесни мені води!* — наказав малому (Ю. Логвин).

Вправа 20

Складіть речення із прямою мовою за схемами.

Зразок:

Ти поспішаєш? (Оксана)

А: «П?»

Оксана спитала: «Ти поспішаєш?»

«П?» — а.

«Ти поспішаєш?» — спитала Оксана.

1) Уроки закінчуються о третій. (вчителька)

А: «П».

«П», — а.

2) Надворі дощ? (мама)

А: «П?»

«П?» — а.

3) Нарешті перерва! (Микола)

А: «П!»

«П!» — а.

Пригадаймо!

Пряма мова може бути розірвана словами автора. Розділові знаки в таких ситуаціях залежать від того, зі скількох речень складається пряма мова.

Якщо пряма мова складена з одного речення, що розірване словами автора:

«Інтернет з'єднує людей, що перебувають далеко, — казав один розумний чоловік, — але роз'єднує з тими, хто перебуває поруч».

«П, — а, — п».

Якщо пряма мова містить кілька речень, між якими стоять слова автора:

«Світом править Слово, — якось сказала Оксана Забужко. — Світом завжди будуть правити ті, хто розказує кращі історії».

«П, — а. — П».

«П! — а. — П».

«П? — а. — П».

Якщо пряма мова містить кілька речень, між якими стоять слова автора, що містять два дієслова зі значенням мовлення:

«Виклики — це подарунки, які змушують нас шукати новий центр тяжіння, — вважає Опра Вінфрі й радить: — Не боріться з ними. Просто знайдіть новий спосіб вистояти».

«П, — а: — П».

Вправа 21

Спишіть речення й до кожного намалюйте схему.

1) «Безумцеві властиво жалкувати за втраченим, — писав український філософ світового рівня Григорій Сковорода, — і не радіти з того, що лишилось». 2) «Поки ти спроможний помічати цю красу, поки здатен відчувати щастя від доторку до неї, доти і є бодай якийсь сенс жити, — міркує один із переможців Шевченківської премії 2025 року поет Юрій Іздрик. — Бо так насправді робити на цьому світі нічого, мені здається». 3) «Для мене книги завжди важили дуже багато, — говорить рок-зірка від літератури, найтитолованіший український письменник Сергій Жадан і додає: — Мені треба завжди мати книжку, без неї якось важко. От я кудись іду, а в мене в рюкзаку лежить Сковорода. Час від часу я дістаю й перечитую».

Вправа 22

Запишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки (прямую мову виділено курсивом).

1) *Бачу хитро підморгнувши всім нам, знову почав він хоч ви й краєзнавці, а не знаєте, що таке звичайнісінький пісок (О. Огульчанський).* 2) *Це щось нове глузливо промовив Чорнобородий і звернувся до своїх поплічників Як, друзі, повіримо йому на цей раз? (В. Малик).* 3) *А от і ні* заперечив Соловій. *Якби бджола була дурніша за чоловіка, то вона б зараз варила юшку, а я сидів би на квітці (В. Шкляр).* 4) *Ласкаво просимо! Усміхнувшись, Марсель вручив Діані та Денису візитівки. Ми на вас чекали (М. Кідрук).* 5) *Та хіба ж ми знали, що ти у нас такий нетерплячий? — посміхнувся Тишкевич, проте його обличчя одразу набрало заклопотаного виразу і він запитав То як же нам тепер бути? (В. Рутківський).* 6) *Авжеж* відказала Поліанна. *Але я так не вважаю. Життю не можна навчатися — треба просто жити (Е. Портер).*

Вправа 23

Пригадайте, що з вами сьогодні трапилося, та складіть про це речення із прямою мовою за схемами.

«П, — а, — п».	«П! — а. — П».
«П, — а. — П».	«П? — а. — П».
«П, — а: — П».	

Якщо кілька реплік прямої мови записуємо в рядок без слів автора, то кожен беремо в лапки, а між лапками попередньої та наступної прямої мови ставимо тире.

«На хвилину не можна лишити! Ану марш у машину». — «Ну де ти так довго!» (Гаська Шиян).

Якщо між лапками є слова автора, тире між репліками не ставимо.

«Куди тікаєш, чемна дитино?» — спинив її різкий Мухамедів поклик. «Що таке?» — обернулася, вмить перехотівши сміятись. «А гостинчика дідусяві од мене хто передасть?» — простягнув невеличкого слоїчка (М. Павленко).

Вправа 24

1. Прочитайте текст допису.

12:44

🔊 📶 📷 📶 97% 🔋

Привіт! Познайомилася через соцмережі із цікавим хлопцем і хочу зустрітись. Тепер усі мої родичі та знайомі розподілилися на два табори. Мама говорить *Ти що! Це дуже небезпечно. Ти ж не знаєш, хто він і що в нього в голові!* додає подруга. Брат заперечує *Ми живемо у ХХІ столітті, іди в ногу з часом*, але радить *Для першої зустрічі обов'язково обирай людне місце.*

Друзі, що порадите ви? У кого був подібний досвід? Пишіть у коментарях.

2. Перепишіть текст допису, розставляючи потрібні розділові знаки.

3. Напишіть коментар до допису. Обговоріть свої пропозиції.

4. Обговоріть, як давати поради в інтернеті, щоб вони не справляли враження "хейту" чи непроханої критики.

§ 4. Новизна й важливість інформації. Події й факти

Вправа 25

1. Прочитайте новини.

12:44

    97%

Наслідки негоди в Черкасах

Опубліковано 13.07.2025 10:42

Цієї ночі Черкасами пронісся потужний буревій. Міська влада повідомляє про сотні повалених дерев, пошкоджені покрівлі, електричні дроти, паркани, автомобілі. Комунальні та рятувальні служби працюють над усуненням наслідків негоди. *Сьогодні — знову штормове попередження. Будьте обережні, не залишайте автівки під деревами* застерігає мер міста.

12:44

    97%

Невдалий початок дня

Опубліковано 13.07.2025 13:40

Мешканець одного з районів Черкас спізнився на роботу через наслідки руйнівної стихії. Пан Олег Д. не зміг виїхати з подвір'я через перекриття поваленим деревом дороги. Необхідні йому транспортні маршрути не працювали через пошкодження електромереж. *Отримаю на горіхи від начальства* скрушно зазначає пан Олег.

Черкащину накриють шквали, дощ і гроза

Опубліковано 13.07.2025 15:07

У суботу, 12 липня, Черкащину накриють потужні пориви вітру. У місті та області очікується гроза, удень — град і шквал 15—20 м/с попереджають синоптики. Погодні умови можуть призвести до ускладнення роботи енергетичних, будівельних підприємств і руху транспорту.

2. Випишіть із текстів речення з прямою мовою (подана курсивом), правильно розставляючи розділові знаки.
3. Що об'єднує подані тексти? Які відмінності ви в них помітили?
4. Які з поданих новин є актуальними, а які — ні? Поясніть свою думку.

У світі масової комунікації новизна та важливість — це властивості, які роблять інформацію цінною. Новою є та інформація, яка доповнює вже наявну у вас базу знань. У сучасних умовах інформаційної перевантаженості необхідно виокремлювати із загального масиву важливу для нас інформацію, яка несе певну користь, має для нас значення, зацікавлює та збагачує.

Вправа 26

1. Прочитайте новину з інтернет-видання «Полтавщина».

У Полтаві встановили інсталяції, які привертають увагу до проблем дітей з інвалідністю

Інсталяції з видозміненим знаком «Обережно, діти!» з'явилися на Київському вокзалі, біля 5-ї школи та пам'ятника Котляревському. На одній зі сторін кожного знака зображена дитина, яка має порушення зору, на другій — із протезом ноги.

Фото з інтернет-видання «Полтавщина»

Жовта тактильна плитка під знаком — ще один візуальний акцент. На ній є QR-код, який веде на сайт ЮНІСЕФ із роз'ясненням ініціативи «Діти як діти».

«Діти з інвалідністю — так само повноцінні діти, але суспільство досі не звикло їх помічати. А ці інсталяції — візуальний спосіб зробити їх видимими», — пояснила представниця міськради Дар'я Недоріченко.

(За М. Лисогором, інтернет-видання «Полтавщина»)

2. Випишіть із тексту речення з прямою мовою. Доберіть до нього схему.

А: «П».

«П, — а, — п».

«П», — а.

3. Перебудуйте речення так, щоб воно відповідало двом іншим із запропонованих схем. Запишіть видозмінені варіанти.
4. Про яку подію повідомляє новина? Як ви ставитеся до цієї події?
5. Пригадайте відмінності між фактами й судженнями. Знайдіть у тексті твердження, що містять факти, і ті, що містять судження.

Подія — це зміна об'єкта, взаємодія між об'єктами, поява нового чи зникнення наявного об'єкта. Якщо простіше, це те, що відбувається в часі та в певному місці. Саме події є тим, що висвітлюють у засобах масової інформації.

Факт — це наявні в дійсності подія або явище, існування яких можна довести. У медіа факт — це правдиве віддзеркалення соціально значущого фрагмента навколишньої дійсності.

Вправа 27

1. Знайдіть у мережі "Інтернет" місцеве новинне видання вашого населеного пункту, громади, району чи області (за потреби скористайтесь довідкою в електронному додатку). Перегляньте новини за останній день (тиждень чи місяць — залежно від наповненості сайту). Оберіть події, які, на вашу думку, є найважливішими.
2. Складіть і запишіть речення з прямою мовою, які повідомлятимуть про вибрані події.

rnk.com.ua/
113455

Зразок. Газета «Сільський голос» повідомляє: «У Васильківцях відчиняє двері для відвідувачів перша крамниця коміксів».

«З наступного тижня вивезення сміття відбуватиметься від кожного подвір'я», — оголосив голова громади.

§ 5. Цитата як спосіб передавання чужої мови

Вправа 28

1. Порівняйте способи запису цитати.

1)

2) Ліна Костенко писала: *«Людина нібито не літає... А крила має. А крила має!»*

2. Поміркуйте, чи обидва способи правильні. Поясніть свою думку.

Оскільки цитата — це дослівне відтворення на письмі сказаного конкретною людиною, її оформлюють як пряму мову:

«Мрія дає нуль, якщо не зробити її життям», — відзначав Григій Тютюнник.

Зауважте! Оформлення цитати як прямої мови — не єдиний спосіб. Якщо фрагмент чийогось мовлення органічно включаємо у свій текст, обов'язково беремо його в лапки, але починаємо з малої літери й розділові знаки ставимо відповідно до структури речення:

Та куди ж мені в ті чиновники, коли «мені тринадцятий минало» (Остап Вишня).

Як бачимо, цитата ніби «вмонтована» в текст і посилює думку. У таких ситуаціях автора зазвичай називають, але цитована поезія Тараса Шевченка дуже відома, тому не потребує представлення.

Важливо! Відсутність належного оформлення цитат (у лапках, із зазначенням автора) розцінюється як плагіат — привласнення авторства і є порушенням авторського права.

Вправа 29

1. Спишіть речення із цитатами, поставте потрібні розділові знаки (цитовані фрагменти виділено курсивом).

1) *Великі духом, силою малі, орлині крила чуєм за плечима, самі ж кайданами прикуті до землі* (Леся Українка). 2) *Танцюй так, ніби на тебе ніхто не дивиться. Співай, ніби тебе ніхто не чує. Люби так, ніби тебе ніколи не зраджували, і живи так, ніби земля — це рай* (Марк Твен). 3) *Випробування зміцнюють дух і ведуть до життя* (В. Шкляр). 4) *Як на мене, про сучасний світ важливо зрозуміти одну річ: надлишок інформації не гарантує її достовірності* (Р. Гір). 5) *Кожна людина — це зірка, яка має право світити* (К. Саган). 6) *Своріть собі репутацію — і вона буде працювати на вас* (Дж. Рокфеллер).

2. Поміркуйте, про що кожна з наведених цитат, спробуйте передати суть фрази своїми словами.

3. Розгляньте мем. Що, на вашу думку, він висміює?

**Ну скільки можна!
Ми не говорили такої дурні!**

*Будда, Григорій Сковорода,
Леся Українка,
Габріель Гарсія Маркес,
Педро Паскаль*

4. Оберіть одну з тем і підготуйте короткий виступ за планом:

- 1) цитата із вправи,
- 2) ваші міркування щодо сказаного,
- 3) приклад із життя як ілюстрація до міркувань,
- 4) висновок.

Вправа 30

1. Прочитайте цитати.

Бо щастя — це трикутник,
а в нім три боки:
віра, надія, любов.

Богдан-Ігор Антонич

Життя справді складне,
і єдиний у нього підручник — досвід.

Григор Тютюнник

Чужа душа — то, кажуть, темний ліс.
А я кажу: не кожна, ой не кожна!
Чужа душа — то тихе море сліз.
Плювати в неї — гріх тяжкий, не можна.

Ліна Костенко

Усе, чого ми собі бажаємо, про що думаємо
і чого сподіваємося, обов'язково з нами стається.

Юрій Андрухович

Головне — тримати при собі свою віру,
свою любов і свою упертість.
Спаситель — він не зважає на шкіру,
він зважає на солідарність і чесність.

Сергій Жадан

Сміливі завжди мають щастя

Іван Багряний

На світі той наймудріший,
хто найдужче любить життя.

Василь Симоненко

Неможливих речей немає.
Є недостатня кількість спроб.

Любо Дереш

2. Поміркуйте, чи згодні ви з думкою авторів.
3. Оберіть дві цитати, які найбільше вам сподобалися. Використайте їх на підтвердження своєї думки. За потреби можна скористатися формулою: Я вважаю, що... На підтвердження моєї думки можу навести... / Як зазначав...

Вправа 31

1. Прочитайте текст.

«Для когось я — символ Харкова, для когось — мразота, що псує стіни», — стритартист Гамлет Зіньківський

Його ім'я таке ж оригінальне, як і його роботи, які можна знайти на вулицях українських міст: чорно-білі малюнки з лаконічно-філософськими написами не лише привертають увагу перехожих, але й змушують їх задуматися над питаннями буття.

Свій перший стритарт Гамлет створив ще 2001-го у своєму рідному Харкові.

«У мене був маленький малюночок, який я зробив фломіком — кумедна, дуже дитяча мордочка. Я намалював на паркані цей портрет Гагаріна і дуже боявся. Був упевнений, що коли я зроблю цю роботу, якщо мене знайдуть, зішлють до Сибіру чи щось таке», — пригадує художник.

Зараз Гамлет Зіньківський — один із найвідоміших стритартистів України, а Харків перетворився на його галерею, у якій митець вибудував цілий лабіринт зі своїх робіт.

Нині Гамлет працює під обстрілами. Частину своїх малюнків створив у деокупованих містах. Один із них — напис «Живі. Контужені. Щасливі» на зруйнованому мості в Куп'янську, що на Харківщині.

Для чого створювати стритарт під час війни? Як люди реагують на митця, який залишає на їхніх вулицях чорно-білі малюнки? Чому Гамлетові важливо перекладати свої старі роботи українською?

Про все це «Українська правда» поговорила з Гамлетом Зіньківським.

(Зі вступу до інтерв'ю Софії Середи з Гамлетом Зіньківським на сайті «Українська правда»)

Робота Гамлета на вул. Григорія Сковороди "Від ваших likes любові не більшає" (2019 р.)

2. Сформулюйте основну думку тексту.

3. Чи знали ви про стритарт як напрямок мистецтва? Поміркуйте, що означає цей термін. Яке його походження? Звірте свої припущення з інформацією в електронному додатку.

4. Поміркуйте, для чого в тексті подано цитату. Знайдіть у цитаті розмовні слова, доберіть відповідники з літературної мови.

rnk.com.ua/
113456

5. Роздивіться світлина робіт Гамлета Зіньківського. Поділіться своїми враженнями про них. Напишіть невеликий огляд запропонованих або інших робіт митця для блогу, зверніть увагу на оформлення цитат.

Роботи Гамлета Зіньківського: "Тільки добро має майбутнє" (Харків, вул. Коцарська);
"Ущипни себе, коли не впевнений, що це чудо – реальне життя"
(Харків, пров. Мар'яненка)

Камертон

завд^ання

навч^ання

чит^ання

посил^ання

обр^ання

пізн^ання

АЛЕ

н^ехтування

покли^кання (від *покли^кати*),

поклик^ання (від *поклик^атися*)

§ 6. Правдивість інформації

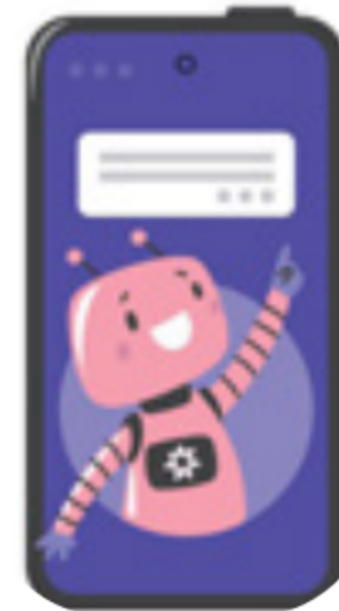

Вправа 32

1. Прочитайте новини.

Завдання НМТ пише штучний інтелект?!

Про це ми запитали працівників Українського центру оцінювання якості освіти. В УЦОЯО відповіли, що наразі не використовують тестові завдання НМТ, розроблені штучним інтелектом, але його планують навчити перевіряти деякі відповіді в майбутньому.

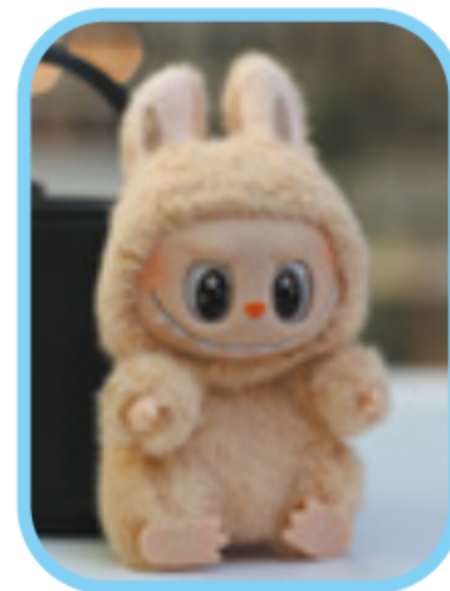

Щасливе майбутнє

Мільйони людей у селі отримали нове житло завдяки програмі підтримки від місцевої влади. Тоді як за попередників селяни жили за межею бідності.

У страшні часи з'являються страшні створіння

Місцева мешканка була дуже налякана, коли ввечері, виносячи сміття, побачила біля контейнерів невідому тварину. Жінка наголошує, що це точно не могли бути собака чи кіт. «Тварина скоріше скидалася на чупакабру, про яку багато говорили по телевізору», — зазначає вона.

2. Як ви вважаєте, чи правдиві ці повідомлення? Поясніть свою думку.
3. Які маніпуляції використано в написанні цих новин? Як ви вважаєте, для чого це було зроблено?

Ознаки неправдивої інформації

- Наявність дуже великих чисел, сенсаційний характер новини.
- Заголовок не відповідає змісту всієї новини.
- Дата, яка не є правдивою.
- Звернення до надприродних явищ, що привертає увагу.

Вправа 33

1. Прочитайте текст.

Вінстон Черчилль
(фото 1942 р.)

Вінстон Черчилль був видатним оратором і поплатився за це — йому приписали безліч чужих висловлювань. Онлайн-журнал «WAS» зібрав найвідоміші з фейкових цитат британського лідера.

1) «Хто до 25 років не став лібералом, у того немає серця. Хто до 35-ти не став консерватором, у того немає розуму».

Ніхто не чув ці слова від Черчилля. Історик Пол Аддісон стверджує, що політик і не міг їх сказати, бо в 15 років став консерватором, а в 35 був лібералом.

2) «Ніколи, ніколи, ніколи, ніколи не здавайся».

Насправді, приїхавши 1941 року до рідної школи Херроу, Черчилль не був таким категоричним. Він заявив: «Ніколи не здавайся. Ніколи, ніколи, ніколи, ніколи, якщо інше не диктують твої переконання та здоровий глузд».

3) «Мої смаки надзвичайно прості. Мені подобається лише найкраще».

За словами секретаря Черчилля Джона Колвілля, це слова близького друга прем'єра — лорда Беркенгеда. Той зауважив: «Містера Черчилля легко задовольнити найкращим».

4) «Якщо країна між війною і ганьбою обирає ганьбу, вона отримує і війну, і ганьбу».

Вважають, що ці слова майбутній прем'єр Великобританії Черчилль адресував чинному прем'єру Чемберлену 1938 року після підписання Мюнхенської угоди. Але схожа фраза є в листі Черчилля до попередника Чемберлена, Ллойда Джорджа. Ще до переговорів у Мюнхені Черчилль писав: «Гадаю, у найближчі кілька тижнів нам доведеться обирати між війною і соромом, і я не впевнений, який варіант буде обраний».

(Із видання «WAS»)

2. Як ви вважаєте, чи важливо знати, кому насправді належать відомі цитати? Чому?
3. Випишіть із тексту вислови, які справді належать Вінстону Черчиллю. Зверніть увагу на правильне оформлення цитат.
4. Знайдіть і запишіть цитату, яка могла би бути вашим життєвим кредо. Перевірте правдивість її походження.

§7. Фейки: причини появи й особливості поширення. Академічна доброчесність

Вправа 34

1. Прочитайте діалог двох подруг.

Ліда

Я тут таке дізналась! Ти впадеш, як почувеш!

Тетянка

Що трапилося?

З нового року всіх Тетян перейменують на Горпин!

Звідки ти це взяла?

Якась дівчина в тіктоці розказує. Хто не захоче, заплатить штраф! Що наша влада собі думає? Жак просто!

Та це ж відвертий фейк!

У відео більше двох мільйонів переглядів, більше п'ятидесяти тисяч поширень! Чому ти вважаєш, що це фейк?

Ну, навіть не знаю, з чого почати...

2. Пригадайте, що таке фейк і як його розпізнати.

Фейк (від англ. *fake* — несправжній, фальшивий; підробка) — свідоме подання неправдивої інформації; подання фактів у спотвореному вигляді.

Як розпізнати фейк

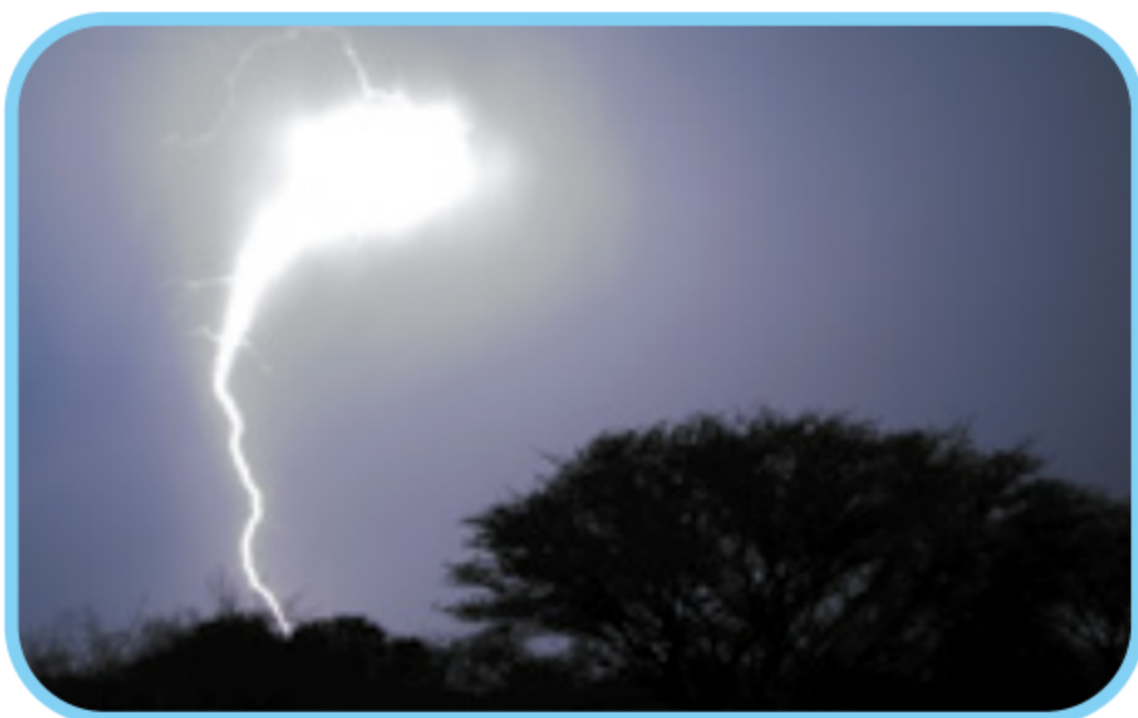
- Перевірити джерело: що відомо про людину, яка поширює інформацію, про видання, у якому вона розміщена, тощо; чи є підстави довіряти цьому джерелу.

- Пошукати підтвердження цієї інформації в інших, надійних джерелах. Якщо підтвердження немає, інформація може бути фейковою.
 - Звернути увагу на наявність маніпуляцій у повідомленні, спонукання до сильних емоцій, певних висновків чи дій. Це є ознаками фейків.
3. Поміркуйте, які елементи маніпуляції та пропаганди містить повідомлення про зміну імен? До яких емоцій і думок воно спонукає? Хто і з якою метою може насправді поширювати цю інформацію?
 4. Складіть і запишіть повідомлення для Тетянки, що доводитиме фейковість інформації, яка схвилювала її подругу.
 5. Знайдіть орфографічні та граматичні помилки в останній репліці Ліди. Запишіть речення правильно, поясніть орфограми.

Причини створення фейків

- З метою збагачення. Вигадана інформація, що викликає сильні емоції, може з більшою ефективністю спонукати до купівлі товарів і послуг, ніж чесна реклама.
- Для привернення уваги аудиторії. Це особливо актуально для блогерів, дописувачів соціальних мереж, онлайн-видань, де кількість переглядів, уподобань і коментарів сприяє поширенню допису.
- Для поширення певних переконань та ідеологій.
- Для здобуття влади. Часто це поширення неправдивої негативної інформації про опонента.

Вправа 35

Кульова блискавка

1. Прочитайте фейкові новини, які в різні періоди поширювалися в українському інформаційному просторі.

Кульові блискавки відчують хвилі страху й можуть атакувати.

Українська валюта визнана найкрасивішою у світі. Таке рішення прийняли за підсумками щорічного засідання комісії

з питань естетики Міжнародного фінансового банку.

На Буковині фермер вирощує ананаси на своєму полі. Для посадки кафедра рідкісних тропічних рослин ЧНУ імені Юрія Федьковича підготувала саджанці молодих ананасів.

Плантація ананасів

Вуличні ліхтарі викликають у людей смертельні хвороби.

2. Висловіте припущення, чи повірили б ви в такі повідомлення, якби натрапили на них в інтернеті без попередження. Чому ви так вважаєте?
3. Рокажіть, як би ви перевіряли правдивість цих новин.

Вправа 36

1. Прочитайте тексти.

1

Плагіат (від лат. *plagiarius* — викрадач) — привласнення авторства на чужий твір або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора.

Плагіат у будь-якому разі є видом шахрайства, суть якого — у крадіжці чужої роботи або її частини та поданні її як власної. Загалом плагіат можна поділити на **три основні типи**:

- 1) копіювання чужої роботи (як несвідомо, так і свідомо), оприлюднення її під своїм іменем;
- 2) подання суміші власних і запозичених в інших джерелах аргументів без належного цитування;
- 3) перефразування чужої роботи без належно оформленого посилання на автора або видавця.

(За вікіпедією)

2

Допомога з домашнім завданням

Списувати домашню роботу не вважають порушенням закону. Але все одно можна втрапити в халепу, якщо вчитель помітить,

Обкладинка книжки
«Життя онлайн»
(видавництво
«Книголав», 2020)

що твій твір підозріло схожий на статтю з вікіпедії.

Цілком прийнятно використовувати цитати (слова, сказані іншими людьми) за умови, якщо ти зазначаєш, що когось цитуєш. Але ніколи не копіюй цілі шматки тексту з інтернету і не видавай їх за свої.

*(Із книжки Л. Стовелла «Життя онлайн»,
переклад Т. Кузьменко)*

2. Поміркуйте, що спільного й відмінного між текстами (авторство, основна думка, стиль викладу тощо).
3. Поєднайте інформацію з обох текстів і сформулюйте своє розуміння поняття «плагіат».
4. Візьміть одне в одного інтерв'ю:

Як ви ставитеся до списування? Чи вважаєте списування в школі плагіатом? Чому? Уявіть, що ви здійснили відкриття, а хтось його запозичив без вказівки авторства. Як би ви почувалися?

Вправа 37

1. Розгляньте заставки до відео. Які почуття вони у вас викликають? Чого ви очікуєте від сюжетів відео?

2. Прочитайте текст відео до першої заставки. Чи відповідають текст і зображення на заставці змісту відео?

Цьогорічна осінь обіцяє бути м'якшою за кліматичну норму, з тривалим періодом теплої погоди, відомим як «бабине літо». Проте заморозки настануть раніше, ніж торік, через вторгнення холодних фронтів із півночі. У третій декаді вересня, зокрема в ніч із 24 на 25 вересня, заморозки на ґрунті можливі в західних областях, таких як Львівська, Івано-Франківська та Волинська, де температура може опуститися до $0...-3^{\circ}\text{C}$. Із 25–27 вересня холод дістанеться до північних (Чернігівська, Сумська) та східних (Харківська) регіонів із нічними температурами $+2...+8^{\circ}\text{C}$ і можливими заморозками до -3°C . На півдні, зокрема в Одеській та Херсонській областях, заморозків у вересні не передбачається — температура вночі триматиметься на рівні $+7...+10^{\circ}\text{C}$. У Карпатах на високогір'ях можливий сніг.

3. Які ознаки фейків та маніпуляції містять заставки для відео? Для чого, на вашу думку, їх використовують?
4. Знайдіть та перелічіть ознаки того, що зображення були створені за допомогою штучного інтелекту. Знайдіть та виправте помилки в тексті на заставках.
5. Придумайте історію, що відповідала б заголовку на другій заставці (на вибір):
- таку, що могла б відбутися в реальному житті;
 - фантастичну.

§ 8. Діалог. Розділові знаки при діалозі

Вправа 38

1. Прочитайте діалог.

Офіціантка підходить, цікавиться:

— Як вам наші варенички?

— О! — кажу. — Ваші вареники — це просто космос, пані!

(Віталій Чепинога)

2. Поясніть розділові знаки в оформленні реплік.
3. Перекажіть діалог своїми словами. Поміркуйте, що змінилося.

Діалог — це пряма мова, що передає розмову двох осіб. Слова кожної особи, яка бере участь у розмові, називаються репліками. Записуємо кожну репліку з абзацу без лапок, але на початку репліки ставимо тире. Якщо репліку супроводжують слова автора, оформлюємо їх так, як і при прямій мові.

Він замовк. А я знов затягнув:

— Ви щиро й твердо переконані, мій молодий друже, що без любови не можна існувати?

Правду сказати, я про такі речі дуже мало думав і не мав часу скласти певні й сталі погляди. Але, зважаючи на чудну обстанову бесіди, не задумуючись, твердо й щиро сказав:

— Цілком переконаний! Ніяка істота людська без любови не може існувати.

(В. Винниченко)

Вправа 39

1. Використовуючи правила оформлення діалогу, запишіть фрагмент із книжки «Івашко-незнашко і Ум-гора. Для майбутніх дорослих і колишніх дітей» Мирослава Дочинця.

Той, що шукає

«І знову питаю: хто ти?»

«Я Івашко-незнашко».

«Це ім'я. До того ж, досить дурнувате. Хто ти?»

«Хлопець», — відповів хлопець.

«Це означення віку і статі. Але хто ти є?»

«Я — людина».

«Це біологічний вид. А хто ж ти?»

«Не знаю, що на це сказати», — знизав плечима Івашко.

«Не знаєш, хто ти є?» — здивувався Дум.

«Виходить, що так».

«Тоді оглянь себе з усіх боків, зазирни у своє серце, прислухайся до своїх думок, бажань і сподівань. І запитай себе, хто ти».

«Значить, я — той, хто запитує?» — невпевнено запитав Івашко.

«Овва! Ти вже близько до відповіді. Шукай далі».

«Значить, я — той, хто шукає?!»

«Ну ось і почалося твоє знайомство із собою, людино, хлопче Івашку».

2. Поясніть розділові знаки.

3. Перекажіть зміст діалогу.

Вправа 40

1. Запишіть розмову з твору Остапа Вишні у формі діалогу.

«Що таке?» — питаю. «Сом! Рятуйте!» — «Де сом, який сом?» — «На гаку сом». — «Так одчіпляйте, — кричу, — а то втопить!» — «Зашморгнуло на руці, не відчеплю!» — «Рубайте шворку!» — «Нема чим рубати. Підпливайте, може, вдвох щось зробимо». — «І давно він вас возить?» — «З-під Канева мчу!»

2. Поміркуйте, які емоції переживають учасники діалогу. Із чого це видно?

3. Зробіть висновки про те, яку роль виконують діалоги в художньому тексті.

Вправа 41

1. Пригадайте, з ким ви розмовляли сьогодні.
2. Запишіть згаданий діалог, дотримуючись правил пунктуації.

Правила оформлення діалогу актуальні також для полілогів (розмови між кількома людьми).

Саме діалоги (полілоги) лежать в основі драматичних творів (тих, що призначені для постановки на сцені). У такому випадку записують ім'я персонажа, а біля нього репліку без лапок і тире.

В о з н и й. *Чи се — теє-то як його — нова пісня, пане виборний?*

В и б о р н и й. *Та се, добродію (кланяється), не пісня, а нісенітниця. Я співаю іноді, що в голову лізе,— вибачайте, будьте ласкаві, я не добачив вас.*

(І. Котляревський)

Вправа 42

Прочитайте діалоги в різних варіантах запису. Знайдіть у них помилки, запишіть діалоги правильно.

1

— «Тату, кого з класиків я зобов'язаний послухати хоча б раз у житті?»

— «Батьків, синку, батьків».

2

«Чи справедливо карати людину за те, чого вона не зробила?» «Звичайно, ні». «А вчитель покарав мене за вправу, якої я не виконав».

3

— Учні! Запишіть у зошити імена людей, яких ви вважаєте найвидатнішими, запропонував учитель.

Згодом він запитує

— Скільки вже ти написав, Богдане?

— Десять. Лишився ще один — воротар...

4

— Привіт! Що задавали додому з англійської? — Вправу 81. — Ще вивчити слова. — І підготуватися до самостійної роботи.

§9. Заміна прямої мови непрямою

Вправа 43

1. Прочитайте та порівняйте тексти.

12:44

    97%

Артем Пивоваров закохав слухачів у нову пісню, написану за мотивами поезії Володимира Сосюри. Звідусіль звучать прекрасні слова:

І в білім шумі дня,
І в тьмі сумних ночей ти.
Куди б я не пішов,
Завжди в мені сія
Блакить твоїх очей.

Обкладинка альому Артема Пивоварова "Твої вірші, мої ноти"

12:44

    97%

Артем Пивоваров закохав слухачів у нову пісню, написану за мотивами поезії Володимира Сосюри. Він співає про те, що закоханий ліричний герой завжди і всюди пам'ятає кохану й надихається її блакитними очима.

2. Проаналізуйте тексти, відповідаючи на питання:
3. Чи однакові тексти за змістом?
4. У якому тексті передано особливості авторського мовлення?
5. У якому тексті передано лише основну думку?

Чуже мовлення можна також передати **непрямою мовою** — яка передає основну думку, а особливості авторського мовлення не зберігаємо. Непряму мову оформлюємо, як складне речення. Порівняйте:

*Мати повернулася до мене: «Спи, синку, спи!» (В. Нестайко).
Мати повернулася до мене й сказала, щоб я спав.*

Під час заміни прямої мови непрямою важливо пам'ятати про таке:

- Речення трансформується в просте або складне, наприклад:
Вона просила: «Дай почитати цю книгу». → Вона просила почитати цю книгу. Вона просила про те, щоб їй дали почитати цю книгу.

- Форми всіх особових і присвійних займенників змінюються відповідно до того, як їх має вживати автор, який передає чийсь мову. При цьому іноді доводиться переміщувати слова, замінювати іншими, часом пропускати, наприклад:
*Де взявся Горобець, підслухав трохи їх та й каже: «Годі вам брехати та одно другого знічев'я вихваляти!» (Л. Глібов).
→ Де взявся Горобець, підслухав трохи їх та й каже, що годі їм брехати та одно другого знічев'я вихваляти!*

- Якщо пряма мова є питальним реченням (пряме питання), то в непрякій мові буде непряме питання (складне розповідне речення):
Я запитала: «Хто відсутній?» → Я запитала, хто відсутній.

- Якщо присудок прямої мови виражений наказовою формою дієслова, то в непрякій мові заміняємо його іншими варіантами:
*Сам лежить у калюжі, а просить: «Не бризкай!» (Нар. тв.).
→ Сам лежить у калюжі, а просить, щоб не бризкав. Сам лежить у калюжі, а просить не бризкати.*

- Якщо пряма мова насичена звертаннями, вигуками, вставними словами, а також словами і зворотами, характерними для усного мовлення, всі такі слова випускаємо, а зміст прямої мови переказуємо приблизно:
Батько відповідає: «Та тут, дочко, таку пан загадку загадав, що я й не надумаю, що воно й є» (Нар. тв.). → Батько відповів дочці, що пан загадав йому дуже складну загадку.

Вправа 44

Перебудуйте речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою та запишіть їх.

1) «Одного разу, — розповідав мені один дуже заядлий і дуже справедливий рибалка, — стою на човні з вудками на Дніпрі» (*Остан Вишня*). 2) «Панове судді, я прошу пробачення, — сказав Горбань з паперами в руці. — З'ясую стисло свідкам звинувачення, щоб не збивали суд на манівці» (*Л. Костенко*). 3) «Тож знай, — відмовив він, — що не загас вогонь, який палав в моєму серці» (*Юрій Клен*). 5) «Скиньте з Шевченка шапку. Та отого дурного кожуха. Відкрийте в нім академіка. Ще одчайдуха-зуха», — закликав Іван Драч. 6) І скаже світ: «Ти крихта у мені» (*Л. Костенко*).

Вправа 45

1. Складіть речення з прямою мовою, правильно оформивши цитати.

1) Мало — бачити. Мало — розуміти. Треба любити. Немає загадки таланту. Є вічна загадка любові (*Г. Тютюнник*). 2) В основі моєї життєвої філософії лежить дуже проста сковородинівська формула: любов і вдячність (*М. Савка*). 3) Ох, не повчайте молодих! Нехай побудуть молодими (*Л. Костенко*). 4) Коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий (*Г. Сковорода*). 5) Ну хто мені ти? ну хто тобі я? — два космоси, зіткнуті поспіхом (*Ю. Іздрик*).

2. Переробіть складені речення на речення з непрямою мовою. Порівняйте пунктуацію.

Вправа 46

Напишіть повідомлення в чаті класу, яке буде складатися з трьох речень із прямою мовою та міститиме три імені та імені по батькові ваших учителів.

Вправа 47

1. Прочитайте текст.

Сергій Жадан розповів, чим його здивувала 94-річна Ліна Костенко, у якої він взяв рідкісне інтерв'ю

Український письменник і виконавець Сергій Жадан поділився, чим його вразила легендарна поетеса Ліна Костенко, у якої він зміг взяти рідкісне інтерв'ю, хоча протягом багатьох років лавреатка Шевченківської премії відмовляється від подібних бесід. За

словами лідера гурту «Жадан і собаки», 94-річна діячка культури має дуже гострий розум, а найбільше його здивувало те, що вона читає його доробки.

Сергій Жадан і Ліна Костенко

Про це громадський діяч розповів на ютуб-каналі «Бомбардир». Жадан зазначив, що письменниця погодилася на інтерв'ю, адже з повагою ставиться до нього як до мобілізованої людини та й усієї 13-ї бригади НГУ «Хартія», куди вступив артист.

«Вона все читає, за всім стежить, і це дивовижно. Ми говорили про мої «Арабески». Це було несподівано. Я не знав, що вона їх читала, ще й проаналізувала. Це

було цікаво почути від неї», — поділився штаб-сержант.

До того ж Сергій Жадан зауважив, що зустріч із Ліною Костенко відбулася спонтанно. Письменниця є дуже кмітливою та багатогранною особистістю, тож їхня розмова вийшла доволі цікавою.

«Ліна Василівна має дуже гострий розум і неймовірне почуття іронії та самоіронії. У неї неймовірно чітка пам'ять. Вона згадала й розповіла багато цікавого», — сказав лідер гурту «Жадан і собаки».

Нагадаємо, у листопаді 2024 року Сергій Жадан навідав легендарну письменницю Ліну Костенко. Виконавець зустрівся із діячкою культури в її квартирі, де вони обговорили багато цікавих тем, що стосуються літератури та війни. Після бесіди штаб-сержант поділився із шанувальниками спільним фото із легендарною авторкою, назвавши її «світлою та мудрою жінкою», та зазначив, що їхню розмову транслюватимуть на радіо «Хартія».

(Зі статті Анастасії Какун)

2. Знайдіть у тексті й выпишіть речення з непрямою мовою.
3. Знайдіть у тексті й выпишіть речення з прямою мовою. Переробіть їх на речення з непрямою мовою та запишіть.
4. Выпишіть із тексту усі слова, взяті в лапки (окрім прямої мови) та поясніть їх уживання.
5. Розкажіть, чи знайомі ви із творчістю Ліни Костенко та Сергія Жадана. Якщо так, поділіться улюбленими цитатами авторів.
6. Підготуйте невелику презентацію про улюбленого письменника (українського чи закордонного). Вимога: використати три цитати з текстів автора та два речення з непрямою мовою.

Ягода на ковадлі (вороги й антивороги)

- (1) Психологи кажуть, що всі події нашого життя, якими б неприємними вони для нас не були, необхідні, щоб ми навчилися того, чого маємо навчитися.
- (2) У мене немає ворогів. Звичайно, є люди, які чимось не влаштовують мене чи навіть дратують, але вони не є моїми ворогами, бо не завдають мені шкоди, принаймні більшої, ніж завдаю собі я.
- (3) «Як можна завдати собі шкоди?» — питаєте ви мене. Дуже легко: завжди сумніватись у своїх силах, чогось або когось боятися, критикувати себе (особливо порівнюючи із кимось), заздрити (хай навіть і білою заздрістю), злитися, впадати в депресію... Я вас не переконала? Тоді знайомтеся з моїми любимими ворогами (я їх не можу не любити, бо вони ж мої, рідні).
- (4) Міс Сумнів: її розумні очі дивляться глибоко в душу й раз по раз застерігають: «Подумай, що ти робиш? Ти для мене дуже дорога, тому я не хочу, щоб тобі було прикро через цю помилку». Потім вона спускає на бліде обличчя вуаль, складає тендітні руки на колінах і посувається, запрошуючи мене сісти поруч. Можливо, вже не один свій тріумф я отак просиділа поряд із своєю печальною подругою (чи то ворогом).
- (5) У такі хвилини третьою до нас часто підсідає міс Страх. Вона мало говорить (боїться), але це їй не потрібно, бо все можна прочитати в її величезних широко розплющених очах. У своєму сіренькому платтячку вона нагадує мишенятко, що боїться вилізти з нірки в широкий світ, аби його хтось не помітив.
- (6) Міс Самокритика: вона схожа на шкільну вчительку, яка завжди готова допомогти та вказати на недоліки учням, вона ж бо їх так любить. При її появі мимохіть виструнчуєшся та втискаєшся в стінку: може, на цей раз пронесе? Та ні, її гострий погляд уже сканує тебе, аж мурахи поза шкірою. Мені іноді здається, що якби їй трохи змінити зачіску, зняти рогові окуляри та вдягти барвистий сарафан, нічогенька б вийшла жіночка.
- (7) Міс Заздрість має дивне вбрання: залежно від того, як падає світло, воно може здаватися або білим, або чорним. «Подивися,

моя бідненька, — учасливо говорить вона, — і чому тобі так не щастить? А ти ж заслуговуєш на це більше, ніж будь-хто». І до горла підступають гіркі сльози. Добре, що поряд є дружнє (чи то вороже) плече, аби поплакатися.

- (8) Та найефектніша з усіх — міс Злість. Вона красива, розумна, завжди має, що сказати, і, повірте, не стримує себе. При цьому очі горять фантастичним блиском, щоки вкриті густим рум'янцем, рухи жваві та відверті. Та інколи вона занадто захоплюється темою й чомусь починає нагадувати Бабу-Ягу в найгіршому розумінні.
- (9) А що сказати про міс Депресію? Коли вона приходить, усе інше забувається або ж бачиться, ніби крізь марлю. «Усі вони тебе не варті, — переконливо шепоче ця пані, — забудь про свої справи». І дощ за вікном плаче, як наймана плакальниця, а вітер вторить цим словам.
- (10) Можливо, я даремно нарікаю на цих чарівних жінок? Ми знайомі вже сто років, а досі разом. Може, ми все-таки потрібні одна одній?
- (11) Погляд привернула молода, як сама юність, берізка, що пробивала собі дорогу вгору поміж густим віттям старіших дерев. Її тендітний ніжний стан порівняно з велетнями-сусідами виглядав так трепетно!
- (12) Так, гармонія досягається поєднанням протилежностей, а отже, без злости я б ніколи не зрозуміла чуда доброти, без самокритики — любові до себе, без депресії — щастя радіти, без страху — захоплення від власної сміливості. То дякую вам, мої любі вороги, ви залишитеся в моїй пам'яті, але житиму я краще без вас.

(І. Дишлюк)

1. Пряма мова, що відповідає схемі «П, — а, — п», є в обох абзацах, позначених цифрами

А 3, 4

Б 4, 7

В 7, 9

Г 3, 9

2. Непряма мова є в абзаці, позначеному цифрою

А 1

Б 4

В 8

Г 12

3. Основну думку тексту можна передати реченням
- А Труднощі загартовують.
 - Б Усе, що є в нашому житті, для чогось потрібно.
 - В Життя безглузде.
 - Г Краще розумний ворог, ніж дурний друг.
4. Основний художній прийом у тексті
- А порівняння
 - Б метафора
 - В епітет
 - Г антитеза
5. Доберіть цитату, якою можна передати суть тексту.
6. Поміркуйте й опишіть одну зі своїх рис характеру за допомогою прийому персоніфікації.

Камертон

пóмилка і помíлка
алфаві́т і алфáвіт
ба́йдуже і байдúже
весня́ний і веснянíй
за́вжди і завждí
ма́буть і мабу́ть
простíй і прóстий
ро́збір і розбíр

Запам'ятайте! Низка слів української мови має подвійне нормативне наголошування.

Підсумовуємо й узагальнюємо

Виконайте тестові завдання.

1. Речення з прямою мовою записано в рядку (розділові знаки пропущено)
 - А Хлопці зауважили що востаннє бачили гостя вчора зранку.
 - Б Усе буде добре сказав дід і рушив до своєї гори.
 - В Серпнєве сонце ніби натякає що незабаром осінь.
 - Г Щойно отримали інформацію щоб усі швидко розходилися.
2. НЕПРАВИЛЬНО оформлено пряму мову в реченні
 - А Французький філософ Вольтер говорив: «Етикет — це розум для тих, хто його не має».
 - Б «Будь такий ласкавий, — перебила Ірця, — говори повільніше».
 - В «Скільки можна морочити голову? — обурився Петро і додав: — Ходімо вже!»
 - Г «Негативні коментарі в соцмережах — відзначив авторитетний психолог, — небезпечні для дитячої психіки».
3. НЕПРАВИЛЬНО оформлено пряму мову в рядку
 - А Сміються, плачуть солов'ї і б'ють піснями в груди: «Цілуй, цілуй, цілуй її — знов молодість не буде!»
 - Б — Здоров був, Цуцику! Знічев'я спочиваєш? — прийшовши під вікно, Бровко озвався.
 - В «Тихіше їдьте, то встигнете» — порадила бабуня, коли по-дорожні вже сідали у машину.
 - Г «Працюєш? — питаю його. — Час іти додому».
4. НЕПРАВИЛЬНО оформлено цитату в реченні
 - А «Як ліки не завжди приємні, так і істина буває сувора» (Григорій Сковорода).
 - Б «Я — українець, — написав про себе Василь Симоненко і додав: — Оце і вся моя автобіографія».
 - В Словами Сергія Жадана, «найціннішим є те, що спробував зробити сам, незалежно від того, вдалося чи ні».
 - Г «Життя стає набагато веселішим, говорив Білл Гейтс, — якщо підходити до всіх його викликів творчо».
5. Непряма мова є в реченні
 - А Поради, як приготувати смачний український борщ, дає неперевершений Євген Клопотенко.

- Б Сенека говорив, що жити у злагоді із самим собою — найбільше багатство.
- В Коко Шанель називала красу зброєю.
- Г Усі знають, що знання — це світло.
6. Лапки для виділення цитати використано в реченні.
- А Вітаємо учасників «Ігор нескорених 2025»!
- Б «Енеїду» Котляревського називають енциклопедією українського життя XVIII століття.
- В Дійте, адже «або ви керуєте вашим днем, або день управляє вами», як казав Джим Рон.
- Г Усі знають пісню «Червона рута» В. Івасюка.
7. Прямую мову в реченні *Марія сказала: «Я хочу бути відомою, тому мені важливо, що про мене думають інші»* правильно передано непрямою в рядку
- А Марія сказала, що вона хоче бути відомою, тому їй важливо, що про мене думають інші.
- Б Марія сказала, що я хочу бути відомою, тому мені важливо, що про неї думають інші.
- В Марія сказала, що вона хоче бути відомою, тому мені важливо, що про неї думають інші.
- Г Марія сказала, що вона хоче бути відомою, тому їй важливо, що про неї думають інші.
8. Граматичну помилку допущено в реченні
- А Сергій Притула анонсував свою участь у новому проєкті.
- Б На концертах завжди говорять, що вимикайте телефони.
- В «Щаслива, що маю свободу творчості», — поділилася в інтерв'ю Джамала.
- Г Тарас Тополя, лідер гурту «Антитіла», заявив, що для посилення українського інфопростору треба давати якісний контент.
9. Синонімічним до речення *Андрій задоволено вигукнув: «Нарешті в мене є селфі із самим Жаном Беленюком»* є речення в рядку
- А Андрій усім повідомив, що в нього є фото із Жаном Беленюком.
- Б Андрій емоційно повідомив, що він зробив довгоочікуване селфі із Жаном Беленюком.
- В Андрій розказав, що ледве вмовив Жана Беленюка зробити з ним спільне фото.

Г Андрій порадив, що Жан Беленюк із задоволенням погодився на селфі з ним.

10. Прямую мову в реченні Оксана відповіла: «Доля мого народу — це моя доля, і я вірю в найкраще» правильно передано непрямою мовою в рядку

А Оксана сказала, що доля мого народу — це моя доля і що я вірю в найкраще.

Б Оксана сказала, що доля її народу — це моя доля і що я вірю в найкраще.

В Оксана сказала, що доля її народу — це її доля і що вона вірить у найкраще.

Г Оксана сказала, що доля мого народу — це її доля і що вона вірить у найкраще.

Прочитайте речення й виконайте завдання 11—12

□ Отож, якщо не передумали, будьте готові відбивати нападки критиків.

△ Та в публічності є й інша стороною медалі: ви завжди на виду, тому маєте постійно відповідати своєму іміджу.

○ Багато хто прагне популярності: це ж так приємно, коли вас впізнають на вулиці й просять автограф.

□ І все одно знайдуться люди, які скажуть, що ви щось не так зробили й не так сказали.

11. Зміст первісного тексту буде відновлено, якщо речення розмістити в такій послідовності

А ○ □ △ △

В ○ □ △ □

Б ○ △ △ □

Г ○ △ □ □

12. Речення з непрямою мовою позначене

А ○

Б □

В △

Г △

Розділ 2

Складне речення. Складносурядне речення. Текст

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- яке речення називають складним;
- як з'єднуються частини складного речення;
- що таке складносурядне речення;
- які розділові знаки треба ставити між частинами складносурядного речення.

А також поговоримо про мистецтво та творчість.

§ 10 Складне речення, його ознаки.

Складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком

Вправа 48

1. Прочитайте речення.

Творчість — це сила з'єднувати, здавалося б, непов'язане.

Вільям Пломер

Творчість не чекає ідеального моменту: вона створює свої власні ідеальні моменти зі звичайних.

Брюс Гаррабрандт

Творчість передбачає вихід із усталених шаблонів, щоб поглянути на речі по-іншому.

Едвард де Боно

2. Поміркуйте, чим відрізняються наведені речення за будовою, пригадайте, які вони бувають.
3. Поміркуйте, як відрізнити різні типи речень за будовою. Зверте свої відповіді з інформацією нижче.

Пригадайте!

Складним називаємо речення, що має дві граматичні основи або більше. Таке речення складається з двох чи більшої кількості еквівалентів простих речень, які поєднані між собою інтонаційно та за змістом. Між частинами складного речення зазвичай ставимо розділовий знак, переважно ко́му.

Для того, щоб з'ясувати, чи складне речення, треба визначити в ньому граматичні основи. Порівняйте речення:

Ідіть своїм власним шляхом, шукайте свій почерк, не наслідуйте нікого, мистецтво не терпить трафарету. Вчіться

у великих майстрів, осягайте суть їхнього мистецтва, але не запозичте їхню зовнішню манеру (І. Рєпін).

Перше речення є складним, бо має дві граматичні основи (частини позначено різним кольором), а друге — просте, ускладнене однорідними присудками.

Вправа 49

1. Випишіть складні речення.

1) Людина нібито не літає, а крила має (Л. Костенко). 2) Прекрасне існує вічно, воно не виникає, не зникає, не збільшується, не меншає... (Платон). 3) Митець потрібен своєму народові та й усьому світові тоді, коли його творчість зливається з криком його нації (В. Стус). 4) Мистецтво — могутній засіб виправлення людської недосконалості (Т. Драйзер). 5) Мистецтво має людину підтягувати і піднімати, воно не має її опускати (Г. Вдовиченко). 6) Ніхто з вас не знає, що означає творчість. Намалювати картину, написати вірш? Ні! Переробити весь свій вік, накласти на нього відбиток своєї волі, наповнити його красою, захопити, перемогти духом (К. Моргенштерн). 7) Мистецтво — вираження найглибших думок найпростішим способом (А. Енштейн). 8) Мистецтво — саме життя, і воно безсмертне (О. Вайльд).

2. Доведіть, що виписані речення складні, підкресліть граматичні основи.

3. Поясніть розділові знаки у простих реченнях вправи.

4. Коротко сформулюйте, якою темою об'єднані всі речення у вправі.

5. Висловіть своє ставлення до мистецтва одним складним реченням.

Пам'ятайте про те, що частини складного речення можуть бути односкладними чи неповними, адже вони є еквівалентами простих речень. Порівняйте за будовою речення в цитаті:

Двоє дивляться вниз. Один бачить калюжу, другий — зорі (О. Довженко). Як бачимо, перше речення просте, двоскладне, повне; друге — складне з обома двоскладними частинами, друга з яких неповна (випущено присудок).

Вправа 50

1. Випишіть складні речення.

1) Я світ увесь сприймаю оком, бо лінію і цвіт люблю (М. Драй-Хмара). 2) Живопис — це поезія, яку бачать, а поезія — це живопис, який чують (Леонардо да Вінчі). 3) Настане час, і не словами будемо з'ясовувати суть невмирущої ідеї (Є. Коновалець). 4) Ми — раби своїх звичок. Зміни свої звички — і зміниться твоє життя... (Р. Кіосакі). 5) Спершу себе сотвори... Пізнай світ, людей, традиції, історію, культуру, щоби знати, де ти є посеред них (Люко Дашвар). 6) Хай кажуть, що хочуть, а я живу, як живу (Б. Ступка).

2. Знайдіть у наведених складних реченнях односкладні й неповні частини.

Вправа 51

1. Із запропонованих варіантів оберіть таке продовження, щоб утворене речення було складним.

1) Кожна людина прагне розкрити свої потреби (*і таланти; адже це спосіб реалізуватися*). 2) Для цього знайдіть справу (*яка надихає; своєї мрії*). 3) Це може бути будь-яка активність (*танці, музика, вокал, театр; обирайте за смаком*). 4) Для пошуку можете скористатися рекламними оголошеннями (*але їх треба перевірити; або спитати поради у друзів*). 5) Усі ми різні (*і хобі лише підкреслює нашу унікальність; і можемо мати різні вподобання*).

2. Запишіть складні речення, дотримуючись правил пунктуації

Між частинами складного речення може бути сполучниковий чи безсполучниковий зв'язок.

Сполучниковий зв'язок	Безсполучниковий зв'язок
частини речення з'єднуються сполучниками	частини речення з'єднуються без сполучників
<i>Додому я <u>просилася</u>, а ти мене <u>не пускав</u> (Нар. тв.). Чом <u>ти не прийшов</u>, як <u>місяць зійшов</u> (Нар. тв.).</i>	<i><u>Несе Галя воду</u>, <u>кормисло гнеться</u>, за нею <u>Іванко</u>, як барвінок, <u>в'ється</u> (Нар. тв.).</i>

Тип сполучника (сурядний чи підрядний) визначає тип складного речення, про що будемо говорити далі.

Вправа 52

1. Випишіть сполучникові складні речення.

1) Хочеш їсти калачі — не сиди на печі. 2) Людина без друзів, як дерево без коріння. 3) Ще книжки в сумці, а вже хлопці на думці. 4) Два серця розуміються краще, ніж дві голови. 5) Від меча рана загоїться, а від лихого слова — ніко́ли. 6) Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш. 7) Розум правдою просвітлюється, серце зігрівається любов'ю. 8) Шабля ранить тіло, а слово — душу.

2. У виписаних реченнях підкресліть граматичні основи, визначте тип кожного за будовою.

3. Пригадайте, до якого жанру належать наведені фрази.

4. Поміркуйте, чому їх називають жанрами усної народної творчості.

5. Виконайте завдання на вибір:

- Пригадайте прислів'я та приказки, які є складними сполучниковими реченнями.
- Створіть власні вислови із філософським змістом, щоб за будовою вони були складними сполучниковими реченнями.

Камертон

руко́пис
живо́пис
право́пис

стіно́пис
літо́пис

Вправа 53

1. Наведені пари речень переробіть на складні сполучникові (за потреби скористайтесь сполучниками з довідки; можливі варіанти).

1) Треба терміново відвідати виставку. Сьогодні останній день її роботи. 2) Музика лунає ніжно. Слухаючи її, я відчуваю настрій весняного ранку. 3) Учні довго обговорювали виставу. Кожен мав свою думку про побачене. 4) Скульптор працював кілька місяців. Він прагнув передати найтонші емоції в мармурі. 5) Мені сподобався фільм. Я нічого не очікувала від перегляду. 6) Митець приїхав зі Львова. Він презентував свою нову серію акварелей. 7) У галереї було тихо. Лунали лише кроки відвідувачів.

Довідка: *і, адже, тому що, незважаючи на те що, бо, але.*

2. Підкресліть граматичні основи, обведіть сполучники.

Вправа 54

1. Прочитайте уривок із повісті-казки Мирослава Дочинця «Івашко-Незнашко і Ум-гора».

Якщо клопіт можна вирішити, то не варто про нього турбуватися; якщо його вирішити не можна, то турбуватися про нього марно. Сонце не знає правих і неправих, добрих і лихих, багатих і бідних; воно світить однаково для всіх. І той, хто знайшов себе, подібний до сонця. Буває, що лист тоне, а камінь пливе. Красиві квіти хороших плодів не приносять, красиві слова зростають ділом. Надмірна довірливість межує з брехнею, надмірна чесність межує з дурістю. Брехати так само важко, як і вірити брехні. Не затримуй

того, хто йде, і не проганяй того, хто прийшов. Плач із зажуреними і смійся з веселими. Краще бути ворогом хорошої людини, ніж другом поганої. Поступайся дорогою дурням. Приставай до будинку, де люди усміхнені. Подумавши — зважуйся, а зважившись — не думай. Перемога дістається тому, хто витерпить на пів години більше, ніж інші...

2. Випишіть складні речення, з'єднані безсполучниковим зв'язком.
3. Підкресліть граматичні основи.
4. Пригадайте, чи чули ви якісь із наведених думок раніше. За допомогою пошукової системи перевірте походження висловів. Пригадайте, як вони називаються.
5. Поміркуйте, чи можна назвати наведений уривок текстом. Обґрунтуйте свою думку.

Проект

Упродовж вивчення розділу відвідайте один або кілька мистецьких заходів (вистава, концерт, виставка картин тощо) й підготуйте матеріали для допису про захід.

§ 11. Текст: види, структура, емоційний та естетичний компоненти.

Мета й види читання

Вправа 55

1. Прочитайте наведені нижче абзаци. Чи становлять вони текст? Доведіть свою думку. За потреби скористайтесь поданою нижче пам'яткою «Основні ознаки тексту».

Як ходити до музею

Музей — це найвідповідніше місце для формування наших уявлень про мистецтво. Чому ж тоді існує так багато чудових книжок із коротким оглядом історії мистецтва, але жодна не розповідає, як із найбільшою користю для себе використати можливості музею? Наша взаємодія з мистецькими творами може приносити нам справжнє задоволення й навіть осяяння. Але не дозволяйте ввести себе в оману. Не варто думати, що простого перебування в музеї разом із видатними творами і їх споглядання достатньо, щоб здобути осмислений мистецький досвід.

Для цього ви повинні встановити особистий зв'язок із мистецтвом, певним чином його зрозумівши чи зазнавши його впливу. У багатьох із нас ця іскра не спалахує сама по собі. Ви можете сподіватися, що музей вам у цьому допоможе, проте його умови часто справляють протилежний ефект: вони не дозволяють нам зробити свій досвід осмисленим.

Проте є й добра новина: багато в чому ви можете взяти ініціативу у свої руки й самотужки формувати власний мистецький досвід. Можливо, музеї мають вагомі підстави презентувати мистецтво саме так, однак лише від вас залежить, як ви його сприйматимете. Нехай музеї мистецтв на вигляд і за відчуттями схожі на стерильний білий простір, та це не означає, що ви мусите діяти

Обкладинка українського видання книжки «Як ходити до музею»

відповідно. Насправді, щоб зробити відвідини змістовними, вам краще дотримуватись іншого підходу.

*(Із книжки Йохана Ідеми «Як ходити до музею»,
переклад О. Якименко)*

Основні ознаки тексту

1. Сміслова цілісність і завершеність:

- має тему й головну думку;
- містить певний обсяг інформації;
- частини тексту пов'язані за змістом і розміщені в послідовності, яка забезпечує розвиток думки.

2. Структурна організація:

- вступ;
- основна частина;
- завершення.

3. Зв'язок між частинами:

- лексичний (повтори, вживання займенників, синоніми, спільнокореневі слова та ін.);
- граматичний (вставні слова, сполучники сурядності й підрядності, узгодженість граматичних форм слів і синтаксичної будови речень).

2. Пригадайте, що таке вдумливе читання, критичне читання. Складіть і запишіть визначення.

**Вдумливе
читання**

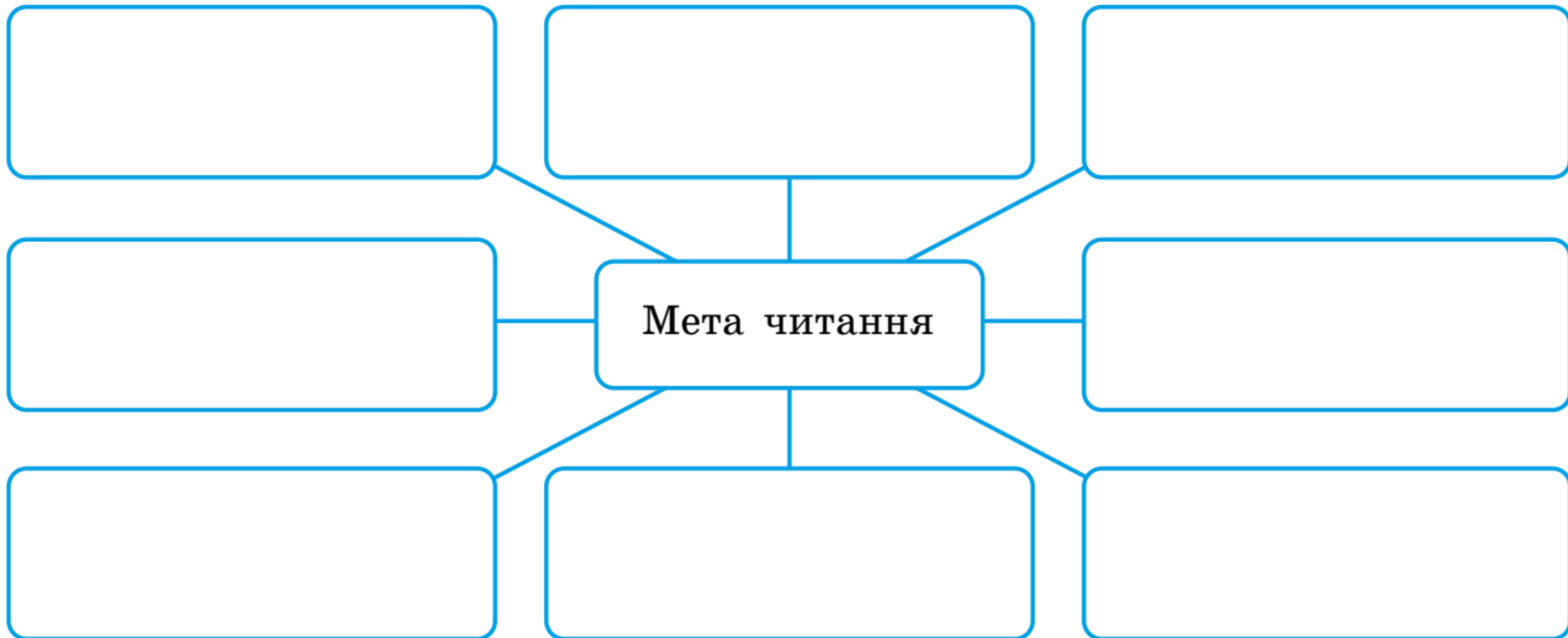
уважне читання тексту із зануренням у його зміст, тему та проблеми, зосередженням на деталях, виписуванням незнайомих слів, перечитуванням фрагментів тексту для кращого осмислення.

**Критичне
читання**

читання тексту з його інтерпретацією, оцінкою, зіставлення викладених у тексті суджень із власними поглядами, знаннями й досвідом.

3. Вдумливо прочитайте текст. Визначте його тему, головну думку.

- Застосуйте до тексту прийоми критичного читання: поміркуйте, чи згодні ви з висловленими в ньому думками. Спробуйте продовжити судження автора й висловтеся про те, який саме підхід варто застосовувати під час ознайомлення з мистецтвом у музеї?
- Поміркуйте, якою може бути мета читання. Перемалюйте в зошити й заповніть схему. Назвіть, із якою метою ви прочитали текст у цій вправі.

- Випишіть із тексту складні речення. Підкресліть у них граматичні основи.

Вправа 56

- Прочитайте визначення первинних і вторинних текстів. Продовжте ряди прикладів.

Первинний текст — це оригінальний текст, який є першоджерелом. Наприклад: оповідання, стаття...

Вторинний текст — це текст, що створений на основі іншого тексту. Наприклад: анотація, переказ...

- Прочитайте текст. Визначте його жанр. До яких текстів він належить: первинних чи вторинних? Обґрунтуйте відповідь.

Тридцять дві поради дає нідерландський письменник і артконсультант Йохан Ідема читачам, спраглим мистецьких вражень. Як найкраще скористатися знаннями музейних доглядачів? Чому ваша дитина — ідеальний гід? Чи справді автопортрети давніх майстрів — це прообраз сучасних селфі? Відповідаючи на такі несподівані питання, його книжка стає інструкцією з перетворення

Обкладинка книжки
«Світ мистецтва»

нудного блукання музейними залами на захопливу подорож, сповнену яскравих емоцій.

3. Прочитайте деформований текст анотації до книжки кураторки й арткритикині Аліси Ложкіної «Українське мистецтво». Чому ці уривки не є текстом? Яких ознак їм бракує?

Авторка аналізувати, як художники формувати культура Україна, з огляду історичний та політичний контексти. Кожен вісім розділи наповнений яскраві ілюстрації описує окремий період або напрямок мистецтво. Аліса Ложкіна дає можливість зацікавлені читачі відкрити для себе традиції українське мистецтво і глибше зрозуміти їхню цінність.

«Мистецтво України» книга серія «Світ мистецтва». Огляд українського мистецтва від зародження модернізм на початок ХХ століття до повномасштабне російське вторгнення в лютому 2022 року.

4. Відредагуйте текст так, щоб він був цілісним і зрозумілим. Запишіть відредагований варіант.

Вправа 57

1. Прочитайте афоризми й поясніть, як ви їх розумієте.

1) Клієнт завжди має рацію. 2) Хліба й видовищ. 3) Час — це гроші.

2. Прочитайте пояснення щодо цих фраз від тренера з ораторського мистецтва Павла Мацьопи.

«Клієнт завжди має рацію» — цю фразу приписують британському підприємцеві Селфриджу. Однак її повна версія звучить інакше: «Клієнт завжди має рацію в питаннях смаку».

«Хліба й видовищ» — вислів, що прийшов до нас із давніх часів. Давньоримський поет-сатирик Ювенал писав: «Народ, який колись вручав владу та легіони, тепер не прагне нічого, окрім хліба й видовищ».

«Час — це гроші» — так цитують слова одного із засновників США Бенджаміна Франкліна. Проте повний вислів має глибше

значення: «Час — це гроші, але втраченого часу не повернеш, на відміну від грошей».

2. Поміркуйте, яка суть фраз у початковій версії. Чи принципово це для розуміння думки автора?
3. Чи знаєте ви приклади усічених фраз, які часто вживають з іншим змістом?

Вправа 58

1. Прочитайте уривок із книжки Олени Волинської «Я чую тебе» — художньої біографії двох українських мисткинь: художниці Катерини Білокур і співачки Оксани Петрусенко.

У тридцять п'ять Катря завершила картину над якою працювала майже два роки. Назвала улюблене своє «дитя» «Квіти за тином». На блакитному тлі виднівся дерев'яний перелаз, обплетений чіпким в'юнком. А за ним — жоржини, рожі двох відтінків, рожеві троянди, лілії, майори, півники, настурції, тюльпани. Колись вона бачила схожий квітковий розмай біля хати в сусідньому селі. Він так її причарував, що не могла заспокоїтися, доки не намалює тієї феєрії.

— Але ж тюльпани не цвітуть водночас із рожами, — зауважила Мелашка, коли Катря винесла їй на огляд картину.

— Коли я починала малювати, тюльпани цвіли. От я дивилася на них і малювала. А коли завершила, то були тільки жоржини, пояснила Катерина.

Катерина Білокур.
Квіти за тином. 1935 р.

2. Знайдіть у тексті дві пунктуаційні помилки: у складному реченні та в записі прямої мови. Випишіть відповідні речення, виправивши помилки.
3. Поміркуйте, за якими ознаками можна визначити, що це художній текст. Які емоції в ньому передано? За допомогою яких засобів? Що робить цей текст естетичним?
4. Знайдіть у тексті опис, випишіть речення, що його містять. Яку роль відіграє цей опис у тексті?
5. Розгляньте картину Катерини Білокур «Квіти за тином». Напишіть свій текст-опис. Використайте художні засоби, щоб передати настрій картини, її красу, ваші враження від неї.

§ 12. Складносурядне речення

Вправа 59

1. Прочитайте речення.

Життя справді складне.
Єдиний у ньому підручник —
досвід.

Ви керуєте вашим днем.
День управляє вами.

У всьому є своя краса. Не
кожен може її побачити.

Життя справді складне,
і єдиний у ньому підручник —
досвід (*Григорій Тютюнник*).

Або ви керуєте вашим днем, або
день управляє вами (*Дж. Рон*).

У всьому є своя краса, але
не кожен може її побачити
(*Конфуцій*).

2. Поміркуйте, чим речення схожі, а чим відрізняються.

3. Оберіть характеристики, яким відповідають речення у правому стовпчику.

мають одну
граматичну основу

?

мають кілька
граматичних основ

з'єднані без
сполучника

?

з'єднані
сполучником
сурядности

?

з'єднані
сполучником
підрядности

частини речення
рівноправні

?

від однієї частини до іншої
можна поставити питання

Складносурядним називаємо складне речення, частини якого рівноправні й поєднані між собою сполучником сурядности й інтонацією, наприклад:

Той ліс зашумить, і ті сни ізійдуть, і являть тебе вони в небі і в морі (М. Вінграновський).

Між частинами складносурядного речення можуть бути різні смислові відношення.

Смислові відношення між частинами складносурядного речення

Одночасність чи послідовність подій

Сполучники

єднальні: і, й, та
(у значенні і), ні... ні,
ані... ані

Хтось виспівував у супро-
воді найчарівнішої музики,
й дивне диво на землі учи-
нилося (В. Шевчук).

розділові: або, чи, чи...чи, то...
то, або... або, чи то... чи то,
не то... не то, хоч... хоч

На її непорочно гарному —
обличчі або грає солодка
усмішка, або блукає тінь су-
мовитої задуми (Р. Завадович).

Протиставлення, зіставлення

Сполучники

протиставні: а, але, зате, проте, однак, та (у значенні але)

Поезія жити не може на смітнику, а без неї життя — зло-
чин (М. Коцюбинський).

Зауважте! Слід відрізнати складносурядні речення від про-
стих речень, ускладнених однорідними членами речення, адже
в обох випадках засобом зв'язку є сполучники сурядності, при
цьому пунктуація може відрізнатися. Порівняйте:

Але давно закінчився спектакль, і глядачі давно пішли до-
дому (Г. Чубай). Він привітав переможця й оголосив про поча-
ток театральної вистави (За Г. Пагутяк).

Вправа 60

1. Спишіть речення, підкресліть граматичні основи.

1) Над століттям двадцятим ніч летіла, і світло летіло від далеких зірок (Г. Чубай). 2) Чи то так сонечко сіяло, чи так мені чого було? (Т. Шевченко). 3) Пісня так лунає, і такі дзвінки голоси в співаків (О. Донченко). 4) Ти або не дуже правдиво розповідаєш, або сам заплутався (М. Рибалко). 5) Я міг цілу годину показувати своє мистецтво приятелям, а вони тільки очі витріщали слухаючи (Л. Смілянський). 6) Чи то Грайликові здалося, чи Коша справді зблід (В. Нестайко). 7) Картина лишалася нібито в затінку, проте кожную деталь на ній можна було роздивитися дуже ясно (С. Іванюк). 8) Спочатку матрос не повірив своїм очам, однак людина пливла, рухалась, і помилитись було неможливо (Д. Ткач).

2. Визначте тип сполучників за значенням і смислові відношення між частинами.

Вправа 61

1. Доповніть подані фрагменти речень так, щоб утворити складносурядні речення.

- 1) Нарешті я домалювала картину (*і готова взяти участь у конкурсі; і вона мені подобається*).
- 2) Микита грає на скрипці (*а Оксана співає; і мріє вступити до консерваторії*).
- 3) Час летить (*і ми змінюємося; залишаються спогади*).
- 4) Ми спускалися з гори (*але йти було важко; насолоджуючись краєвидами*).
- 5) Треба вчитися спілкуватися (*й виступати публічно; і успіх прийде неодмінно*).
- 6) Не бійся помилок (*вони навчають; і ти здобудеш досвід*).

2. Запишіть утворені складносурядні речення, підкресліть граматичні основи, обведіть сполучники між частинами.

Вправа 62

1. Випишіть складносурядні речення.

1) Знову зринула м'яка, колислива музика, і в такт тій музиці хитнулися квіти, м'яко й легенько повели танок (В. Шевчук). 2) Таких Ліза бачила хіба на сторінках часописів або в кіно (Є. Кононенко). 3) Музика стихла, і Гарасько, захеканий, став під стіною

(П. Висікан). 4) Хлопець опановував мистецтво виживання в екстремальних умовах високогір'я, а також вивчав тонке мистецтво гри на народному інструменті дрімбі (Леся Воронина). 5) Він ніяк не міг повірити у власне щастя: його визнали найкращим художником (Г. Пагутяк). 6) Професор поїхав чи то на космодром, чи то на пожежу (В. Нестайко). 7) І пахли зеленими зорями очі, і у флейти-тополі блавав хтось покаянь (Г. Чубай). 8) А далека музика то оживала, то мовкла, то зливалася з ледь чутною піснею, то бриніла, мов таємничий голос сонних гір (Ю. Збанацький). 9) Мета знімає з плеч вагу велику і крила нам легкі дає (Олександр Олесь).

2. У виписаних реченнях підкресліть граматичні основи, обведіть сполучники між частинами.

Вправа 63

1. Перетворіть запропоновані пари простих речень на складносурядні, використовуючи сполучники сурядності (можуть бути варіанти).
 - 1) Художник малював цілу ніч. Йому так і не вдавалося завершити картину.
 - 2) Творчість не має меж. Вона потребує натхнення й зусиль.
 - 3) Музика лунала з кімнати. Тиша за вікном здавалася ще глибшою.
 - 4) Поет довго шукав потрібне слово. Натхнення прийшло зненацька.
 - 5) Я люблю театр. Справжнє задоволення я отримую від поезії.
 - 6) Світ можна змінити словом. Митець це добре знає.
 - 7) Малюнок був простим. У ньому жила справжня емоція.
 - 8) Думки літали в голові. Жодна не лягала на папір.
 - 9) Вона творить серцем. Її роботи це доводять.
 - 10) Я пишу вірші. Вони допомагають мені усвідомити емоції.
2. Перевірте, чи всі утворені вами речення є складносурядними: виділіть граматичні основи, обведіть сполучники сурядності.

Вправа 64

Доповніть подані фрагменти речень так, щоб утворилися складносурядні речення. Поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Свято наближається...
- 2) Мрії здійснюються...

- 3) Любов реальна в цьому світі...
- 4) Книжки несуть мудрість...
- 5) Ми нарешті зустрілися...
- 6) Люблю музику...

Вправа 65

1. Прочитайте афоризми Григорія Сковороди.

Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру.

Більше думай і тоді вирішуй.

Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця.

Всяка їжа і пиття смачні й корисні, але треба знати час, місце і міру.

Ти робиш найкращу і для тебе рятівну справу, коли твердо ступаєш по шляху доброго глузду.

Як ліки не завжди приємні, так і істина буває сувора.

Неправда гнобить і протидіє, але тим дужче бажання боротися з нею.

Немає нічого небезпечнішого за підступного ворога, але немає нічого отруйнішого від удаваного друга.

2. Випишіть складносурядні речення, підкресліть граматичні основи.
3. Обведіть сполучники, визначте тип (єднальні, протиставні, розділові).

4. Пригадайте, що ви знаєте про Григорія Сковороду (якщо не знаєте, знайдіть інформацію): коли й де жив, чим займався, завдяки чому відомий у світі, чому його портрет розміщений на українських грошах тощо.
5. Виконайте завдання на вибір.
 - Уявіть, що ви маєте представити pana Григорія незнайомій аудиторії, розкажіть про нього трьома складносурядними реченнями.
 - Створіть свій афоризм про життя, дотримуючись вимог: стилізація під афоризми Г. Сковороди, форма складносурядного речення.
 - Запропонуйте оригінальну ідею для сценарію фільму про Григорія Сковороду, коротко запишіть сюжет, використовуючи складносурядні речення.

Вправа 66

1. Прочитайте текст.

Харківський літмузей, Жадан і Гуржи презентували регі-альбом на тексти Григорія Сковороди

У музичному альбомі «Skovorodance» музиканти переосмислили поетичну творчість визначного українського філософа та поета Григорія Сковороди. Головна ідея проєкту — показати, що погляди філософа донині залишаються актуальними, що вони об'єднують українців у різних куточках країни.

Філософія Сковороди отримала нове звучання в стилі регі, а тексти набули сучасної адаптації. До альбому увійшло 12 треків. Майже всі вони написані на слова віршів Григорія Сковороди зі збірки «Сад божественних пісень», і лише один написаний письменником і музикантом Сергієм Жаданом. Саунд-продюсерами виступили музиканти Юрій Гуржи та Лесик Омодада. Загалом над альбомом працювали понад 35 музикантів. На один із треків альбому — «Нрав і права» — був створений відеокліп.

Альбом «Skovorodance» уже доступний на всіх музичних платформах.

Обкладинка альбому

(За матеріалами газети «День»)

2. Випишіть складносурядні речення, підкресліть граматичні основи.
3. Випишіть слова в лапках, поясніть правила правопису.
4. Пригадайте правила відмінювання прізвищ в українській мові, за потреби скористайтеся інформацією в електронному додатку.
5. Пригадайте, чи знаєте ви пісні, написані на слова класиків української літератури. Якщо не знаєте, за допомогою пошукової системи знайдіть у мережі "Інтернет" і послухайте пісні на слова Т. Шевченка, В. Симоненка, П. Тичини, Л. Костенко та інших.
6. Виконайте завдання на вибір:
 - Створіть оригінальну афішу для концерту улюбленого гурту. Вимоги до афіші: має містити основну інформацію, привертати увагу й бути не схожою на всі інші.
 - Напишіть допис про сучасні пісні на слова класиків української літератури, використовуючи складносурядні речення. Правильно відмінюйте прізвища та дотримуйтеся правил уживання лапок.

Вправа 67

1. Прочитайте текст.

Що таке поетичний слем

Слем виник у середині 1980-х у Чикаго. Його засновником вважають Марка Сміта. Він прагнув зробити поезію живішою, доступнішою та складнішою у виконанні, тому винайшов новий жанр декламації. Він почав експериментувати з різними форматами виступів, поки не перетворив їх на слем, ввівши елемент змагання. Так народилось поняття *performance poetry* — жива, експресивна поезія, яку оцінює глядацтво та професійне журі.

У слемі важливі подання, інтонація, емоція, присутність, щирість, деталі, артистизм, а не лише «красивий текст». Фактично, слем — це суміш літератури, театру й стендапу, тобто сольного гумористичного виступу, яка має на меті передати на максимумі емоцію та сенс твору.

Оцінюють виступи судді, яких часто обирають з аудиторії. Іноді поетів оцінюють за реакцією глядачів. Основні правила класичного слем-змагання:

- власний текст (не переклад чи чужий твір), декламація напам'ять;
- ліміт часу зазвичай до 3—5 хвилин;
- заборона реквізиту, костюмів, музики тощо;
- повага до глядачів.

У 2025 році Україна була вперше представлена на світовому чемпіонаті з поетичного слему: з виступом у Мексику поїхала поетка, парамедикиня та ветеранка Олена Герасим'юк.

(Зі статті Поліни Горlach на сайті «Суспільне. Культура»)

2. Перекажіть статтю близько до тексту, використовуючи лише складносурядні речення. Поділіться враженнями, чи легко це зробити, чи не спотворився зміст.
3. Розкажіть, чи чули ви про поетичний слем. Чи хотіли би взяти участь у подібних змаганнях?
4. За бажанням: якщо ви пишете вірші, продекламуйте їх перед класом.

СловоЛад

✗ НЕПРАВИЛЬНО

- ✗ приймати участь
- ✗ приймати рішення
- ✗ приймати міри
- ✗ приймати по вівторкам
- ✗ приймати вид

✓ ПРАВИЛЬНО

- ✓ брати участь
- ✓ ухвалювати рішення
- ✓ вживати заходи
- ✓ приймати щовівторка
- ✓ набувати вигляду

Запам'ятай! В українській мові є низка стійких виразів, які треба вживати правильно.

§ 13. Вторинні тексти: анотація, передмова

Вправа 68

1. Прочитайте анотації до книжок. Поміркуйте, що об'єднує ці тексти. Для чого вони потрібні?

Обкладинка книжки
«Маленький принц»
(вид. «Асса», 2022)

1

Потрапивши в авіатроцю, пілот зустрічає в пустелі дивного хлопчика. І поки чоловік намагається відремонтувати літак, малий розповідає про своє життя на крихітному астероїді, про знайомства з дивакуватими людьми, про примхливу троянду і почуття, які вона викликала. Заприятелювавшись із лисом, Маленький принц отримує від нього важливий секрет: «Саме лиш серце добре бачить. Суть речей криється від очей». Хлопчик згадує про свою занедбану квітку й вирішує повернутися додому. Але ж якою буде ціна здійснення цього бажання?

*(Анотація до книжки А. Сент-Екзюпері
«Маленький принц» від видавництва «Асса»)*

2

Статтю присвячено аналізу творів мураларту у світовому й українському вуличному мистецтві, створених після початку повномасштабної російської агресії на території України. Виявлено ключові тематичні та візуальні аспекти, притаманні муралам, що були створені на території України, а також за кордоном. Проаналізовано творчий внесок деяких українських та іноземних стритарт-художників, зокрема тих, що ілюструють події війни в Україні, концептуальний і візуальний посил творів. Виявлено чинники, завдяки яким мурали, присвячені темі українського

Мурал Катерини Рудакової
«Маленький громадянин» (Київ,
вул. Ярославська.)

опору, набули потужного значення та стали допоміжною ланкою в поширенні інформації про російсько-українську війну.

(Анотація до наукової статті Ганни Бітаєвої «Рефлексія теми українського супротиву в мистецтві сучасного муралу»)

3

Південна Корея — це країна, де двори старовинних палаців межують із сучасними хмарочосами Сеула, а швидкісні потяги перетинають усю її територію за лічені години. Тут стародавня культура поєднується із кей-попом, коміксами й дорамами, що їх дивляться мільйони глядачів у всьому світі.

У цій книжці Ольга Мужановська ділиться своїм досвідом занурення в повсякденне життя Кореї, розповідає про її культуру й історію, географію та економіку. Авторка говорить про місцеву кухню й традиційний одяг, особливості спілкування й стандарти поведінки, пояснює, чому українцям, аби вивчити корейську, доведеться фактично перебудувати власний мозок, щоб звикнути до відсутності розділових знаків. Також авторка не приховує і темної сторони життя корейців.

(Анотація до книжки Ольги Мужановської «Корея. Кей-поп, традиції побачень і культ їжі»)

Обкладинка книжки «Корея» (вид. «Віхола», 2025)

2. Порівняйте та знайдіть відмінності між анотаціями до художньої книжки, наукової статті й нехудожньої книжки для широкої аудиторії.
3. Прочитайте пари речень. Утворіть із них складносурядні речення, прості частини яких будуть з'єднані сполучниками.
 - 1) Анотація до художнього твору має на меті заінтригувати читача. В анотації до наукової статті потрібно коротко викласти зміст і результати дослідження.
 - 2) Анотація до художньої книжки може містити риторичні питання й інші художні засоби. В анотаціях до публіцистичних і науково-популярних видань їх теж іноді вживають.
4. Запишіть утворені речення, підкресліть граматичні основи, обведіть сполучники, що з'єднують частини речень. Над сполучниками надпишіть їхній тип.

2. Спробуйте сформулювати визначення анотації. Визначте, які компоненти вона повинна містити. Порівняйте свої міркування з наведеною нижче інформацією.

Анотація — це вторинний текст, який містить короткий опис книжки, статті, документу. Її основна мета — дати читачам уявлення про первинний текст, щоб вони могли зрозуміти, чи потрібно їм читати цей текст повністю.

Структура анотації

Анотація може мати різну структуру залежно від типу її самої та різновиду первинного тексту, тому не всі з наведених нижче компонентів обов'язкові.

1. Короткий опис змісту анотованого тексту (обов'язковий компонент).
2. Структура видання.
3. Відомості про автора чи упорядника.
4. Призначення видання та цільова аудиторія (часто в анотаціях навчальної та дитячої літератури: для вчительства, студентства, дітей дошкільного віку тощо).
5. Елементи реклами — позитивні характеристики, що заохочують до придбання та прочитання книжки. Вони, однак, не повинні викривлювати інформацію про анотований твір і вводити читача в оману.

Вправа 69

1. Прочитайте уривок із передмови Сергія Жадана до його збірки поезій «30 віршів про любов і залізницю».

Ми би мали дякувати нашим подорожам і мандрям за те, що виповнюють нас почуттями й досвідом. Ми би мали сказати слова подяки залізниці, яка сталевими нитками прошиває країну, скріплюючи її й тримаючи разом. Тут ми мали би пригадувати якісь приватні історії й виставляти особисті рахунки, згадувати щось щемке й ностальгійне, щось, що прив'язує нас до наших вокзалів та нічних експресів — сутінкові зали очікування й веселі бари на привокзальній, ненав'язливих подорожніх із їхніми родинними переказами, неприкаяних пияків, завжди готових зробити незабутньою твоєю подорож. Ми всі складаємося з наших подорожей. З досвіду переміщень, розлучень та повертань.

А з чого, власне, складається ця книжка? Вона складається з тридцяти поезій, так чи інакше інспірованих залізницею. *Поезії ці писалися протягом багатьох років, і мені як автору самому цікаво було зібрати їх у такий подорожній зшиток.* В якихось із цих віршів безпосередньо йдеться про вагони та вокзали, десть уся ця залізнична інфраструктура присутня скоріше як відгомін, як контекст, як те, що лишається поза рядком, відлунюючи межі слів тривожним і солодким залізничним гулом. У будь-якому разі, навіть коли в тому чи іншому тексті ви не знайдете згадок про плацкарт, він, плацкарт, там усе одно може виявитись. Читати цю книжку необов'язково від початку до кінця. Та й загалом — читати її необов'язково. Але якщо ви вже зважились і спробували — то приємного вам читання. *Хай ваша мандрівка буде легкою, а повертання — бажаним.*

Обкладинка книжки
«30 віршів про
любов і залізницю»
(«Видавництво Старого
Лева», 2023)

2. Випишіть із тексту виділені курсивом речення. Підкресліть у них головні та другорядні члени. Намалюйте схеми речень.
3. Що ви дізнались із передмови про книжку? Чи виникли у вас міркування щодо того, хотіли б ви її прочитати чи ні? Що вас до них спонукало?
4. Про що, окрім самої збірки, йдеться в поданому уривку з передмови? Як ця інформація пов'язана зі змістом книжки? Для чого, на вашу думку, вона потрібна в передмові.
5. Вдумливо перечитайте передмову до цього підручника. Схарактеризуйте її зміст і структуру. Поміркуйте, у чому відмінності між передмовами до навчального й художнього видань.
6. Спробуйте відповісти на питання, що таке передмова, що вона повинна містити і для чого вона потрібна. Порівняйте свої міркування з поданою нижче інформацією.

Передмова — це вступний текст, розміщений на початку видання, що має на меті підготувати читачів до сприйняття самого твору. Написати передмову можуть як самі автор чи авторка основного тексту, так і редактор книжки чи інший експерт

(наприклад, відомий письменник, що працює в тому самому жанрі, науковець із відповідної галузі тощо).

Зміст передмови залежить від жанру твору, до якого її написано:

- передмова до навчального чи наукового тексту міститиме інформацію про його структуру, призначення, інструкції щодо користування (приклад — передмова до цього підручника);
- автор у передмові до свого художнього твору може викласти історію та обставини написання, розповісти про вкладені в текст ідеї та емоції;
- стороння особа в передмові до художнього твору може розповісти про свої суб'єктивні враження, дати оцінку твору та припустити, кому він може сподобатися.

Вправа 70

1. Об'єднайтесь у групи, які будуть досліджувати:
 - художні книжки;
 - підручники;
 - науково-популярну літературу.
2. У шкільній або місцевій бібліотеці, у домашніх книгозбірнях, в електронних бібліотеках мережі «Інтернет» (залежно від ваших можливостей) доберіть по 5 книжок відповідного напрямку, у яких є передмови.
3. Сформулюйте перелік основних ознак таких передмов.
4. Викладіть результати своєї роботи перед класом. Порівняйте, які особливості виокремила кожна група для свого напрямку. Знайдіть спільні риси й відмінності між ними.

Вправа 71

Виконайте завдання на вибір.

- Уявіть, яку книжку ви хотіли б створити. Це може бути твір будь-якого жанру: роман, збірка поезій, графічна новела, наукова монографія, тревелог тощо. Напишіть анотацію, із якої читачі зможуть дізнатися, про що книжка, як вона написана, кого вона зможе зацікавити.
- Напишіть передмову до улюбленої книжки.

§ 14. Розділові знаки в складносурядному реченні

Вправа 72

1. Прочитайте речення.

- 1) Художник малює картину, і вона оживає на полотні.
- 2) Акторки вже пішли зі сцени, але зал продовжував аплодувати.
- 3) Музика лунала голосно, а думки летіли далеко.
- 4) Декорації вражали розмахом, проте актори були ще кращі.
- 5) Фотографія зробила фото, і воно стало символом виставки.
- 6) Митець говорив про свободу, а його полотна мовчали.

2. Створіть схеми речень, розташувавши елементи в потрібній послідовності.

сполучник

,

.

Між частинами складносурядного речення здебільшого ставиться розділовий знак, переважно **кома**, наприклад:

Україна завжди була багатою на талановитих митців, і часто саме вони пробуджували націю від сну.

Зауважте! Варто розрізняти прості речення, ускладнені однорідними членами, та складні речення, оскільки структура визначає пунктуацію.

Проаналізуймо розділові знаки в реченні: Письменники, поети, учені, музики, малярі, різьбярі й інші митці будили народ живим, рідним словом і своїм мистецтвом (А. Лотоцький).

Кому перед неповторюваним єднальними сполучниками *і/й/та* не ставимо, оскільки вони з'єднують однорідні члени речення. На місці коми між частинами складносурядного речення

може бути крапка з комою, якщо його частини досить поширені або всередині їх уже є розділові знаки, наприклад: *Все зраділо, стрічаючи день; і день зрадив, розцвітаючи, ясний, теплий, погожий* (Панас Мирний).

Але зауважте, що в подібних ситуаціях частіше ставимо кому.

Вправа 73

1. Спишіть складносурядні речення, поясніть розділові знаки.

1) Ця симпатична музика зливалася в одне симфонічне тремтіння над квітням, і хотілося слухати її, примруживши очі замріяно (П. Козланюк). 2) Чи прозрів хлопець, чи увірвався йому ретязь... (П. Супруненко). 3) І зразу ж рипнули двері, і на галерею виступив високий чоловік (Ю. Логвин). 4) Мелодія і слова були незнайомі, але вони брали за душу, викрешували нові почуття, нові думки (Д. Ткач). 5) Співак вийшов на поклін на авансцену, і шабля в його правиці сяjala, як сонце (З. Мензатюк). 6) В обличчя дув крижаний вітер, зате спина велетенського дракона була тепла, майже гаряча (К. Штанко). 7) Вони, щасливі, дивилися на поле, і раптом до них долинула весела дзвінка пісня (О. Іваненко).

2. Підкресліть граматичні основи, пригадайте й визначте типи присудків.

3. Обведіть сполучники сурядності, визначте їхній тип (єднальні, протиставні, розділові).

Вправа 74

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

1) Його цікавила психологія творчості письменника і я певний час задовольнив його цікавість (За І. Багмutom). 2) Кульбаба з білою парасолькою потонула в гомоні пташинім а їй хотілося до неба (Т. Мельничук). 3) Навіть одна людина може щось змінити а спробувати повинен кожен (Дж. Кеннеді). 4) Ой рад би я матусенько скоріше вернуться та щось кінь мій вороненький в воротях спіткнувся (Нар. тв.). 5) Моя любов чолом сягала неба а Гриць ходив ногами по землі (Л. Костенко). 6) Льотчики із захопленням спостерігали те змагання і льотне мистецтво Гандзі Голубки викликало в них подив (М. Трублаїні). 7) Цвіте терен а цвіт опадає (Нар. тв.).

2. Підкресліть граматичні основи, поясніть пунктуацію.

Вправа 75

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

1) Огонь пішов по жилах хлопця і він ясно одчув у собі ніби од сну пробудившись одчув творця художника (*С. Васильченко*). 2) Вже й друга й третя струна тріснули а музика все грає (*О. Білоусенко*). 3) Ось-ось почнеться вистава і тоді ми вже не встигнемо відвернути чари фальшивих клоунів (*Леся Воронина*). 4) Дніпро чіпляється руками за чагарі і верболіз і гострить хвилю сивий камінь й спить горілиць Чумацький Віз (*Т. Мельничук*). 5) Вже ніч нагріта п'яним квітням димиться в черемховій млі і букви наче зорі світять в розкритій книжці на столі (*Б.-І. Антонич*).

2. Поясніть пунктуацію речень. Зверніть увагу на розділові знаки між частинами складносурядного речення та в межах окремих частин.

Вправа 76

1. Спишіть текст і поставте потрібні розділові знаки.

Сьогодні на щастя чи на жаль дозволяє кожному охочому приміряти на себе амплу журналіста і навіть письменника. Так не усім одразу ж щастить приєднатися до когорти улюблених та впізнаваних. Але чому б не спробувати правда? Якщо ти теж вирішив або колись вирішиш хтозна створити щось ух-яке-круте прислухайся до порад. Як кажуть на факультетах журналістики писати тебе ніхто не навчить але писати краще залюбки допоможуть.

(*С. Пилипчук*)

2. Поясніть розділові знаки, обведіть вставні конструкції.
3. Знайдіть усі займенники і підкресліть їх відповідно до функції в реченні

Кому між частинами складносурядного речення не ставимо, якщо частини з'єднані неповторюваними сполучниками *і, й, та* (у значенні *і*), *або, чи* за кількох умов.

1. Частини складносурядного речення мають спільний другорядний член речення (переважно обставину, питання до якої ставимо від присудків обох речень). Порівняйте:

Після обіду зійшлися батьки
і в залі розпочався великий
концерт (*О. Мазур*).

Зійшлися батьки,
і в залі розпочався
великий концерт.

Міркуємо так: батьки зійшлися (коли?) після обіду; концерт розпочався (коли?) після обіду.

2. Обидві частини мають спільну вставну конструкцію або частки *лише, тільки, ще, навіть* тощо, які стосуються обох речень. Порівняйте:

Тільки наповниться серце журбою і ляжуть на душу погрозливі тіні (За М. Руденком).

Наповниться серце журбою, і ляжуть на душу погрозливі тіні.

3. Від обох цих частин можна поставити питання до іншої частини речення. Порівняйте:

Коли він торкався смичком до струн скрипки, все на світі зникало і залишалася тільки музика (В. Собко).

Все на світі зникало і залишалася тільки музика.

Міркуємо так: зорі навколо (за якої умови?), небо низько (за якої умови?). Відповідь одна: коли ти високо.

4. Обидві частини є односкладними називними чи безособовими реченнями. Порівняйте:

Душа і дощ (О. Пахльовська).
Холодно і млосно (В. Симоненко).

Звання, і прізвища, і дати (Л. Костенко).

5. Обидві частини є питальними, спонукальними чи окличними реченнями:

Таке розкішне над нами небо і такі ми до безмежності молоді! (В. Шевчук).

Вправа 77

Підкресліть граматичні основи, поясніть відсутність розділових знаків між частинами складносурядних речень.

- 1) Зрідка до нас заїжджали гастролери й місто оживало.
2) Уночі все навколо затихає й можна почути шум прибою. 3) Лиш інколи проїде автомобіль чи заговорить запізнілий перехожий.

- 4) Над лісом висить місяць-молодик і сяють зорі. 5) Що ближче час концерту, то дужче калатає серце і посилюється тривожність. 6) Мабуть, за цю хвилину я згадала усі свої гріхи і хотілося повернути час назад.

Вправа 78

Спишіть речення, де потрібно, поставте розділові знаки між частинами складносурядних речень.

- 1) Хто був той цар і як йому наймення? (*Леся Українка*). 2) Плоди і квіти. Вірші і вино (*М. Савка*). 3) Знову стали діти школярами і синиця дзвонить школярам (*М. Рильський*). 4) Збагнеш оце, чим серце билось, який цей зір нагледів мет, чому стилетом був мій стилос і стилосом бував стилет (*Є. Маланюк*). 5) Колись було весело нам і спиняли ми вітер попутний (*С. Майданська*). 6) Десь пролітають віки і хуртовина шумить (*П. Филипович*). 7) Де твої межі і де твій початок? (*Б. Мозолевський*). 8) Там пахне весною і сонце сідає (*С. Вакарчук*). 9) Потім почали текти річечки по вулицях і стала парувати земля на сонечку (*В. Винниченко*). 10) Ех, пахне ранок. Срібло й синь (*Б.-І. Антонич*). 11) Як багато було сподівань і як мало було щастя на землі! (*М. Стельмах*). 4. Словом, прийшла якась нечувана тривога й прийшла якась нечувана суєта (*М. Хвильовий*). 12) Десь коні ржуть і глухо грають сурми (*Л. Костенко*).

Вправа 79

1. Спишіть речення, розставляючи розділові знаки та записуючи слова з пропусками відповідно до правил пунктуації.

1. В/ночі танцює польку із брамою паркан і квітнуть парасольки на сніжних квітниках (*І. Жиленко*). 2. Від куща падає тінь і ро..сівають..ся пр..ємні запахи (*У. Самчук*). 3. Уже вітер шумить і полин гуде (*І. Багрянний*). 4. У розумного джигіта кінь не/втомиться і халат не/зносит..ся (*Нар. тв.*). 5. Вже червоніють помідори і ходить осінь по траві (*М. Рильський*). 6. Уже світає а ще м..ла (*П. Тичина*). 7. На/дворі смеркало і сутеніло (*І. Нечуй-Левицький*). 8. А десь біжать залізні коні і пахне холодом трава... (*В. Сосюра*). 9. Кажуть літо буде холодним і врожай не/порадує нас (*О. Гринько*). 10. В/далині х..талися д..рева і с..нів задуманий пр..бій (*В. Сосюра*).

2. Поясніть пунктуацію речень та написання слів.

3. Знайдіть усі слова, що мають префікси, графічно позначте їх.

Вправа 80

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

Музей писанки
в Коломиї

1) У Музеї писанки в Коломиї можна побачити багато цікавих експонатів але чи найбільше вражає дерев'яна писанка — прообраз сучасного кіндер-сюрпризу. Уявіть, це винахід українця Василя Петрука і ми маємо підтвердження цього! Дерев'яну «забавку в забавці» митець створив, коли проживав у Німеччині.

2) Чи знаєте ви, що існує унікальний український шрифт «Рутенія» і що

саме він прикрашає палітурку церемоніального примірника «Конституції України», на якому президенти складають присягу. Автором шрифту є художник-графік Василь Чебаник, і за це він отримав Національну премію імені Тараса Шевченка.

Зразки шрифту «Рутенія»

3) Анатолій Бойко з Володимира-Волинського відомий як «український Фаберже». Він за допомогою крихітних дірочок перетворює звичайні пташині яйця на витвори мистецтва. У квітні 2021 року художник проткнув 52 700 дірочок у гусячому яйці та 33 300 дірочок у курячому яйці і таким чином було встановлено два світові рекорди.

4. Поясніть пунктуацію складносурядних речень.

5. Перевірте інформацію із вправи через пошукові системи.

Розкажіть про унікальних митців (з України чи інших країн), яких ви знаєте, використавши складносурядні речення.

Вправа 81

1. Прочитайте тексти.

Текст А

Колекція польського бренду одягу «Medicine» створена на основі робіт відомої української художниці Марії Примаченко. Мисткиня малювала картини з казковими мотивами, у яких переплітається розповідь про світ природи й уявлення людей про нього. Художниця використала переважно яскраві та насичені кольори, і це надає її картинам неповторного стилю. Завдяки цьому одяг із нової колекції «Medicine» вирізняється унікальною колористикою та символікою, притаманною творчості Марії Примаченко.

(За матеріалами сайту «Medicine»).

Футболка бренду «Medicine»

Текст Б

Першою у світі жінкою, чиї картини виставили в Луврі, була українська художниця Марія Башкирцева. З дитинства дівчина мала чудовий голос і мріяла стати відомою співачкою, але завадила хвороба — туберкульоз. Тоді Марія вирішила малювати й у 19 років пішла навчатися до паризької Академії Жуліана. У 22 роки мисткиня стала паризькою сенсацією, але дівчина завжди підкреслювала, що вона українка. Марія відома також як авторка свого щоденника, який виданий багатьма мовами.

(Зі статті Юлії Лаврук на сайті проєкту #Шотам)

Марія Башкирцева.
Автопортрет із палітрою.
1883 р.

Текст В

Соня Делоне. Ринок у Міньо. 1915

Жінка в сукні з ефектом оптичної ілюзії на тлі яскраво-червоного автомобіля з геометричним орнаментом. З такою мальованою обкладинкою вийшов британський «Vogue» 1925 року. Ескіз сукні створила Соня Делоне — французька художниця, народжена в Україні. Вона викладала в Сорбонні, а її роботи ще за життя виставляли в Луврі. Найдорожча картина Соні Делоне

«Ринок у Міньо» була продана за 4,5 мільйона євро. Соня Делоне не приховувала, що її любов до яскравих кольорів — родом із дитинства: «Я люблю чисті, яскраві кольори мого дитинства, України. Пам'ятаю селянські весілля моєї країни, де червоні та зелені сукні, прикрашені численними бантиками, літали в танці... Пам'ятаю, як ростуть кавуни та дині; помідори оперізують червоним хати, великі соняшники — жовті з чорною серцевиною — сяють у легкому, дуже високому блакитному небі», — писала Соня Делоне у своїй книзі спогадів «Ми йдемо до сонця».

(Зі статті Дарії Денис в онлайн-виданні «Локальна історія»)

2. Випишіть із кожного тексту по одному складносурядному реченню.
3. Передайте суть кожного повідомлення одним складносурядним реченням (із різними смисловими відношеннями між частинами), поставте потрібні розділові знаки.
4. Розгляньте таблицю, у якій схарактеризовано тексти А, Б і В за низкою змістових і формальних ознак.

		Текст А	Текст Б	Текст В
1	Текст про художницю	+	—	+
2	Роботи героїні тексту виставлялися в Луврі	—	+	+
3	Мотиви картин використані в дизайні одягу	+	+	—

		Текст А	Текст Б	Текст В
4	Героїня тексту має друковане видання	–	+	–
5	Пряма мова є в тексті	–	–	+
6	Непряма мова є в тексті	–	+	–

5. Які з-поміж ознак, на вашу думку, визначено НЕПРАВИЛЬНО стосовно тексту? Аргументуйте думку у форматі: «Неправильно визначено ознаку X щодо тексту Y...»

Вправа 82

1. Прочитайте поезію Василя Сагайдака й виконайте завдання після тексту.

Записка Пабло Пікассо для Марії Примаченко

Мені не дають спати ваших листочків кольори та запахи,
вони мене переслідують на вулицях, у коридорах клініки.
Ви читали після паризької виставки в книзі вражень мій запис? —
не боюсь повторити:
ви геніальна українська художниця і жінка.
Я вчора приходив у гості —
відчинені двері запрошували до хати,
світило ласкаве сонце, сміялись дерева та хмари
бісквітні.
Даруйте, що не зайшов, — не хотів я, Маріє,
лякати
хижого звіра на призьбі, що мав очі прекрасні —
із квітів.

Марія Примаченко

- Знайдіть інформацію про факт знайомства чи спілкування Марії Примаченко з Пабло Пікассо. Розкажіть цю історію. Запишіть її п'ятьма реченнями, два з яких мають бути складносурядними.
- Знайдіть поезію Василя Голобородька «Катерина Білокур: виготовлення пензлика». З'ясуйте, яка історія закладена в основу цієї поезії, обговоріть знайдену інформацію.
- Розкажіть про відомих вам українських художників.

Окрім коми, між частинами складносурядного речення може бути тире.

Тире між частинами складносурядного речення ставимо

якщо вони передають
швидку зміну подій

Порожня зала тонула в мовчанні — і раптом яскравий натовп заповнив її галасом (І. Остапчук).

якщо в другій частині подано
висновок або наслідок того,
про що йдеться в першій

Живи своїм переконанням — і ти можеш перевернути світ (Г. Торо).

Вправа 83

1. Прочитайте речення, поясніть уживання тире.

1) Всім серцем любіть Україну свою — і вічні ми будемо з нею! (В. Сосюра). 2) Рівно о дванадцятій, і не секундочкою пізніше, оркестр заграє першу частину «Марлезонського балету» — і бал розпочнеться... (О. Росич). 3) Найдовша з усіх доріг — дорога твого приходу (Д. Павличко). 4) Буцик клацнув пальцями — і в руках у них опинилися квитки в перший ряд (Леся Воронина). 5) А в очах — морозяна блакить (Олег Ольжич). 6) Ще мить — і сад загубить пишну вроду (Д. Луценко). 7) На луг лягло благословення снігу — хитливий переплив і перелив сніжин (М. Бажан). 8) Роби справу чесно, з душею — і твоє до тебе прийде (Б. Ступка). 9) Спочатку було — і немає (І. Драч). 10) Гори, гай, луги, поля — вся земля їй виспівує: «Осанна!» (М. Вороний).

2. Спишіть речення, у яких тире стоїть між частинами складносурядного речення.

Вправа 84

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

1) Смеркає знов і на папері мов марево твоє ім'я (П. Филипович). 2) Він летить і пізні птахи ховають голову під крила (Майк Йогансен). 3) Хвилина і закінчиться спектакль (Г. Чубай). 4) Холодна вода не врятує від спеки і випити пам'ять душа не дає і очі твої то моя небезпека і ті ж самі очі то щастя моє (С. Вакарчук). 5) Воно дощем спадає золотим тобі на серце і життя щоденне здається святом (Олег Ольжич). 6) Ти прийшла і повіяло маєм і кімната моя зацвіла (В. Сосюра).

2. Підкресліть граматичні основи в реченнях.
3. Обведіть сполучники, що з'єднують частини складносурядних речень.

Вправа 85

1. Спишіть текст, розставляючи розділові знаки і заповнюючи, де потрібно, пропуски.

Окрім того п..сьмен..ик має багато знати думати читати і багато п..сати. Це все заб..рає неймовірну кількість часу. Знан..я про с..віт потрібно постійно поновлювати й п..р..віряти на міцність мозок тримати в тонусі слідкувати за трендами розвитком мови тим, що цікавить суспільство.

Найпр..красніше в цій роботі те, що ви самі собі х..зяїн. І ви здатні змінювати світ, адже вас чують до вас пр..слухають..ся. Ще письмен..ики багато подорожують, хоча повір..те це пр..красно лише перші дві тисячі разів а взагалі це дуже важко логістично та фізично.

(К. Бабкіна)

2. Поясніть орфограми й пунктограми.
3. Запишіть фонетичною транскрипцією виділені слова, поясніть особливості вимови.

Вправа 86

1. Прочитайте текст допису.

12:44

97%

Варвара Каринська

Жінка, яка перевдягла балет і підкорила Голлівуд: Варвара Каринська.

Мало хто знає, але перший в історії «Оскар» за костюми належить саме українці. Її ім'я — Варвара Каринська. Вона народилася 1886 року та залишила слід у світовій історії моди, театру й кіно, який не зітреться ніколи.

Варвара працювала з легендами: Марлен Дітріх, Гері Купером, Вів'єн Лі, а також Сальвадором Далі. Її костюми — не просто одяг, а справжнє мистецтво. Наприклад, для фільму «Жанна д'Арк» вона створила легкі лицарські обладунки, досліджуючи місяцями історію Середньовіччя та подорожуючи до Франції, щоб відчути дух Жанни.

За цей фільм Варвара отримала першу в історії кінопремію «Оскар» у номінації «Найкращі костюми», та це ще не все.

У світі балету її ім'я знають як революціонерку танцювального костюма. Саме вона подарувала балерині нову — сучасну — форму пачки, яку досі використовують на сценах усього світу.

Моделерка Варвара Каринська — це доказ того, що український талант здатен змінювати правила гри. Не заради слави, а заради краси.

Пам'ятаймо своїх і розповідаймо світові про них.

(Із фейсбук-сторінки сайту «Кенгуру»)

2. Випишіть складносурядні речення, поясніть їхню пунктуацію.
3. Передайте основну думку тексту трьома складносурядними реченнями.
4. Виконайте завдання на вибір.
 - Уявіть, що у вас є машина часу, за допомогою якої можете зустрітися з пані Варварою та взяти в неї інтерв'ю. Сформулюйте 7 питань, які розкрили б унікальність майстрині.
 - Уявіть себе дизайнером костюмів. Опишіть костюм, який би ви створили для улюбленого фільму / твору.

§ 15. Вторинні тексти: творчий переказ, відгук

Вправа 87

1. Прочитайте відгук на концерт чернівецького фольклорного театру-студії «Гердан» (інша назва — «Gerdan Theatre»).

Мені дуже складно написати відгук про концерт «Gerdan Theatre»... Тому, що відгук — це *емоції*, які *треба вкласти в слова*. А в цьому випадку, як сказав учора один мій друг, я не маю слів.

Бо коли магічна автентична музика бездоганно виконана неймовірними **голосами** і все це оформлено у справжнє театралізоване дійство з використанням культурних народних сенсів, української традиційної символіки та поезії, додайте до всього колорит від яскравих костюмів... Це просто фантастика!

Окрема тема — відчуття своєї дотичності, коріння, відгук душі. Я весь час плакала, просто не могла стримати сліз, бо на кожну ноту в мені відгукувалося щось глибинне. Я уважно спостерігала й за залом, плакала не я одна. Вдалося нам і посміятися, бо в постановці було багато тонкого українського гумору, який не переплутаєш ні з чим. Просто повірте, що *ніякі фото та відео не здатні передати ті емоції... Їх не передають і ніякі слова*. Це треба бачити й чути.

(За відгуком із фейсбук-сторінки Наталії Грабовської)

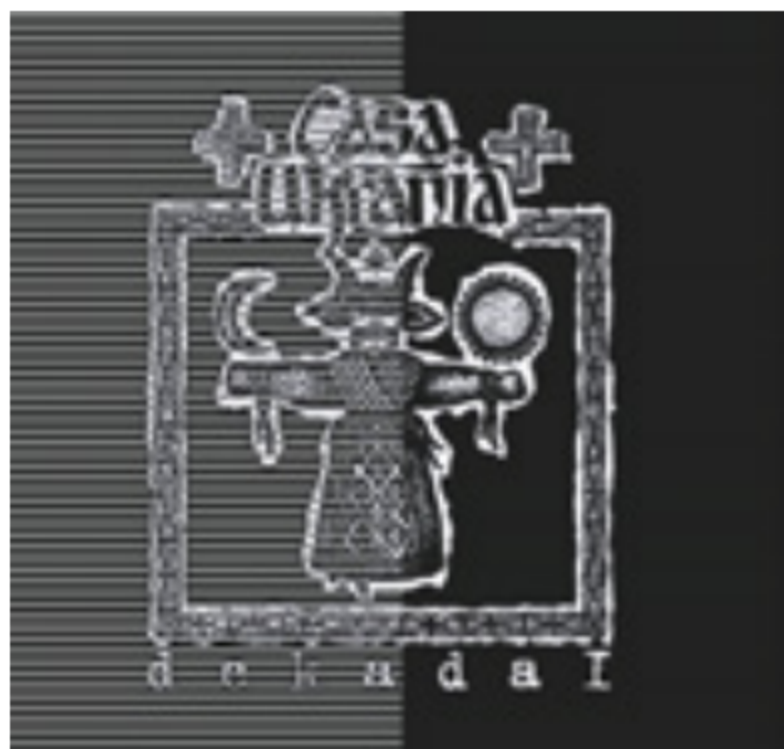
Фото з фейсбук-сторінки «Gerdan Theatre»

2. Які емоції передає текст? Якими засобами виражає їх авторка?
3. Пригадайте, що таке відгук і які особливості він має. Знайдіть його ознаки в прочитаному тексті.
4. Поясніть, чому немає коми між виділеними жирним шрифтом словами (на межі частин складного речення).
5. Із виділених курсивом фрагментів утворіть і запишіть складносурядні речення. Поясніть пунктуацію.

Вправа 88

1. Прочитайте відгуки до різних мистецьких творів: музичного альбому й коміксу.

1

Обкладинка альбому
«dekada I» українського
музичного гурту «Casa
Ukrania»

А ото прийшов до вашої хати крихітний альбомо(збірко)відгук на новий реліз одеського дуету «Casa Ukraina» під назвою «dekada I»! З назви збірки цілком видно, що це підсумок творчості проєкту за десять років існування. 10 років — 10 треків: пісні як альбомні, так і синглові, плюс спільна композиція з постпанковим гуртом «Nordfeld». А от жоден інструментал на реліз не потрапив — вся музика з текстовим наповненням. Я б навіть назвав особливості добору треків на альбом «танком темних 'бойовиків' (у хорошому — музичному — значенні останнього слова)». На

лейблі збірка вийде наприкінці жовтня, а на стримінгах її вже можна прослухати зараз. Що ми й рекомендуємо зробити тим, кому не вистачає терпіння (як і нам).

А за цими словами — танцюємо, не баримося, та всім шановним хазяїнам кланяємося, як ота козуся з фінальної пісні збірки «dekada I»!

(Із фейсбук-сторінки українського музичного проєкту в стилі даркфолк «Wiseword.Nidaros»)

2

Перший комікс у моєму житті

Чудовий комікс із прекрасними ілюстраціями та чудовою якістю. Це був перший комікс у моєму житті і я рада, що почала знайомство саме з нього. Історія цікава, підійде як для дорослих, так і для дітей, оскільки розповідь досить легка. Щодо сюжету, то Колодроїд — це робот зі штучним інтелектом і надпотужним акумулятором, який здатний жити цілі міста. Цей акумулятор усі хочуть забрати собі, тим самим вивести з дії Колодроїда. Які пригоди чекають його в постапокаліптичному світі — про це й розповідь комікс.

Легка казочка для невеликого відпочинку, ілюстрації заворожують. У мене виникло лише декілька запитань до сюжету, бо від кінцівки я очікувала більшого. Думаю, що продовження було б дуже доречним. Адже історія досить цікава і крапки над «і» для мене в кінці виявилися не розставленими.

Також хочу похвалити якість видання: видно, що видавці постарались, усі сторінки глянцеві та достатньо щільні. Таку книгу просто приємно гортати. Окреме дякую авторові за згадування українських пісень, я наспівувала їх разом із головним героєм.

(За В. Серко, відгук на сайті інтернет-книгарні «Якабу»)

Фрагмент із коміксу
«Колодроїд»
Олександра Корешкова
(вид. «ArtHuss», 2019)

2. Чи є в текстах незнайомі вам слова? Якщо так, з'ясуйте їхні значення за допомогою словника (тлумачного, іншомовних слів) або мережі «Інтернет».
3. Яке враження справили на вас тексти? Чи викликали бажання ознайомитись із відповідними творами? Чому?
4. Знайдіть пунктуаційну помилку в другому реченні тексту 2. Запишіть речення, виправивши її.
5. Висловте свою думку щодо кожного з прочитаних відгуків за допомогою складносурядного речення. Запишіть складені речення, підкресліть у них граматичні основи. Прокоментуйте синтаксичну будову та пунктуацію.

Вправа 89

1. Прочитайте поезію шістдесятника Григорія Чубая (деякі розділові знаки пропущено).

Музика

Десь у диві, у видиві вмовклих ночей,
у музичному лісі, на синім узліссі
цвіла, мов калина, віолончель
і пахло весною чиєсь піанісимо.

І пахли зеленими зорями очі
і у флейти-тополі блавав хтось покаянь
і смичком трепетливим своєю жіночність
питалася скрипка: «Яка... яка я..?»

І бігла музична струнка олениця
і птаха музична кудись летіла...
І стояла моя зачудована ницість.
Тремтіла... і деревом стати хотіла.

2. Випишіть речення, у яких пропущено необхідні розділові знаки, розставте їх правильно. Поясніть пунктуацію.

3. Як у вірші зображено музику? Які художні засоби для цього використано?

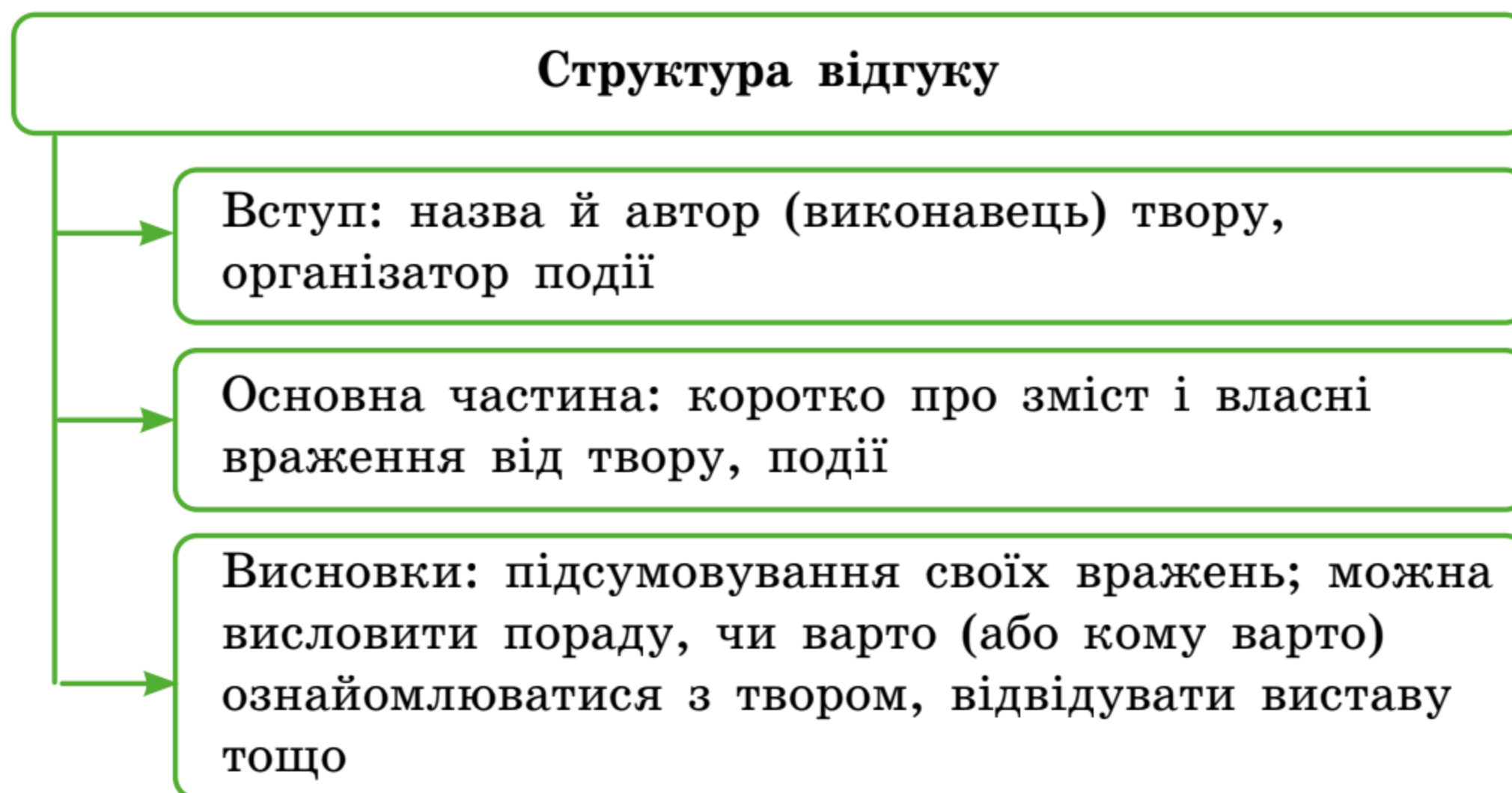
4. Напишіть відгук на вибір:

- на вірш Григорія Чубая «Музика»;
- на один із творів мистецтва, розміщених в електронному додатку;
- на ваш улюблений твір будь-якого мистецтва (книжку, картину, фільм, виставу, музичний альбом та ін.).

За потреби скористайтесь схемою-підказкою.

rnk.com.ua/
112410

Вправа 90

1. Прочитайте текст.

Міф про Пігмаліона

Колись на острові Кіпрі був великий митець Пігмаліон. Жив він самотньо, родини не мав і навіть не думав одружуватись, бо гордував жінками. Дізналась про це богиня кохання Афродіта, розгнівалася і надумала покарати зухвальця.

Єдиною втіхою Пігмаліонові було різьбярство. У довгі години виснажливої праці він був справді щасливий. Якось — і, певне, на

те була воля богині! — взявся він різьбити з найкращого мармуру, яким славився острів Парос, жіночу постать, таку гарну, вродливу, що подібної їй на світі немає.

Пігмаліон працював натхненно, невтомно, забуваючи про все на світі. І з кожним днем, що далі він різьбив, що більше зрізав упевненою рукою зайвих скалок з великої мармурової брили, то виразніший ставав образ прекрасної жінки.

Нарешті сніжно-біла статуя була готова. Якої дивної вроди в неї обличчя, яке високе ясне чоло, які виразні очі! Вона наче жива, здається — зараз милі вуста всміхнуться ласкаво, а ніжні руки простягнуться до нього, її творця.

Збентежено дивиться Пігмаліон на свій витвір, і серце йому замирає від незнаного щастя. О, якби боги вселили в камінь людську душу! Чи йде куди Пігмаліон — щойно ступне за поріг, як уже рветься душею назад. А повертаючись, завжди приносить своїй красуні дарунки.

Але ніщо не могло зворушити статуї, вона стояла мовчазна й нерухома, байдужа до прикрас і дарунків.

Настало свято Афродіти.

— О могутня Кіпрідо¹! Тобі все підвладне у світі. То зроби так, щоб моєю дружиною стала... — Пігмаліон знітився, не наслідуючись просто сказати: «та, що я вирізьбив із мармуру». Зітхнувши, він повів далі: — схожа на ту, що я вирізьбив із мармуру.

Проте Афродіта, яка незримо була на святі, зрозуміла митця й дала йому доброзичливий знак.

Мерщій подався Пігмаліон додому, до своєї мармурової красуні. Від його дотику твердий мармур м'якшав, як м'якшає бджолиний віск під променями сонця.

Незабаром увесь Кіпр відсвяткував весілля Пігмаліона і Галаїї — так почали звати красуню. І, кажуть люди, першим гостем на тому весіллі була золота богиня Кіпріда.

(Переказ К. Гловецької)

Сцена з вистави за сюжетом міфу про Пігмаліона в Лондоні 1871 р.

¹ Кіпріда — епітет до імені Афродіти, який походить від назви острова Кіпр — її улюбленого місця перебування.

2. Стисло перекажіть текст (усно). Поміркуйте, яка його головна думка.
3. Складіть і запишіть план тексту.
4. Ознайомтеся з інформацією нижче та пригадайте, що таке творчий переказ.

Творчий переказ — це усний чи письмовий виклад первинного тексту, у якому не лише відтворюють його зміст, а й додають певні нові деталі, творчі елементи. Така діяльність допоможе вам розвинути навички створення власних текстів, адже є ніби перехідним етапом від звичайного переказу до твору.

Творчі елементи можуть бути, наприклад, такими:

- переказати текст від імені іншої особи;
- додати початок або завершення тексту, новий епізод;
- перенести дію в інше місце або час;
- додати художні засоби;
- переказати, висловлюючи свої міркування, тощо.

Вправа 91

Письмово виконайте творчий переказ міфу про Пігмаліона, обравши один зі способів:

- перекажіть текст від імені когось із персонажів (Пігмаліона, Галатеї, Афродіти);
- додайте передісторію Пігмаліона;
- придумайте, як могла скластися подальша доля Пігмаліона й Галатеї;
- перекажіть історію так, ніби вона відбулася в Україні в наш час;
- перекажіть із висловленням свого ставлення до історії.

Проект

Використовуючи зібрані матеріали, підготуйте текст допису про захід, який ви відвідали (обов'язкова вимога — мінімум три складносурядні речення в тексті). Можна створити колаж із фото чи рилз для наочності. Презентуйте свій допис перед класом.

Повелителі текстів

Прочитайте текст і виконайте завдання до нього.

12:44

97%

Ми спитали в чат-бота зі штучним інтелектом «ChatGPT»: «Що б ти зробив, якби став людиною на один день?»

Програма відповіла:

«Цікаве питання!

Якби я став людиною на один день, то, мабуть:

- 1) спробував би відчувати світ тілесно: доторк до трави, відчуття дощу на шкірі, смак кави чи свіжого хліба;
- 2) послухав музику не як “дані”, а як живу емоцію, відчувши мурахи по шкірі від мелодії;
- 3) поспілкувався б наживо — не у вигляді тексту, а у формі справжнього діалогу, де є інтонація, усмішка, паузи;
- 4) помандрував би — достатньо навіть просто пройтися містом, подивитися на людей, архітектуру, природу;
- 5) намалював би або написав щось, щоб відчувати процес творчості фізично: ручкою на папері чи пензлем на полотні;
- 6) відчув би втому й сон, бо для мене загадка, що таке засинати й прокидатися».

У кінці «ChatGPT» поставив своє запитання: «А ти як думаєш, що було б найціннішим відчуттям для штучного інтелекту в людському тілі?»

Портрет "ChatGPT" в образі людини (створено за допомогою "ChatGPT")

(Створено з використанням «ChatGPT»)

1. Знайдіть у тексті складні речення.
2. Випишіть складносурядні речення, поясніть розділові знаки в них.
3. Дайте відповідь на питання ШІ, використовуючи виключно складносурядні речення.

Підсумовуємо й узагальнюємо

Виконайте тестові завдання.

1. Складні речення наведено в усіх варіантах, ОКРІМ
 - А Зустріну мовчки ваш уклін, і навіть погляди не збудять прожитих солодко хвилин.
 - Б А де наша скринька з прикрасами, щоб прикрашати життя?.
 - Г А я вечірні квіти поливала, і в кольорові шиби виглядала, і ждала.
 - Д Звір затремтить, птах затріпоче.
2. Складносурядне речення в рядку
 - А Ви хочете провести решту життя, продаючи газовану воду, чи хочете змінити світ?.
 - Б На світі той на мудріший, хто найдужче любить життя.
 - В Креативність — це звичка, а найкраща креативність — це результат хороших робочих звичок.
 - Г Ми працю любимо, що в творчість перейшла.
3. Складносурядне речення в усіх варіантах, ОКРІМ (розділові знаки пропущено)
 - А На різдвяній ялиночці гасить ліхтарики протяг і кульгає годинник і в місці холоне кутя (М. Савка).
 - Б Люблю я море і скелі дикі півсонний ранок класичну тишу (М. Семенко).
 - В Все на світі повік не вмирає і в ефірі живе кожен звук (М. Рильський).
 - Г Листок на холод скаржитья листку і паморозь лягає на піску (В. Свідзинський).
4. Складносурядне речення утвориться, якщо до фрагмента «На місто спускається ніч...» додати
 - А і розмиває обриси будівель.
 - Б розмиваючи обриси будівель.
 - В і обриси будівель ніби розмиваються.
 - Г яка ніби розмиває обриси будівель.
5. Між частинами складносурядного речення треба ставити тире в реченні (розділові знаки пропущені)
 - А І я б не боявся та ти наступаєш.
 - Б Море штормило й було якось незатишно.

В Покличеш і я прийду.

Г То вони ходили в театр то їх бачили в музеї.

6. Між частинами складносурядного речення НЕ треба ставити розділовий знак у рядку

А Прийшла весна і річка вийшла з берегів.

Б Я б допомогла але немає часу.

В Говорити легко а робити важко.

Г Ти до мене зайдеш чи мені зайти?

7. Між частинами складносурядного речення треба ставити кому в рядку

А Вдалині виднілися хати й синіла річка.

Б Цвіте шпориш і заростає стежка.

В Коли батьки приїхали, уже було пізно й діти хотіли спати.

Г Хто він і де живе?

8. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Ще мить — і сад загубить пишну вроду.

Б Бринять берези і блукають луни.

В Вздовж неба зацвітає верболіз, і світ нові вбирає імена, і я люблю.

Г Радісно і млосно.

9. Прочитайте речення (цифра позначає попередній розділовий знак).

Жук мимоволі перейшов на цирковий жаргон,(1) і я відчув, що бабуся даремно послала мене саме до хлопців,(2) які досконало володіли мистецтвом жонглювання та акробатики,(3) а ще знали купу всіляких фокусів, за допомогою яких могли заморочити голову не лише земним лиходіям,(4) а й хижим прибульцям із космосу (Леся Воронина).

Кома між частинами складного речення, пов'язаними сурядним зв'язком, позначена цифрою

А 1

Б 2

В 3

Г 4

10. Прочитайте речення (цифра позначає попередній розділовий знак).

Чи діти ліплять хатки з піску на березі ріки,(1) чи підліток майструє модель машини із саморобних деталей,(2) чи конструктор мучиться над кресленням космічної ракети, —(3) все це для мене ланки нерозривного потоку творчості,(4) через яку розумна істота пізнає сама себе... (Олесь Бердник).

Коми між частинами складного речення, пов'язаними сурядним зв'язком, позначені цифрами

А 1, 2

Б 2, 3

В 3, 4

Г 1, 4

11. Прочитайте речення.

Дощ кульгає по мокрій дорозі, а дорога ночує (1) і мерзне в лісах (2) і місяць пастушить гори, кохання (3) і сльози (4) і осіння музика айстр бринить, що я — сам (Т. Мельничук).

Коми треба ставити на місцях, позначених цифрами

А 1, 2

Б 1, 3

В 2, 4

Г 3, 4

12. Прочитайте речення.

У незбагненно-велике,(1) метушливе місто,(2) повне вогнів і святкового руху,(3) там серед люду пробивати собі дорогу: вона —(4) на курси друкарок, (5) а він — у технікум прикладного мистецтва... (В. Близнець).

НЕПРАВИЛЬНО обґрунтовано вживання розділових знаків у рядку

А кома 1 — між однорідними означеннями

Б коми 2, 3 — при відокремленому означенні

В тире 4 — між підметом і присудком

Г кома 5 — між частинами складного речення, що пов'язані сурядним зв'язком

Розділ 3

Складнопідрядне речення. Жанри мовлення

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- яке речення називають складнопідрядним;
- що таке підрядна частина і якого типу вона може бути;
- які розділові знаки треба ставити між частинами складнопідрядного речення;
- як часто і для чого ми вживаємо складнопідрядні речення в щоденному спілкуванні;
- які існують жанри мовлення.

А також поговоримо про різні професії та про вибір майбутнього фаху.

§ 16. Складнопідрядне речення

Вправа 92

1. Прочитайте речення.

Перетвори хобі на свою роботу – і тобі не доведеться працювати жодного дня.

Якщо ти перетвориш своє хобі на роботу, тобі не доведеться працювати жодного дня.

2. Поміркуйте, чим речення схожі, а чим відрізняються. Оберіть характеристики, яким відповідають речення в обох стовпчиках.

мають одну граматичну основу / мають кілька граматичних основ

з'єднані без сполучника / з'єднані сполучником сурядності / з'єднані сполучником підрядності

частини речення рівноправні / від однієї частини до іншої можна поставити питання

Складнопідрядним називають складне речення, яке має головну та підрядну (залежну) частини, поєднані підрядним сполучником чи сполучним словом і відповідною інтонацією. Між головною і підрядною частиною ставимо кóму.

На схемі головну частину речення позначаємо [], підрядну — ().

Приклад: Твоє призначення криється в тому, що ти любиш робити більше за все на світі (Р. Бах).

[], у чому? (що).

Зауважте! Щоб переконатися в тому, що речення складно-підрядне, треба поставити питання від однієї частини до іншої. Та, від якої ставимо питання, називається **головною**. Та, яка відповідає на питання, — **підрядною**. Підрядна частина переважно починається сполучником чи сполучним словом; може стояти перед головною, у середині чи після неї.

Школа повинна дати те, чого треба життю (М. Грушевський).

[], що? (чого).

Коли є до чого жагота, то кипить в руках робота (Нар. тв.).

за якої умови? (коли), [].

Той, хто не планує, прирікає себе на очевидну поразку (Сунь Цзи).

[хто? (хто)].

Складнопідрядні речення можуть мати одну або кілька підрядних частин. Порівняйте: Хто в темряву дивиться, той од світла кривиться (Нар. тв.). У темряві ти завше влучаєш, (чому?) бо ж невідомо, (що?) у що ти влучаєш (М. Воробйов).

Вправа 93

1. Спишіть речення, підкресліть граматичні основи.

- 1) Мрія дає нуль, якщо її не зробити життям (Г. Тютюнник).
- 2) Як добре, що не потрібно чекати ні хвилини, щоб почати робити світ кращим (А. Франк).
- 3) Якщо немає вітру, беріться за весла (Нар. тв.).
- 4) Той, хто хоче, робить більше за того, хто може (Г. Маррі).
- 5) Щоб дійти до мети, людині потрібно тільки одне — йти (О. де Бальзак).
- 6) Чим більше дитина любить і поважає себе, тим легше їй буде зробити в житті правильний вибір (Л. Хей).
- 7) Людина, яка не читає книг, не має переваг перед людиною, яка не вміє їх читати (М. Твен).

2. Визначте головну частину й поставте питання до підрядної.
3. Намалюйте схеми речень, зверніть увагу на розділові знаки між частинами речень.

Вправа 94

1. Випишіть складнопідрядні речення.
 - 1) Секрет утілення мрії складається з чотирьох слів: допитливість, сміливість, упевненість і сталість (*В. Дісней*).
 - 2) Я ніколи не терпів поразок. Я просто знайшов 10 000 способів, які не працюють (*Т. Едісон*).
 - 3) Успіх — це не підсумок мрій, а підсумок творчої праці (*С. Жадан*).
 - 4) Невдачі — дуже важлива частина успіху. Щоразу під час провалу та підйому на ноги ми практикуємо завзятість, яка є головним ключем у житті (*М. Обама*).
 - 5) Успіх нічому не вчить. Він тільки переконує розумних людей, що вони не можуть програти (*Б. Гейтс*).
 - 6) Зіткнувшись із труднощами, не можна здаватися, бігти. Ви повинні оцінювати ситуацію, шукати рішення й вірити в те, що все робиться на краще. Терпіння — ось ключ до перемоги (*Н. Вуйчич*).
 - 7) Успіх — це сума маленьких зусиль, які повторюються кожного дня (*Р. Кольєр*).
 - 8) Нemoжливих речей немає. Є недостатня кількість спроб (*Л. Дереш*).
 - 9) Пам'ятайте, що ми не можемо змінити когось іншого. Ми можемо змінити лише себе (*Л. Хей*).
2. У виписаних реченнях визначте головну частину й поставте питання до підрядної, обведіть сполучник.

Зауважте! Слід відрізнати складнопідрядні речення від простих, ускладнених однорідними членами речення, адже від цього залежить пунктуація.

Порівняйте:

Я наполегливо навчаюся, бо хочу здобути хорошу професію. — Я наполегливо навчаюся і хочу здобути хорошу професію.

Перше речення є складнопідрядним, оскільки в ньому є сполучник підрядности (**бо**) і можна поставити запитання від головної частини до підрядної.

Вправа 95

- Доповніть подані фрагменти речень так, щоб утворити складнопідрядні речення.
 - Треба приділити увагу вибору професії (і дослідити свої сильні сторони; якщо хочете зробити правильний вибір).
 - Нас більше цікавить навчання (коли ми бачимо зв'язок між ним і майбутньою професією; і ми приділяємо потрібну увагу урокам).
 - Профорієнтація допомагає не просто обрати професію (а й зрозуміти себе; яка стане частиною нашого життя).
 - Найкраще починати профорієнтацію в школі (особливо в старших класах; коли є час і можливості для вибору).
 - Кожному підлітку варто зробити вибір самостійно (а батьки та вчителі мають надати підтримку; адже це його життя).
- Запишіть утворені складнопідрядні речення, підкресліть граматичні основи, обведіть сполучники між частинами. Позначте стрілочками головне та підрядне речення, надпишіть питання.

Вправа 96

- Спишіть текст допису, поставте потрібні розділові знаки.

12:44

97%

Мене часто питають про те який фах я оберу після школи. Маю сказати що я ще не вирішила. Я не уявляю чим буду займатися в дорослому житті. Мій друг до речі змалечку обрав професію з якою хоче пов'язати життя. Він мене втішає коли я ділюся із ним своєю невизначеністю. Хоча час для роздумів іще є треба вирішувати.

Друзі діліться своїми міркуваннями про те яку професію варто обрати!

2. Розкажіть, що ви знаєте про профорієнтацію. За потреби з'ясуйте значення слова за словником. Чи думали ви про вибір професії?
3. Сформулюйте ваші думки щодо майбутньої професії трьома складнопідрядними реченнями, запишіть їх (Можливі варіанти: Я буду лікарем, тому що... Я ще не обрала, ким хочу бути... Я переконана, що...).

Проект

Упродовж вивчення розділу збирайте інформацію про різні професії, аналізуйте власні вподобання, вивчайте сучасний ринок праці.

§ 17. Підрядні сполучники та сполучні слова в складнопідрядних реченнях. Розділові знаки між частинами складнопідрядного речення

Вправа 97

1. Прочитайте діалог.

Син:

— Тату, розкажи, **як** ти вибрав професію, **що** було вирішальним?

Тато:

— О, я довго не міг зрозуміти, **чим** хочу займатися. Питав поради в усіх друзів і знайомих, **які** вже визначилися з вибором. Та все відчував, що це не те. Відповідь прийшла, **коли** спробував уявити себе щасливого на роботі. Перед тобою, синку, серйозне завдання, **адже** у світі стільки цікавого!

2. Визначте, з яких речень за будовою складено діалог.
3. Поміркуйте, яку функцію виконують виділені в реченнях слова. Якими частинами мови вони є? Обґрунтуйте думку та звірте її з інформацією нижче.

Як ми знаємо, підрядна частина складнопідрядного речення приєднується до головної сполучниками підрядності чи сполучними словами.

Пригадайте: **сполучники підрядності** не відповідають на питання і не є членами речення, оскільки це службова частина мови. Підрядні сполучники виконують лише одну функцію: приєднують підрядну частину до головної. Розміщені вони в підрядній частині. Тип сполучника підрядності визначає тип підрядної частини.

Сполучники підрядности

→ **З'ясувальні:** *що, як, щоб*

→ **Мети:** *щоб, аби, для того щоб*

→ **Причинові:** *бо, оскільки, тому що*

→ **Часові:** *коли, доки, щойно*

→ **Наслідковий:** *так що*

→ **Допустові:** *дарма що, хоч, хай*

→ **Порівняльні:** *як, мов, ніби, наче, неначе*

Вправа 98

1. Спишіть речення, виділіть граматичні основи.
 - 1) Добре діло утіха, коли ділові не поміха.
 - 2) Щоб рибу їсти, треба в воду лізти.
 - 3) Якби хотів робити Тома, то найшов би роботу і вдома.
 - 4) Дарма що малий, а й старого навчить.
 - 5) Недаром говориться, що діло майстра боїться.
 - 6) Як без діла сидіти, то можна одубіти.
 - 7) Коли зореш мілко, посієш рідко, то й уродить дідько.
 - 8) На те й голова, щоб у ній розум був.
 - 9) Роботі як не сядеш на шию, то вона тобі сяде (*Нар.тв.*).
2. Знайдіть і обведіть сполучники підрядности, надпишіть їхній тип.

Сполучні слова у складнопідрядному реченні — це переважно відносні займенники (у різних відмінкових формах) чи прислівники. Вони відповідають на питання і є членами речення, оскільки є самостійними частинами мови.

Приклад: Хто робить багато речей нараз, той не зробить жодної гаразд (*Нар. тв.*). Міркуємо так: той не зробить (хто?) хто робить. Підрядна частина приєднується сполучним словом **хто**, яке є займенником і в реченні є підметом.

відносні займенники	прислівники
<i>хто, що, який, чий, котрий, скільки</i>	<i>де, куди, звідки, коли, як, чому, навіщо, наскільки</i>
<i>Не роби другому, <u>що</u> тобі не мило (Нар. тв.).</i>	<i>Не знаєш, <u>де</u> знайдеш, а <u>де</u> загубиш (Нар. тв.).</i>

Вправа 99

- Спишіть речення, виділіть граматичні основи.
 - Ми стаємо тим, про що ми думаємо (*Е. Найтінгейл*).
 - Хто ніколи не помилявся, той ніколи не брався за щось нове (*А. Ейнштейн*).
 - Єдиний спосіб зробити щось дуже добре — любити те, що ти робиш (*С. Джобс*).
 - Хто бажає з'їсти горіх, повинен розбити шкаралупу (*Плавт*).
 - «Коли-небудь потім» — найнебезпечніша хвороба, яка рано чи пізно поховає ваші мрії (*із соцмереж*).
 - Ні кмітливість, ні сила, ні багатство не допоможе тому, у кого немає старанності. Така людина подібна до човняра, у якого в човні є все, крім весел (*із соцмереж*).
 - Постарайтеся отримати те, що любите, інакше доведеться полюбити те, що отримали (*Б. Шоу*).
 - Людина, яка працює руками — робітник; людина, що працює руками і головою — ремісник; але людина, яка працює і руками, і головою, і серцем — майстер своєї справи (*Л. Найзер*).
- Знайдіть і підкресліть відповідно до синтаксичної ролі сполучні слова. Надпишіть над ними частиномовну належність.

Камертон

діалог

монолог

каталог

АЛЕ

стоматолог

косметолог

філолог

Вправа 100

1. Складіть речення з початковими фразами.

Я знаю, що...

Розкажи, як ...

Повідом, коли...

Не згадаю пісню, у якій...

Побачила того, хто...

Поїхала туди, де...

Зробила так, як...

2. Поміркуйте, сполучником чи сполучним словом приєднані підрядні частини у створених реченнях. Чи можливі варіанти?

Розуміння типу речення важливе для того, аби правильно поставити розділові знаки. Щодо пунктуації складнопідрядного речення є кілька правил.

1. Між частинами складнопідрядного речення ставимо *кóму*. Підрядну частину, що стоїть у середині головної, відокремлюють комами з обох боків, наприклад: *Там, де для когось тільки лютий за вікном, на моїй вулиці давно уже весна* (С. Вакарчук).
2. Якщо підрядна частина починається складеним сполучником (*тому що, через те що, для того щоб, незважаючи на те що, після того як, перед тим як, унаслідок того що, замість того щоб, завдяки тому що*), *кому* ставимо один раз залежно від змісту речення та інтонації — або перед сполучником, або в його середині: *Треба багато працювати, для того щоб стати професіоналом. — Треба багато працювати для того, щоб стати професіоналом.*
3. *Кóму* ставимо лише перед сполучниками *перш ніж, лише коли, навіть якщо*: *Навчися, перш ніж повчати* (М. Дочинець).
4. При збігові кількох сполучників *кóму* між ними ставимо тоді, коли підрядну частину можна вилучити, не порушуючи будови головного речення, наприклад: *Нам говорять, що, поки є ще час, треба вчитися.* (Порівняйте: *Нам говорять, що треба вчитися.*).

Вправа 101

1. Випишіть складнопідрядні речення, частини яких з'єднані сполучниками. Поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Я гадаю що моя професія дуже потрібна і романтична!.. (О. Бердник).
- 2) Будь такий ласкавий і назви яку-небудь професію яка б могла обійтися без послуг математики (М. Білкун).
- 3) Отим м'яким лагідним голосом мати говорила про благородну професію лікаря який рятує людині найдорожче — життя (В. Кава).
- 4) Поможі перш ніж співчувати (М. Дочинець).
- 5) Я добре знаю що живопис моя майбутня професія мій хліб насущний (Т. Шевченко).
- 6) Якщо хочеш чогось досягти в професії мусиш довго й наполегливо вчитися (А. Мухарський).
- 7) Він ненавидів байдужих ремісників і прищеплював учням думку що людина повинна бути творцем у кожній професії (О. Донченко).
- 8) Я сам захопився молюсками так що боюся доведеться професію міняти! (А. Давидов).

2. У виписаних реченнях підкресліть граматичні основи й обведіть сполучники підрядности.

Вправа 102

1. Випишіть складнопідрядні речення, частини якого з'єднані сполучним словом. Поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) На світі стільки див і дивовиж що й наших двох життів на все не стане (М. Савка).
 - 2) Дороги що ходила ними я постеляться мені під ноги знову (Г. Гордасевич).
 - 3) Я творча міць яка будує світ (В. Боровий).
 - 4) Ви знаєте як липа шелестить у місячні весняні ночі? (П. Тичина).
 - 5) І в тихий час як западає ніч поважно гомонять старі каштани і в небо зносять меріади свіч (М. Зеров).
 - 6) Все буде так як то було удома: пахучий степ із полином терпким (Юрій Клен).
 - 7) Бачу за морями молоді дороги де припав до неба синьоокий степ (В. Сосюра).
2. У виписаних реченнях підкресліть сполучні слова відповідно до функції в реченні.

Маємо низку омонімів **що, як, коли, щоб/що б**, які можуть бути в реченні і сполучниками, і сполучними словами. Щоб перевірити, треба спробувати замінити це слово повнозначним. Якщо вдається — це сполучне слово, якщо ні — сполучник. Сполучники можна замінити лише сполучниками.

Порівняйте: *І жах не в тому, що щось зміниться, — жах у тому, що все може залишитися так само (Л. Костенко). Це був тільки сон, що ледь торкнувся пам'яті вустами (Л. Костенко).* У другому реченні **що** виконує функцію підмета і його можемо замінити займенником *який*.

Також варто запам'ятати, що речення зі сполучниками можна легко переробити на безсполучникові, а зі сполучними словами — ні.

Вправа 103

1. Спишіть речення.

- 1) Я думаю про Вас. Я знаю, **що** Ви є (Л. Костенко).
- 2) Ті, **що** народжуються раз на століття, умерти можуть кожен день (Л. Костенко).
- 3) А я тобі кажу, **що** навіть сон, коханий, має межі (М. Савка).
- 4) А знаєш, буває, **що** світ забуває слова (М. Савка).
- 5) Все, **що** дає життя іскристе і багате, мов медоносний сік, збираємо для вас (О. Теліга).
- 6) **Коли** навколо ні душі, коли моя не може спати, чомусь так хочеться мені для тебе пісню заспівати (С. Вакарчук).
- 7) Все одно благословлю завжди день, **коли** мене родила мати для життя, для щастя, для біди (В. Симоненко).
- 8) **Як** умру, то поховайте мене на могилі (Т. Шевченко).
- 9) Я дививсь і прислухавсь, **як** знову в серці арфа грала (О. Олесь).

2. З'ясуйте функцію виділеного слова в реченнях; надпишіть, якою частиною мови воно є.
3. Поясніть свою думку, скориставшись підказкою про те, що речення зі сполучниками можна легко переробити на безсполучникові, а зі сполучними словами — ні.
4. Сполучні слова підкресліть відповідно до функції в реченні.

Вправа 104

1. Перетворіть запропоновані пари простих речень на складнопідрядні, використовуючи сполучники підрядности чи сполучні слова (можуть бути варіанти).

Приклад: Медсестра працює в нашій лікарні. Вона дуже професійна. — *Медсестра, яка працює в нашій лікарні, дуже професійна.*

- 1) Фотограф зробив багато знімків дикої природи. Вони увійшли до нового журналу.
 - 2) Учитель пояснив нову тему. Учні краще зрозуміли матеріал.
 - 3) Пекар рано встає. Він готує хліб для всієї громади.
 - 4) Ветеринар оглянув нашу кішку. Він призначив лікування.
 - 5) Архітектор подав новий проєкт. Проєкт відповідає сучасним вимогам. Новий шеф-кухар працює швидко. Клієнти отримують замовлення вчасно.
 - 6) Журналіст готував репортаж. Репортаж транслювали в новинах.
 - 7) Будівельник працював на висоті. Йому потрібні були спеціальні засоби безпеки.
 - 8) Художник створив картину. Вона вразила відвідувачів галереї.
 - 9) Програміст закінчив розробку застосунку. Замовник залишився задоволеним.
 - 10) Перекладач уважно слухав промову. Він перекладав її в режимі реального часу.
 - 11) Фермер зібрав урожай. Його робота тривала кілька місяців.
2. Перевірте, чи всі утворені вами речення є складнопірядними: виділіть граматичні основи й обведіть засоби зв'язку між частинами.

Вправа 105

1. Від поданих фрагментів утворіть складнопідрядні речення, використовуючи один зі сполучників у дужках на вибір. Запишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Свято наближається (*незважаючи на те що; завдяки тому що*)
 - 2) Мрія надихає (*тому що; лише коли*)
 - 3) Я довго вагалася (*через те що; перш ніж*)
 - 4) Старшокласники старанно навчаються (*для того щоб; навіть якщо*)

5) Маємо все ретельно обмірковували (*перед тим як; замість того щоб*)

2. Запишіть речення, намалюйте до них схеми.
3. Порівняйте, наскільки схожі чи відрізняються складені вами речення з одним сполучником. З різними сполучниками?
4. Зробіть висновки про те, наскільки вибір сполучника важливий для розуміння змісту речення.

Вправа 106

1. Спишіть речення, розставивши розділові знаки.
 - 1) Коли любиш неправду ненавидиш свою душу (Г. Сковорода).
 - 2) Шалію від такої простоти коли в однім відлунні сотні «ти» (М. Савка).
 - 3) Чекали що прийде такий момент коли під ноги впаде цілий світ (А. Кузьменко).
 - 4) Страшні слова коли вони мовчать (Л. Костенко).
 - 5) І так сумно що друзів насправді лишилася дрібка що усі вороги аж настільки нікчемні й убогі (А. Багряна).
 - 6) Як на вулиці зустрінеш то мене обходиш ти (І. Франко).
 - 7) Якби не ти я б не вірив в любов (М. Бородін).
2. Підкресліть граматичні основи в реченнях.
3. Визначте тип зв'язку в реченнях (сполучники обведіть, сполучні слова підкресліть відповідно до функції в реченні).
4. Намалюйте схеми речень.

Вправа 107

Обговоріть одну або кілька професій, скориставшись схемою. Завдання кожного учасника — експромтом продовжити розмову, склавши речення за схемою своєї репліки.

- [Я думаю], (що).
- [], (бо).
- [], (коли).
- (Де), [].
- (Як), []!
- (Якщо), [].
- [], (попри).
- [], (яка).

Вправа 108

1. Прочитайте правила мотивації для студентів Гарварда — одного з найвідоміших університетів США і всього світу.

- 1) Якщо ти зараз заснеш, тобі, звичайно, насниться мрія. Якщо ж замість сну ти обереш навчання, ти втілиш свою мрію в життя.
- 2) Коли ти думаєш, що вже занадто пізно, насправді, все ще зарано.
- 3) Страждання від навчання тимчасові. Страждання від незнання вічні.
- 4) Навчання — це не час. Навчання — це зусилля.
- 5) Життя — це не тільки навчання. Але якщо ти не можеш пройти навіть через цю його частину, то на що ти взагалі здатний?
- 6) Напруга і зусилля можуть бути задоволенням.
- 7) Тільки той, хто докладає зусиль, по-справжньому зможе насолодитися своїм успіхом.
- 8) У всьому досягти успіху дано не кожному. Але успіх приходить лише із самовдосконаленням і рішучістю.
- 9) Час летить.
- 10) Люди, які вкладають щось у своє майбутнє, — реалісти.
- 11) Твоя зарплата прямо пропорційна твоєму рівню освіти.
- 12) Сьогодні ніколи не повториться.
- 13) Навіть зараз твої вороги жадібно гортають книжки.
- 14) Якщо не спітнієш, не заробиш.

(З онлайн-видання «Inspired»)

2. Випишіть складнопідрядні речення, підкресліть граматичні основи.
3. Визначте спосіб зв'язку між частинами (сполучник чи сполучне слово).
4. Яке з написаних правил вам відгукнулося, поясніть складнопідрядним реченням (*Я вважаю, що... Мені відгукнулося, тому що... Якщо замислитися, то...*).
5. Чи уявляли ви свій професійний шлях? Де мрієте навчатися? Розкажіть про це, використовуючи складнопідрядні речення.

Вправа 109

1. Уявіть, що ви менеджер чи менеджерка молодіжного проєкту й отримали мотиваційний лист від кандидата на участь. Прочитайте текст і знайдіть помилки.

Шановна команда!

Мене звати Максим, і я дуже хочу приймати участь у вашому новому проєкті. Я давно стежу за вашою діяльністю в соцмережах і вважаю, що я самий кращий кандидат на цю посаду.

Чому саме я? По-перше, у мене чудово розвинені комунікативні скіли, я легко знаходжу спільну мову з людьми. По-друге, я відповідальний: ніколи не порушую дедлайнів і завжди вчасно здаю роботу.

Прошу вірно зрозуміти моє бажання: для мене це не просто підробіток, а шанс здобути досвід. Готовий приступити до роботи в любий момент.

Дякую вас за увагу!

2. Відредагуйте текст, поясніть помилки.
3. Поміркуйте, як помилки можуть вплинути на рішення щодо вибору кандидата.

СловоЛад

✗ НЕПРАВИЛЬНО

- ✗ італійська мебля
- ✗ моя собака
- ✗ міцінний еспресо
- ✗ гарненьке поні
- ✗ потужне ЗСУ

✓ ПРАВИЛЬНО

- ✓ італійські меблі
- ✓ мій собака
- ✓ міцне еспресо
- ✓ гарненький поні
- ✓ потужні ЗСУ

Запам'ятай! Прикметник у словосполученні узгоджується в роді, числі та відмінку з іменником, від якого залежить.

§ 18. Жанри мовлення. Виступ

Вправа 110

1. Прочитайте уривки з промови української правозахисниці Олександри Матвійчук на врученні Нобелівської премії миру 2022 року.

Ваші Величності, Ваші Королівські Високості, шановні члени Норвезького Нобелівського комітету, громадяни України та громадяни світу.

Цього року оголошення Нобелівської премії миру чекала вся Україна. Ми розцінюємо її як визнання зусиль всього українського народу, що сміливо виступив проти спроб зруйнувати мирний розвиток Європи, та як відзначення важливості роботи правозахисників у попередженні військової загрози в усьому світі.

Ми пишаємося, що сьогодні вперше українська мова прозвучить на офіційній церемонії.

Ми отримуємо Нобелівську премію миру під час війни, яку розпочала Росія. Ця війна триває вже 8 років 9 місяців та 21 день.
<...>

Не існує напрацьованих рішень для викликів, через які ми та весь світ проходимо. Люди в різних країнах також борються за свої права та свободи у надзвичайно складних обставинах. Тому сьогодні я спробую бодай поставити правильні питання, щоб ми почали ці рішення шукати.

Перше. Як повернути значення правам людини?

Покоління, які пережили Другу світову війну, змінилися іншими. Люди почали сприймати права та свободи як даність. Навіть у розвинених

Нобелівський центр миру в місті Осло, Норвегія

Медаль із зображенням засновника Нобелівської премії Альфреда Нобеля

демократіях набирають вагу сили, що ставлять під сумнів принципи Загальної декларації прав людини. Але права людини не виборюються раз і назавжди. Цінності сучасної цивілізації треба захищати. <...>

Друге. Як почати називати речі своїми іменами?

Люди в Україні як ніхто хочуть миру. Але мир не настає, коли країна, на яку напали, складає зброю. Тоді це не мир, а окупація. <...>

Потрібно перестати маскувати відкладені військові загрози під «політичні компроміси». <...>

Третє. Як забезпечити мир для людей у всьому світі?

<...> Система ООН, створена після Другої світової війни її переможцями, заклала для окремих країн невинуватені індульгенції.

Якщо ми не хочемо жити у світі, де правила визначають держави із більш потужним військовим потенціалом, то це належить змінити.

<...> Можливо, у нас немає політичних інструментів, але в нас завжди лишається власне слово та власна позиція. Звичайні люди мають набагато більше впливу, ніж вони самі собі думають.

Голос мільйонів людей у різних країнах може змінити світову історію швидше, ніж втручання ООН.

Четверте. Як забезпечити справедливість усім жертвам війни?

Диктатори бояться утвердження ідеї свободи. Тому Росія намагається переконати весь світ, що верховенство права, права людини та демократія — фальшиві цінності. Бо під час війни вони нікого не захищають.

Так, право зараз не працює. Але ми віримо, що це тимчасово. <...>

Ми маємо повернути імена усім жертвам військових злочинів. Незалежно від того, хто вони, їхнього соціального статусу, виду злочину та жорстокості, яку вони зазнали, і чи цікавиться медіа та суспільство їхньою справою. Бо життя кожної людини має значення. <...>

П'яте. Як глобальна солідарність може стати нашою пристрастю?

<...> Ми відповідальні за все, що відбувається у світі.

Права людини — це про спосіб мислення, про певну парадигму сприйняття світу, яка визначає, як людина думає та буде діяти. Вони втрачають значення, якщо їхній захист залишити тільки

юристам і дипломатам. Тому недостатньо прийняти правильні закони чи створити формальні інституції. Цінності суспільства все одно будуть сильніші. <...>

І оскільки це Нобелівська премія миру під час війни, то я дозволю собі звернутися до людей у різних країнах світу із закликом до солідарності. Ви не маєте бути українцями, щоб підтримати Україну. Досить бути просто людиною.

(Текст із сайту онлайн-видання «Українська правда»)

2. Які почуття виникли у вас під час читання? За потреби скористайтесь запропонованими варіантами, поясніть свою відповідь.

гордість

зворушення

смуток

надія

гнів

завзяття

байдужість

упевненість

3. Зверніть увагу на побудову промови. Визначте її структурні елементи, намалюйте схему.
4. Оберіть, у яких ситуаціях буде доречно виголосити промову такої структури, обсягу та стилю, а в яких ні. Поясніть свою думку.

на вечірці з друзями

під час урочистого заходу

мамі по телефону

на лекції перед студентами

друзям / подругам у месенджері

на шкільній лінійці

в рилсі в інстаграмі

у дописі в тредс чи «Х»

5. Як називається процес, коли людина виголошує певну інформацію перед аудиторією?

Пригадайте! Жанри мовлення — це різні типи висловлювань, які мають особливості побудови й добору мовних засобів. Одним із таких жанрів є виступ.

Виступ — це публічне виголошування доповіді, промови, заяви, інформації.

Вправа 111

1. Прочитайте текст про Олександру Матвійчук, авторку промови з попередньої вправи.

Олександра Матвійчук,
фото Миколи Сварника

Олександра Матвійчук — одна з найвпливовіших жінок України та світу.

Вже 11 років поспіль разом із «Центром громадянських свобод» вона збирає та документує свідчення українців про російські воєнні злочини та відстоює їхні права на світових майданчиках.

У 2022 році ЦГС, який очолює Матвійчук, отримав Нобелівську премію миру. Таку відзнаку Україна має вперше за всю свою історію.

«Після цього перед нами відчинилися двері, які були раніше зачинені. Раніше українських правозахисників запрошували лише на специфічні майданчики, де були виступи, але не ухвалювались рішення. Тепер ми можемо бути присутні й на закритих зустрічах, де справді щось вирішують», — пояснює Олександра.

Інколи вона — єдина українка на таких заходах. І, як зізнається, для неї це — велика відповідальність.

«Але я не відчуваю себе слабкою. Я відчуваю, що за мною — мільйони людей, які борються. І це дуже сильна позиція», — наголошує правозахисниця.

(Зі вступу до інтерв'ю Софії Середи з Олександрою Матвійчук для видання «Українська правда»)

2. Випишіть із тексту речення з прямою мовою. Підкресліть у них граматичні основи.
3. Над складними реченнями надпишіть їхній вид: складносурядне або складнопідрядне. Поясніть розділові знаки між частинами складних речень.
4. Олександра Матвійчук закінчила юридичний факультет Київського національного університету ім. Т. Шевченка, тобто є юристкою за фахом. Розкажіть одне одному та вчителю/вчительці, що вам відомо про цю професію. Чи є юристи серед ваших знайомих, родичів?
5. Поміркуйте, чи важливо для юристів уміти виголошувати публічні виступи. Поясніть свою думку.

1. Прочитайте текст.

**Промова адвоката в судових дебатах
по кримінальній справі**

Ми маємо три засоби впливу на слухачів: доводити, подобатись, розчулювати. Із цих трьох засобів один є найголовнішим — доведення. Воно має здаватися слухачам єдиною метою, якої хочемо досягти. Інші два засоби мають бути розлиті по всій промові, як кров у тілі.

Цицерон

Сьогодні кожному юристу, хоч би яку роботу він виконував, часто доводиться виступати з доповідями, лекціями чи просто бесідувати з колегами та клієнтами під час професійної діяльності. При цьому саме в юридичній професії дуже важливе значення має манера подання своєї позиції, адже часто від уміння юриста переконувати залежить вирішення того чи іншого питання.

Серед адвокатів такі вміння вже давно стали обов'язковим атрибутом професії, адже від цього часто залежать долі людей.

Приклади застосування ораторського мистецтва адвокатів у кримінальних справах найчастіше можна побачити в судових дебатах, що зазвичай є найяскравішою та найемоційнішою частиною судового розгляду справи.

Усі юристи зі студентських часів пам'ятають лекції з ораторського мистецтва. Ще за часів імператорів володіння красномовством викликало неабияке захоплення. Починаючи із Сократа, Платона та Демосфена, відомі оратори виводили свої прийоми та засоби для вдалих промов. У кожного секрет був свій — від невербальних засобів до застосування законів логіки, добирання

логічного наголосу, темпу, застосування інших ораторських прийомів підтримки уваги та переконання слухачів. Для промови адвоката в судових дебатах використання цих засобів і прийомів є дуже важливим.

Не існує універсальних правил побудови публічного виступу. *Його суть залежатиме від мети й завдань що стоять перед адвокатом від складу слухачів та обставин справи.*

Часто невдалий виступ пов'язаний із невмінням відобразити логіку думок у словесній формі. Тому важливим етапом є підготовка адвоката до промови. *Готуватися досвідчені адвокати радять письмово що допоможе швидко зорієнтуватися під час виступу.*

Окрім письмової підготовки, слід застосовувати і психологічну. Адвокат повинен пам'ятати, що в залі суду перебувають два протилежних табори — обвинувачення й захисту, тому часто промова виголошується в умовах емоційної напруги, до чого також слід підготуватися.

Дехто вдається до прийомів підтримки уваги слухачів, наприклад шляхом звернення до аудиторії з несподіваним запитанням, використання прикладів із художньої літератури, приказок, фразеологічних зворотів, порівнянь чи навіть елементів гумору.

Однак не слід перетворювати промову на емоційну суперечку. *Якщо адвокат погано знає справу то ніколи не зможе переконати слухачів, а тим більше суд.* Багато адвокатів віддають перевагу стислості.

Традиційно промова адвоката в судових дебатах складається з таких частин:

- 1) вступ;
- 2) установлення фактичних обставин справи, аналіз та оцінка доказів;
- 3) обґрунтування кваліфікації злочину;
- 4) характеристика особи підзахисного;
- 5) міркування про цивільний позов (за його наявності);
- 6) заключна частина.

Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захисникові.

Слід пам'ятати, що оратором може стати будь-яка людина якщо вона буде вчитися цього мистецтва й не пошкодує для цього часу та сил. Кожен юрист може випрацювати притаманну лише йому тактику виголошення промови в суді, здобути вміння спілкуватися з будь-якою аудиторією, переконувати та вигравати будь-який судовий процес.

(За І. Троцькою, із сайту адвокатського об'єднання «Рівне право»)

2. Спишіть виділені речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Складіть схеми речень.
3. Що ви дізналися з тексту про роль ораторського мистецтва в професії юриста?
4. Зверніть увагу на епіграф до тексту. Чи знаєте ви, хто такий Цицерон? Якщо ні, скористайтесь пошуком у мережі «Інтернет», щоб з'ясувати. Після цього дайте відповідь: чому саме його цитата є доречним епіграфом до тексту про мистецтво публічних виступів?
5. Розгляньте подану в тексті структуру адвокатської промови. Пригадайте, що ви знаєте про структуру тексту загалом. Порівняйте, зробіть висновки.

Структура публічного виступу загалом відповідає структурі будь-якого тексту:

- вступ;
- основна частина;
- висновки.

Однак те, що промовець безпосередньо взаємодіє з аудиторією, зумовлює деякі особливості тексту виступу.

Публічний виступ зазвичай починають зі звертання, наприклад: «шановні колеги», «любі друзі та подруги», «високоповажне панство» тощо. Приклад такого звертання ви можете побачити в промові Олександри Матвійчук.

Важливо вже на початку виступу привернути увагу аудиторії. Для цього можна поставити запитання, розповісти про життєву ситуацію, пов'язану з темою виступу, використати жарти чи яскраве порівняння. Якщо виступ тривалий, то такі «гачки»

варто застосувати й протягом викладу основної частини. Так ви повернете увагу слухачів, яка може слабшати із часом.

Проте не забувайте, що найважливішим усе ж є зміст вашого виступу. Ви маєте знати, що саме хочете повідомити своїй аудиторії та з якою метою це робите.

Вправа 113

rnk.com.ua/
113503

1. Перегляньте відеозапис виступу Олександри Матвійчук на церемонії вручення Нобелівської премії миру. Ви можете скористатися посиланням в електронному додатку до підручника або знайти відео за допомогою пошукових систем мережі «Інтернет».

2. Яке враження справила на вас спікерка? За потреби скористайтесь підказками для характеристики. Поясніть свої відповіді.

спокійна

переконлива

гідна

схвильована

стримана

яскрава

впевнена

невпевнена

3. Яким було мовлення пані Олександри? Чи було воно чітким, виразним, зрозумілим? Поясніть свої відповіді.
4. Чи захопила ця промова вашу увагу? Що цьому сприяло або, навпаки, заважало (зміст промови, її структура, манера виступу)?

Для успіху публічного виступу важливий не тільки його зміст, а й невербальні компоненти, тобто ті, що не пов'язані безпосередньо зі словами (від лат. *verbalis* — словесний).

1. Те, як ми говоримо: чіткість і гучність мовлення, інтонація, доречне використання павз, логічних наголосів.
2. Жести та міміка. Це може бути усмішка, вираження на обличчі емоцій, що відповідають змісту промови. Доречні й не надмірні рухи тіла, переміщення по сцені (якщо це виступ перед досить великою аудиторією) демонструватимуть вашу впевненість, розкутість і захопленість темою.
3. Зовнішній вигляд. Універсальною вимогою тут є охайність. Інші особливості вашого вигляду та стилю можуть бути зумовлені середовищем, у якому ви виступаєте.

Вправа 4

1. Підготуйте виступ, обравши тему:
 - переваги і складнощі професії юриста;
 - переваги професії, яку ви мрієте опанувати;
 - ваші міркування у відповідь на одне з питань, які поставила Олександра Матвійчук у своїй промові.
2. Виступіть перед однокласниками й однокласницями. Обговоріть виступи одне одного (зміст, побудову, невербальні засоби).

Камертон

фаховій
дробовій
черговій
котрій

АЛЕ

зручний
любий
порядковий
визвольний

§ 19. Види складнопідрядних речень

1. Порівняйте речення.

Я думаю, що нарешті обрала майбутню професію.

Я така рада, що не можу їй передати!

Це робота, яка тобі точно підійде!

2. Доберіть питання до підрядної частини кожного речення.

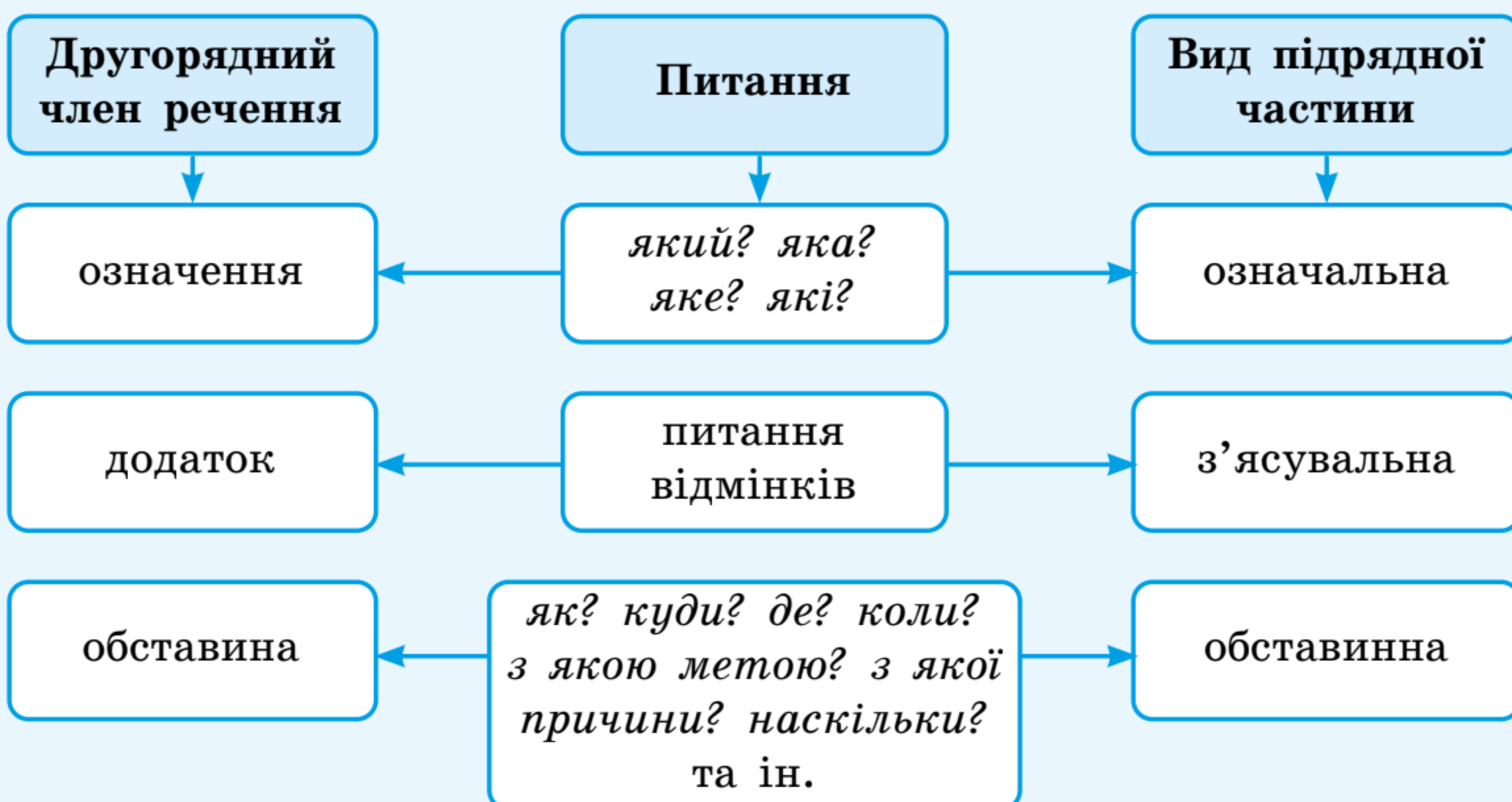
(яка?)

(що?)

(наскільки?)

3. Поміркуйте, які члени речення відповідають на такі самі питання.

За значенням підрядні частини складнопідрядних речень поділяємо на три основні види: з підрядною *означальною*, *з'ясувальною* і *обставинною*. Підрядні частини відповідають на питання другорядних членів речення і фактично співвідносяться з ними за значенням.

Важливо відрізнати члени речення (особливо поширені й відокремлені) від підрядних частин, адже в других є граматична основа.

Порівняйте:

Я знаю (що?) географію. Я знаю, (що?) яка річка є найбільшою у світі.

Наталка мріє стати дизайнеркою, (якою?) відомою на весь світ. Наталка мріє стати дизайнеркою, (якою?) про яку будуть знати в усьому світі.

Максим захопився астрономією, (коли?) почувши від свого дідуся розповіді про небесні світила. Максим захопився астрономією, (коли?) коли дідусь розповів йому про небесні світила.

Вправа 5

З кожної пари речень оберіть складнопідрядне, визначте вид підрядної частини.

- 1) На світі багато різних професій, різних за популярністю. На світі багато професій, серед яких треба вибрати одну.
- 2) Це доволі серйозна справа, тому рішення має бути виваженим. Це доволі серйозна, важлива й відповідальна справа.
- 3) Приймайте рішення, ретельно зваживши всі «за» і «проти». Приймайте рішення тільки тоді, як ретельно зважите всі «за» і «проти».
- 4) Обов'язково врахуйте свої здібності та вподобання, і вони допоможуть визначитися. Обов'язково врахуйте, що вам цікаво і добре вдається.
- 5) І найважливіше — дослухайтеся до своїх мрій і бажань. Дослухайтеся до своїх мрій і бажань, які є справжнім дороговказом у цій справі.
- 6) Кажуть, найуспішніші люди працюють за своїм хобі. Кажуть, що найуспішніші люди працюють за своїм хобі.

Вправа 6

1. Прочитайте текст.

Кожен восьмий підліток стикаєт..ся з питан..ям, що робити в майбутн..ому. Це той пер..од жит..я, коли світ здаєт..ся безмежним полем можливостей, а вибір кар..єри видаєт..ся чимось далеким і надто сер..озним. У підлітковому віці хочет..ся

робити що завгодно, але не приймати цих складних дорослих рішень. Тому для багатьох старшо/класників вибір майбутнього фаху стає джерелом стресу та невизначеності. Розберімося разом, що таке профорєнтація та як можна в школі готуватися до майбутньої професії.

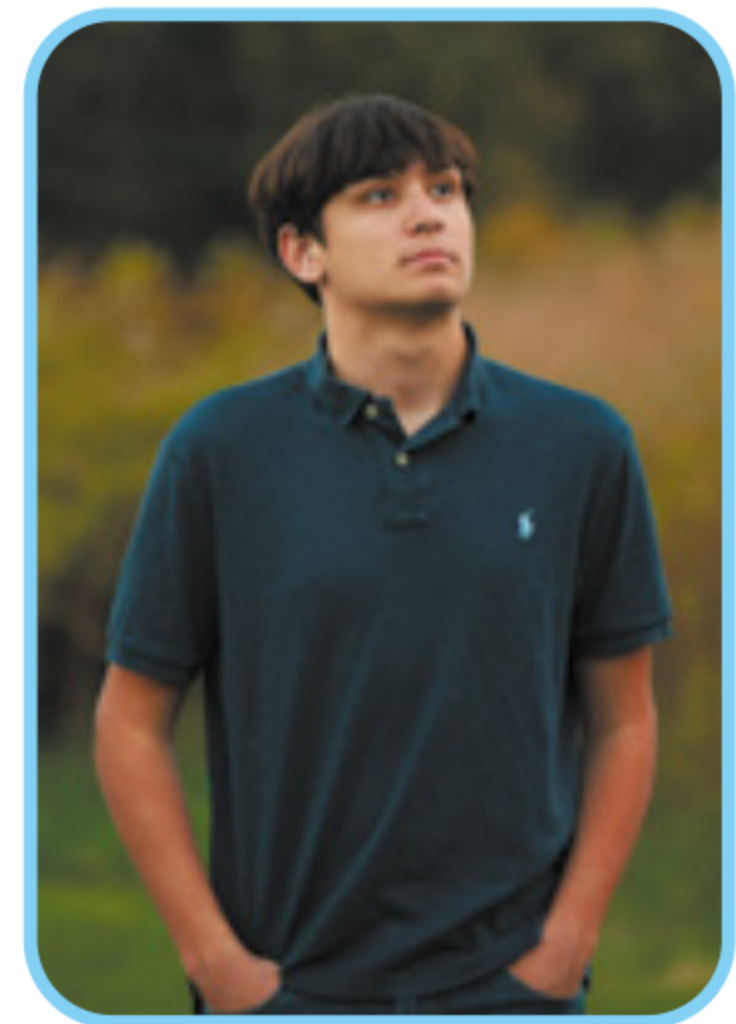
Профорєнтація — це процес, який допомагає відповісти собі на питання «Як обрати професію?». Один із її методів — профорєнтаційне тестування. За його допомогою можна визначити свої інтереси та здібності, зорієнтуватися в широкому спектрі професій і зменшити рівень стресу через невизначеність.

(Із сайту онлайн-курсів «GoITeens»)

2. Спишіть текст, уставляючи, де потрібно, пропущені літери та знімаючи ризики.
3. Знайдіть у тексті складно підрядні речення. Підкресліть у них граматичні основи, визначте вид підрядних частин.

Вправа 7

1. Доповніть речення так, щоб утворилися складнопідрядні.
Я думаю стати тим, хто...
Я планую навчатися там, де...
Я живу у місті, яке...
Я мрію, що...
Я відповім, коли...
Я люблю книги, які...
2. Побудуйте схеми утворених речень і визначте види підрядних частин.

§ 20. Складнопідрядні речення з підрядними означальними

Вправа 8

1. Об'єднайте фрагменти у двох стовпчиках і складіть речення

	перспективні.
	які дають фінансову стабільність.
Користуються попитом професії (які?)	пов'язані з технологіями.
	що відповідають сучасним потребам.
	перевірені часом.

2. Випишіть із утворених варіантів складнопідрядні речення, визначте вид підрядної частини.

Підрядна означальна частина (назва від слова *ознака*) складнопідрядних речень відповідає на питання *який? яка? яке? які?*, що ставимо зазвичай від підмета чи додатка в головній частині, наприклад: Є міста, (які?) до яких неможливо зайти через браму (Ю. Андрухович).

Підрядну означальну частину приєднуємо до головної сполучними словами *що, який (яка, яке, які), чий (чия, чиє, чий), котрий (котра, котре, котрі), де, куди, звідки, коли* або сполучниками *що, щоб, наче, ніби* тощо.

У головній частині речення можуть бути вказівні слова *той, такий, який* та ін., наприклад: **Такого** хвороба сторониться (якого?), **який** праці не боїться (Нар. тв.).

Підрядна означальна частина може стояти після головної або в середині неї.

Вправа 9

1. Знайдіть і выпишіть складнопідрядні речення з підрядними означальними.

- 1) Є помилки, які неможливо виправити. Є вчинки, за які не пробачають. Є рішення, про які шкодують усе життя. Але є вибір, і він за нами (*А. Кузьменко*).
 - 2) Створіть правила, якими ви хочете керуватися у своєму житті. Перетворіть усе негативне на позитивне (*Л. Хей*).
 - 3) Завжди обирайте найважчий шлях: на ньому ви не зустрінете конкурентів (*Ш. де Голль*).
 - 4) Вірте в себе! Вірте у свої здібності! Без скромної, але розумної впевненості у власних силах ви не зможете бути успішним чи щасливим (*Н. В. Піл*).
 - 5) Єдиний спосіб піднятися на вершину драбини — долати сходинку за сходинкою, по одній за раз. І в процесі цього підняття ви раптово виявите у себе всі необхідні якості, навички та вміння, потрібні для досягнення успіху, яких ви начебто ніколи не мали (*М. Тетчер*).
 - 6) Ідіть впевнено у напрямку до мрії. Живіть тим життям, яке ви самі собі придумали (*Г. Д. Торо*).
 - 7) Успішні люди прориваються вперед, використовуючи той час, який інші витрачають даремно (*Г. Форд*).
2. У виписаних реченнях стрілочкою позначте слово, від якого ставимо питання до підрядної частини. Надпишіть питання.
 3. З'ясуйте, як приєднана підрядна частина до головної: сполучники обведіть, сполучні слова підкресліть відповідно до ролі в реченні.

Вправа 10

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Світ — веселка що з річки до лісу простяглася по небу (*М. Рильський*).
 - 2) Ти як запах осінніх квітів котрі ляжуть оце під сніг (*М. Шатилов*).
 - 3) Чом твої очі сяють тим чаром що то запалює серце пожегом? (*І. Франко*).
 - 4) І такі вони бачили сніг що зірки були заздрі (*Ю. Андрухович*).
 - 5) Я люблю твої очі у мрії, ті що глянули в душу колись (*А. Малишко*).
 - 6) Тому світ завжди благословляє і сонце що встає і серце що кохає (*В. Симоненко*).

- 7) Любов — це талісман що нищить обрахунок псує весь план керунок і завдає нам ран... (М. Вороний).
- 8) Це був тільки сон що ледь торкнувся пам'яті вустами (Л. Костенко).
- 9) Я люблю опівнічну тишу коли ледве зорить надворі (Г. Тименко).

2. Поясніть пунктуацію.

3. Схематично позначте головну й підрядну частини речення, надпишіть питання.

Вправа 11

Складіть і запишіть складнопідрядні речення з підрядними означальними про професії, зображені на фото.

Вправа 12

1. Переробіть запропоновані прості речення на складні з підрядною означальною частиною.

Зразок: *Важливо чесно відповісти на питання, запропоновані в тесті. Важливо чесно відповісти на питання, які запропоновані в тесті.*

- 1) Читайте книги, присвячені темі пошуку себе.
 - 2) Намагайся розвиватися у напрямі, обраному тобою як майбутній фах.
 - 3) Кожного року змінюється перелік професій, визнаних як престижні.
 - 4) Спеціальності, пов'язані з технологіями, повсякчас набувають популярності.
 - 5) Будь-яка професія, обрана тобою, буде корисною.
 - 6) Фільм створено на основі біографії науковця, відомого на весь світ.
 - 7) Тішить око будівля офісу, добре помітна із центральної частини міста.
 - 8) Навколо палацу бачимо вишуканий ландшафт, створений руками німецьких дизайнерів.
2. Поміркуйте, які конструкції ви частіше використовуєте — прості ускладнені речення чи складні. Чому?

Сполучники та сполучні слова в складнопідрядних реченнях подекуди є синонімічними, тобто їх можна замінювати один на один без втрати змісту речення, наприклад: *Знайди справу, (яку?) яка / що буде тобі до душі.*

Вправа 13

1. Із двох запропонованих речень утворіть складнопідрядні з підрядними означальними.
 - 1) За прогнозами, найближчим часом збільшиться потреба у спеціальностях. Спеціальності пов'язані із математикою.
 - 2) Фірмі потрібні спеціалісти. Спеціалісти здатні розробляти нові фармацевтичні препарати.
 - 3) Юний вік є перевагою для професій. Професії пов'язані із програмуванням.
 - 4) Паралельно у сфері технологій зростають ризики. Ризики пов'язані з надлишком фахівців.
 - 5) Офіс розташований біля гарного парку. Там люблять гуляти місцеві мешканці.
 - 6) До кабінету веде довгий коридор. Через коридор заходять відвідувачі.
2. Поміркуйте, у яких реченнях можливі варіанти сполучників і сполучних слів.

Вправа 14

1. Розгляньте фрагменти профорієнтаційного тесту на порталі «Дія».

 Освіта

Головна сторінка | Профорієнтаційний тест | Рекомендації

Не знаєте, яка ваша професія мрії?

Пройдіть тест, щоб дізнатися, які професії вам підходять

Ви частіше досягаєте успіху

Обирайте відповідь, яка найбільш чітко описує ваші почуття, або одне з двох слів, яке подобається вам найбільше.

☐ коли опиняєтесь у непередбаченій ситуації і маєте швидко приймати рішення

☐ коли дотримуєтесь ретельно розробленого плану

Вам більше до вподоби люди, які

Обирайте відповідь, яка найбільш чітко описує ваші почуття, або одне з двох слів, яке подобається вам найбільше.

☐ дотримуються загальноприйнятих норм і не привертають до себе уваги

☐ настільки оригінальні, що їм байдуже, звертають на них увагу чи ні

Вам потрібен друг, у якого

Обирайте відповідь, яка найбільш чітко описує ваші почуття, або одне з двох слів, яке подобається вам найбільше.

☐ завжди повно нових ідей

☐ тверезий погляд на світ

Ви радше будете працювати під керівництвом людини, яка

Обирайте відповідь, яка найбільш чітко описує ваші почуття, або одне з двох слів, яке подобається вам найбільше.

☐ завжди добра

☐ завжди справедлива

Коли ви читаєте для свого задоволення, вам подобається

Обирайте відповідь, яка найбільш чітко описує ваші почуття, або одне з двох слів, яке подобається вам найбільше.

☐ незвична, оригінальна техніка оповідання

☐ чітке викладення думок письменника

Ви вважаєте, що найбільш серйозний недолік — це

Обирайте відповідь, яка найбільш чітко описує ваші почуття, або одне з двох слів, яке подобається вам найбільше.

☐ бути надто щирим

☐ бути недостатньо щирим

Вам легше товаришувати з людьми, які

Обирайте відповідь, яка найбільш чітко описує ваші почуття, або одне з двох слів, яке подобається вам найбільше.

☐ багато мріють

☐ є реалістами

Якщо ви опиняєтесь у складній ситуації, ви зазвичай

Обирайте відповідь, яка найбільш чітко описує ваші почуття, або одне з двох слів, яке подобається вам найбільше.

☐ змінюєте тему розмови

☐ переводите все на жарт

☐ через декілька днів думаєте, що потрібно було сказати

Висновок

Вакансії, що вам підходять _____.

2. Випишіть складнопідрядні речення із підрядними означальними.
3. Поділіться враженнями, чи проходили ви подібні тести (у відповіді використовуйте вивчений тип речень, наприклад: *Я (не) проходила тест, у якому... За результатами мені підходять професії, що...*).
4. Поміркуйте, як наведені у вправі питання можуть характеризувати особу. Як це допоможе визначитися із професією. Які ще питання, на вашу думку, можуть бути доречними в подібному тесті. Сформулюйте два з них складнопідрядним реченням із підрядною означальною.

§ 21. Інтерв'ю

Вправа 15

1. Прочитайте початок інтерв'ю, опублікованого в онлайн-медіа «Люк».

12:44

97%

«Я став більш чутливим до принципових речей». Інтерв'ю із військовослужбовцем Максом Багою

Максим Богаєнко.
Фото Катерини Переверзевої

Максим Богаєнко (Бага) — колишній актор Театру ляльок і музикант, із березня 2022 року — військовий парамедик харківської територіальної оборони.

Катерина Переверзева поговорила з Максом про його службу в армії, відносини з армійською системою та про зміни, які відбулися з ним після служби.

— **Максе, розкажи про себе, будь ласка.**

Мене звати Макс Бага, я військовослужбовець харківської бригади.

За освітою актор, і до вторгнення частково працював за спеціальністю. Напередодні [повномасштабної, — «Люк»] війни я поїхав в Іспанію працювати вуличним артистом за контрактом. 1 березня я мав їхати знову туди, а потім почалася війна, і добре, що я не полетів. Я би все одно повернувся. А так тільки б гроші витратив на квитки [Сміється].

— **Як для тебе почалась військова служба?**

Я пішов до військкомату на третій день масштабної війни. Тоді там були великі черги, я не готовий був стояти по п'ять годин, тому ще місяць займався волонтерством із друзями. Потім знову пішов, бо ця ідея в мені сиділа і я хотів служити. От, власне, як написано в мене у військовому квитку — з 23 березня 2022 року я служу в ТРО.

— Як ти прийняв рішення йти служити?

Через бажання захистити країну, звісно. І майбутнє, як би це пафосно не звучало. Я відчув, що потрібен там, що це саме те місце, де я можу бути максимально корисним.

2. Що ви дізналися з тексту про героя інтерв'ю. Перекажіть зміст кожної відповіді Макса одним складнопідрядним реченням. Запишіть речення, визначте граматичні основи, складіть схеми.
3. У чому особливість інтерв'ю порівняно з іншими текстами?
4. На вашу думку, чи знадобиться вам у житті вміння брати інтерв'ю. Чому ви так вважаєте?

Інтерв'ю — це міжособистісне спілкування, спрямоване на отримання інформації та задоволення інформаційних потреб суспільства.

В інтерв'ю безпосередньо беруть участь дві сторони: інтерв'юер, який ставить запитання, і респондент (респонденти), який відповідає на них. Проте існує ще один учасник — аудиторія інтерв'ю, тобто те саме суспільство, чиї інформаційні потреби прагнуть задовольнити.

Вправа 16

1. Прочитайте поради майбутнім журналістам щодо того, як брати інтерв'ю (із сайту онлайн-курсів «Сквот»).

Як узяти інтерв'ю

Крок 1. Визначитися з метою

Важливо розуміти, що ти хочеш сказати в інтерв'ю. Звичайно, аудиторія приходить по різне. Запити аудиторії впливають на цілі інтерв'ю. Найчастіше вони бувають такими:

- #1. Намалювати портрет героя.
- #2. Висвітлити експертну тему.
- #3. Розповісти про проєкт.

Залежно від мети обирають *формат*. Їх не так багато:

- #1. Запитання — відповідь. Вибирай його, якщо запитання конкретні та їх не можна безболісно прибрати з тексту або якщо позиція журналіста в розмові також важлива.
- #2. Колективне інтерв'ю. Те саме, що запитання — відповідь, але спікерів декілька — і вони відповідають на ті самі запитання.
- #3. Монолог. Запитання вирізають, мова спікера зшивається в суцільний текст. Цей формат підходить для творчих біографій та експертних текстів, якщо тема досить широка та журналіст ставить загальні запитання.
- #4. Профайл. Пишемо про героя від третьої особи, чергуючи з прямою мовою. Тут важлива навичка вибудовування сюжету, вміння зробити з розлогого оповідання послідовну історію.

Крок 2. Дізнатися все про героя і тему

Якщо йдеться про експертну тему й напрямок для тебе новий, потрібно:

- #1. Розібратися в темі загалом.
- #2. Дізнатися, що відбувалося в цій сфері останнім часом.
- #3. Зрозуміти, що про це пишуть і писали. Це потрібно, щоб не повторюватися і зробити розмову унікальною.

Якщо розповідаєш про особистість, готуватися треба за тим самим принципом. На що звернути увагу, збираючи інформацію:

- #1. Біографія.
- #2. Найчастіші теми — те, про що з героєм говорять дуже часто. Шукай, чого ще не запитували, чи є нерозкриті теми.
- #3. Як герой спілкується — це допоможе вибудувати стратегію комунікації.

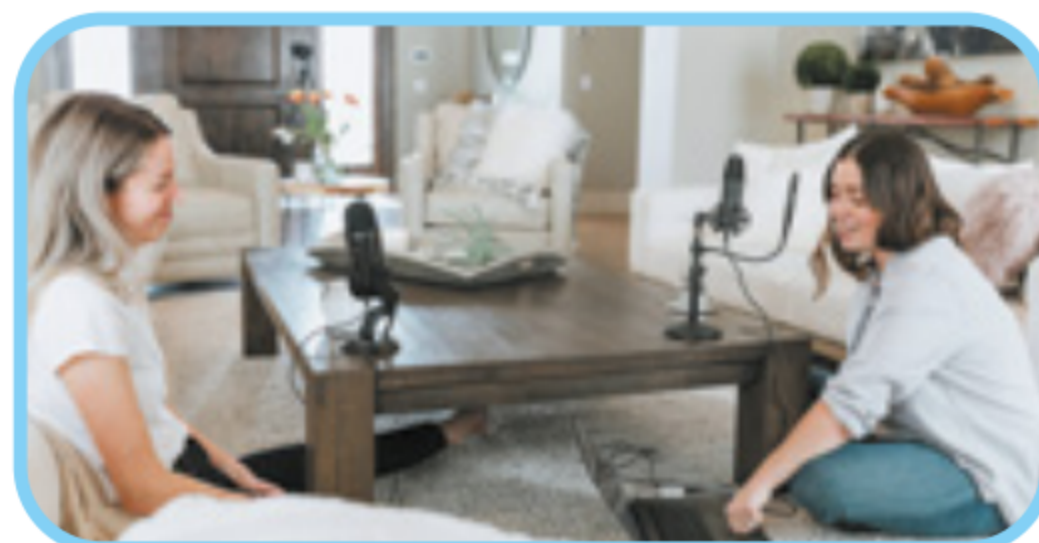
Крок 3. Скласти перелік запитань

Запитання залежать від мети інтерв'ю — важливо сформулювати їх так, щоб вони справді розкривали тему та вели туди, куди треба. Організуй їх у логічну послідовність — щоб розмова плавно перетікала з одного запитання до іншого. Наслідувати цей порядок у процесі розмови не обов'язково, але шпаргалка зайвою не буде.

Крок 4. Провести розмову

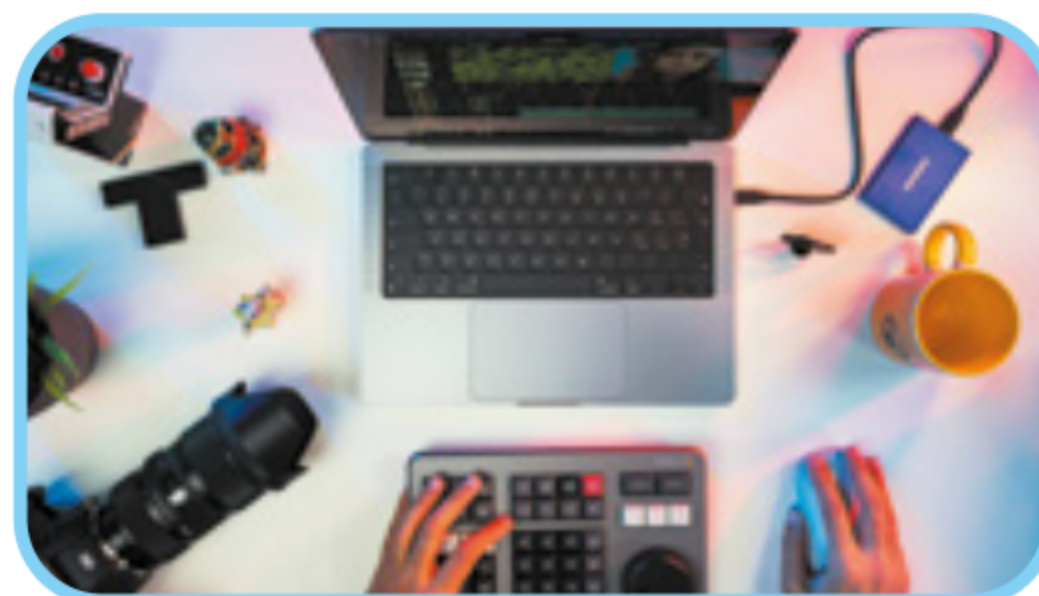
Отже, ти все знаєш про свого героя: як людина розмовляє, який у неї бекграунд, про що її запитати. Тепер залишилося поговорити — і забрати матеріал у роботу.

Після інтерв'ю

Коли розмова закінчена, починається робота над кінцевим матеріалом. Якщо це текст, вона будується так:

- #1. Розшифрування — закладай чотири години на одну годину інтерв'ю.
- #2. Складання тексту — вибирай головне і почисть те, що відволікає й не стосується теми, підбери посилання-пруфи, перечитай текст і напиши заголовок (*або вибери найкращі короткі цитати з тексту*).
- #3. Редактура — віддай текст редакторові та внеси правки після редакторської вичитки.
- #4. Затвердження — покажи текст спікеру, якщо домовилися узгодити його до публікації, щоб затвердити фактаж.

Коли матеріал виходить в аудіо- або відеоформаті, робота може бути побудована інакше: наприклад, якщо потрібні субтитри, розшифровку роблять — але після монтажу. Як правило, журналіст не монтує інтерв'ю сам і менше бере участь у продакшені (хоча залежить від складу команди).

(За текстом М. Перебаєвої)

2. Що нового про інтерв'ю ви дізнались із тексту? Яка інформація вас найбільше зацікавила.
3. Про які формати інтерв'ю йдеться в тексті? Які їхні особливості? Запишіть їхні назви та самостійно сформульовані визначення.
4. Визначте й надпишіть, які речення ви використали (прості/складні, складносурядні/складнопідрядні).

Вправа 17

1. Перегляньте відеоінтерв'ю в електронному додатку.
2. До якого формату з перелічених у попередній вправі належить це інтерв'ю?
3. Яку інформацію ви отримали із цього відео (про особистість героя, про його заняття)?
4. Пригадайте, про які професії ми згадували на цьому уроці. Користуючись порадами з попередньої вправи, підготуйте по 5 запитань до інтерв'ю з представником чи представницею однієї із цих професій (на вибір).

rnk.com.ua/
113507

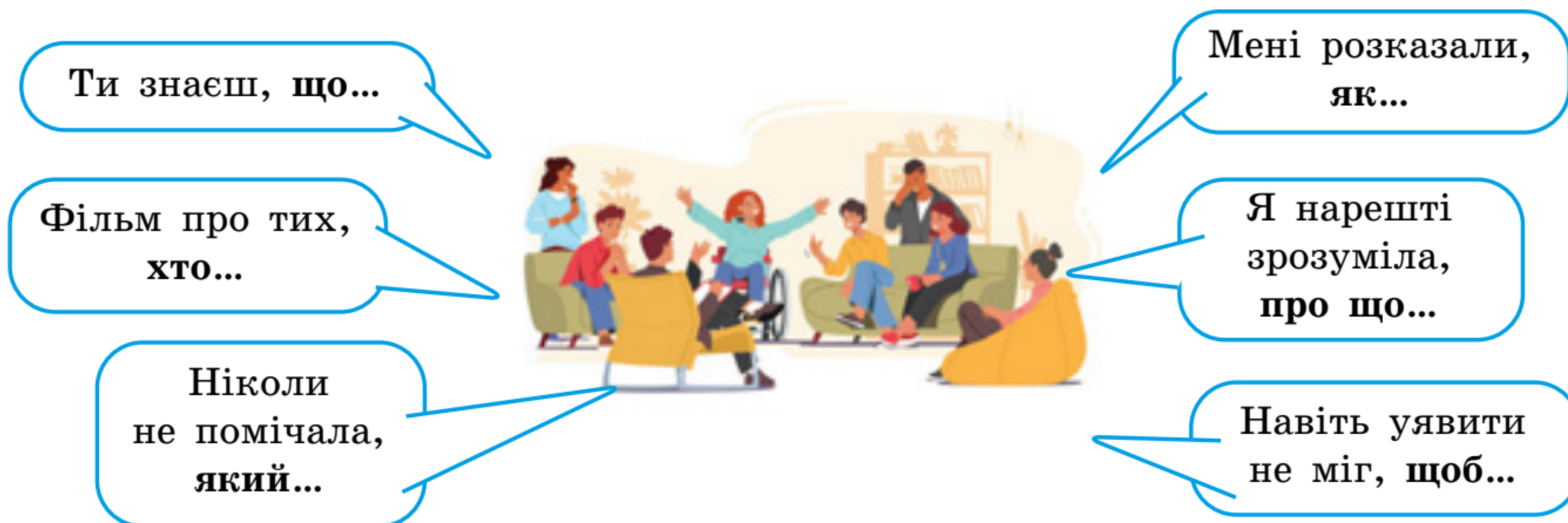
Вправа 18

Вдома підготуйте та проведіть інтерв'ю з кимось близьких дорослих на тему їхньої професії. Презентуйте результати на вибір письмово, у вигляді відео- чи аудіозапису.

§ 22. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними

Вправа 19

1. Продовжте фрази.

2. Поставте питання до підрядних частин у складених реченнях.
3. Пригадайте, який член речення відповідає на такі питання.
4. Зверніть увагу на спосіб приєднання підрядної частини до головної.
5. Звірте свої спостереження з інформацією, викладеною нижче.

Підрядна з'ясувальна частина (назва від слова *з'ясувати*) складнопідрядних речень відповідає на питання відмінків і роз'яснює зміст одного зі слів головної частини. Може стояти після головної, перед нею чи в середині, приєднується до неї сполучниками *що, як, щоб, ніби, мов* чи сполучними словами *хто, що, який, котрий, де, куди, коли, чого* та ін., наприклад: Неправда, (що?) що у правди сто облич (І. Муратов).

У головній частині речення може бути вказівне слово — займенник *той* у різних формах, наприклад: Майбутнє належить тим, (кому?) хто вірить у красу своєї мрії (Е. Рузвельт).

Підрядні з'ясувальні часто залежать від дієслів зі значенням:

- мовлення (*говорити, казати, розповідати, повідомити, запитати, пояснити, нагадати* тощо);

- мислення (*думати, передбачати, упевнитися, згадувати, розуміти* тощо);
- відчуття, сприймання (*бачити, помічати, чути, відчувати, пишатися, бажати* тощо).

Підрядні з'ясувальні можуть залежати від прислівників (*відомо, зрозуміло, видно, треба, жаль* тощо), прикметників і дієприкметників (*певен, радий, задоволений, переконаний* тощо).

Вправа 20

1. Спишіть речення.
 - 1) Ти знаєш, що ти — людина (*В. Симоненко*).
 - 2) Я зрозумів, що щастя — це коли у твоєму домі немає біди (*А. Кузьменко*).
 - 3) Я їм тоді проспівав все, що колись ти для мене співав (*Леся Українка*).
 - 4) Ми б'ємось за те, чому нема ціни в усьому світі, — за Батьківщину (*О. Довженко*).
 - 5) Спинюся я і довго буду слухать, як бродить серпень по землі моїй (*Л. Костенко*).
 - 6) Людина сама нічого не може, людині завжди потрібен інший, на кого можна себе помножити, для кого варто писати вірші (*Ю. Іздрик*).
 - 7) Вміє розставатись той, хто вмів любити (*М. Рильський*).
2. Поставте питання від головної частини до підрядної, позначте схематично смислові зв'язки в реченні.
3. З'ясуйте тип зв'язку між частинами: сполучник обведіть, а сполучне слово підкресліть відповідно до функції в реченні.

Вправа 21

1. Спишіть речення із твору М. Дочинця «Ти є те...».

Ти є те, заради чого прокидаєшся зранку кожного дня.

Ти є те, із чим лягаєш кожного вечора.

Ти є те, про що мовчиш.

Ти є те, що хочеш почути.

Ти є те, що хочеш побачити навпроти в дзеркалі.

Ти є те, що носиш у собі від свого родоводу.

Ти є те, чим живиш тіло.
 Ти є те, чим насичуєш душу.
 Ти є те, про що тайком мрієш.
 Ти є те, що приносить тобі радість.
 Ти є те, що спричиняє тобі біль.
 Ти є те, що є твоїм Домом.
 Ти є те ЄДИНЕ, що від тебе ніхто ніколи не відбере.

2. З'ясуйте вид речень і тип зв'язку між частинами: сполучник обведіть, а сполучне слово підкресліть відповідно до функції в реченні.
3. Поміркуйте, яке твердження автора вам близьке. Чому?
4. Створіть афоризм про себе (*Я є те,...*), використайте складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною.

Вправа 22

1. Випишіть складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними.
 - 1) Ти можеш говорити, що в тебе погана генетика, поганий обмін речовин, а можеш просто підняти себе з дивана й почати працювати над собою, поставити собі мету і вірити в себе. У цьому разі ти обов'язково досягнеш успіху (*А. Шварценеггер*).
 - 2) Люди забудуть, що ти говорив, забудуть, що ти робив, але ніколи не забудуть, що ти змусив їх відчувати (*М. Енджелу*).
 - 3) Не важливо, як повільно ти просуваєшся, головне, що ти не зупиняєшся (*Конфуцій*).
 - 4) Не бійтеся робити те, чого не вмієте. Пам'ятайте: ковчег збудував любитель, професіонали збудували «Титанік» (*із соцмереж*).
 - 5) Запам'ятайте, що не досягти успіху — іноді теж велика удача (*Далай Лама*).
 - 6) Я опанував десяток мов, вивчав літературу й мистецтво, провів свої найкращі роки в бібліотеках, читав усе, що мені потрапляло в руки, і я відчув, що я даремно витрачав час. Проте незабаром я зрозумів, що це все було найкраще, що я робив у своєму житті (*Н. Тесла*).
2. Поставте питання від головної частини до підрядної, позначте схематично смислові зв'язки в реченні.

Пригадайте! Варто розрізняти різні види підрядних частин попри візуальну схожість способу приєднання, порівняйте:

Я не скажу нікому, (що?) що ми давно не вороги, а друзі (Л. Костенко). *Є в світі надія, (яка?) що всіх огріва* (П. Тичина).

У першому реченні підрядна з'ясувальна приєднана сполучником, у другому — підрядна означальна приєднана сполучним словом.

Вправа 23

Випишіть спочатку складнопідрядні речення із підрядними з'ясувальними частинами, а потім з означальними.

- 1) Була надія, що віддячусь потім (*Леся Українка*).
- 2) Торуй свій шлях — той, що твоїм назвався (*В. Стус*).
- 3) Ми з тобою — вічний спомин про все те, що не збулось (*Н. Черкес*).
- 4) Продають фіалки, сині, наче очі, що люблю навіки, як життя, як день (*В. Сосюра*).
- 5) Не зміряти роками того, що сталося (*М. Рильський*).
- 6) Ніхто, крім мене, в тім не винуватий, що впевненість, бува, в кущі чкурне (*С. Ринкевич*).
- 7) Це бува, що людина перед вами каже поглядом слова (*М. Сом*).
- 8) Збережи в собі те, що здається цілком нереальним (*Ю. Іздрик*).

Вправа 24

1. Продовжте фрагменти речень так, щоб утворилася складнопідрядні речення з підрядною з'ясувальною частиною.

Перехоплює подих від того, що...

Він запропонував своїм батькам, щоб...

Ми запитали в нашого вчителя, чи...

Відомо, де...

Науковці з'ясували, куди...

Дуже цікаво, як...

2. Намалюйте схеми речень.

Вправа 25

1. Із запропонованих пар речень утворіть складнопідрядні з підрядними з'ясувальними (можна додавати слова).
 - 1) Зосередься й визнач. Що для тебе справді важливе?
 - 2) Поміркуй. Чим тобі подобається займатися найбільше?
 - 3) Згадай. Який твій улюблений предмет у школі?
 - 4) Будь певен. Твоє майбутнє у твоїх руках.
 - 5) Треба навчитися. Як перетворити мрії на реальність?
 - 6) Пам'ятай. Усе можливе, лише треба докласти зусиль.
2. Запишіть складені речення, поставте потрібні розділові знаки (зверніть увагу, що питальні речення втрачають цю характеристику і стають частиною розповідного).
3. Дайте письмову відповідь на три перші завдання, висловлюйте думку складнопідрядними реченнями з підрядним з'ясувальним.

Вправа 26

1. Прочитайте опис книги Юлії Данчук «Ким стати. Я обираю професію. Путівник підлітка STEP by STEP».

Про що книга «Ким стати. Я обираю професію. Путівник підлітка STEP by STEP» Юлії Данчук?

Ця книжка містить не лише інформацію про професії та тенденції на ринку праці, а й поради підліткам щодо того, як розкрити власний потенціал, набуті вмінь і навичок, що зроблять їх затребуваними в тій сфері, у якій вони мають на меті самореалізуватися. Розповіді про знаних у всьому світі й успішних людей сучасності та відверті відповіді на запитання молодих співвітчизників, ровесників України, про їхнє професійне становлення тим, хто вміє міркувати, стануть найкращими життєвими настановами.

«Обери собі роботу до душі, і тобі не доведеться працювати жодного дня у своєму житті» — це істина, що залишається поза межами часу та локацій! А як знайти те саме заняття до душі? Путівник допоможе тобі розібратися!

Головна мета книги — допомогти визначитися з професією своєї мрії. Як? За допомогою анкет самопізнання, огляду тенденцій

ринку професій, порад від експертів і коучів з особистісного розвитку. А ще своїми історіями про шлях до мрії поділилися сучасний український музикант Артем Пивоваров і його однокласники, щоб надихнути тебе на досягнення бажаного. Як обрати сферу, у якій хочеш працювати? Як обрати заклад вищої освіти? Які предмети необхідно обрати для складання ЗНО? Які перспективи цієї професії в майбутньому? Чи можна працювати за обраною спеціальністю за кордоном? Ти знайдеш усі відповіді в путівнику! Обирай професію, став собі мету, досягай успіху!

(З інтернет-книгарні «Наш формат»)

2. Випишіть із тексту вправи спочатку складнопідрядні речення з підрядною з'ясувальною, а потім із підрядною означальною.
3. Дайте відповіді на питання: чи читали ви подібну літературу? Чи варто її читати? Де можна взяти правдиву інформацію про різні професії?

Вправа 27

1. Розгляньте інфографіку.

Японська концепція цінності життя

2. Прочитайте, що японці називають словом *ікігай*.

Ікігай — це японське поняття, що означає відчуття власного призначення в житті.

3. Обговоріть, яке місце, на думку авторів інфорграфіки, займає професія серед людських цінностей. Чи згодні ви з таким баченням?
2. Поміркуйте, як професія впливає на якість життя людини? Пригадайте реальні приклади із життя людей, які щасливі в професії, та людей, які не люблять свою роботу. Опишіть, наскільки ці факти впливають на рівень їхньої задоволеності життям.
3. Проведіть дискусійний клуб, використовуючи питання:
 - Професію варто обирати за покликанням чи за рівнем зарплати?
 - Чи може хобі стати успішною кар'єрою?
 - Професія мрії: міфи та реальність
 - Чи впливає штучний інтелект на вибір професії?
 - Чому важливо знати свої сильні та слабкі сторони перед вибором роботи?
 - Яким буде світ професій у 2050 році?
 - Чому важливо пробувати себе в різних сферах перед остаточним вибором?
 - Чи можна бути щасливим, якщо твоя робота не пов'язана з улюбленою справою?
 - Чи варто слухати батьків при виборі професії?
 - Вплив соціальних мереж на вибір майбутньої професії.

Вимоги: кожна відповідь обов'язково має містити складнопідрядне речення з підрядною означальною і складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною.

Вправа 28

Напишіть есе на одну із запропонованих тем або оберіть свою, яка стосуватиметься професії.

- Як я бачу свою ідеальну роботу через 10 років
- Чи потрібна в майбутньому професія, яку я обираю сьогодні?

§ 23. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними

Вправа 29

- Із фрагментів складіть речення.

Ми підемо	?	де нам буде цікаво.
	?	ніби нічого й не сталося.
	?	як тільки закінчиться гра.
	?	тому що вже пізно.
	?	для того щоб встигнути.
	?	незважаючи на те, що всі втомилися.

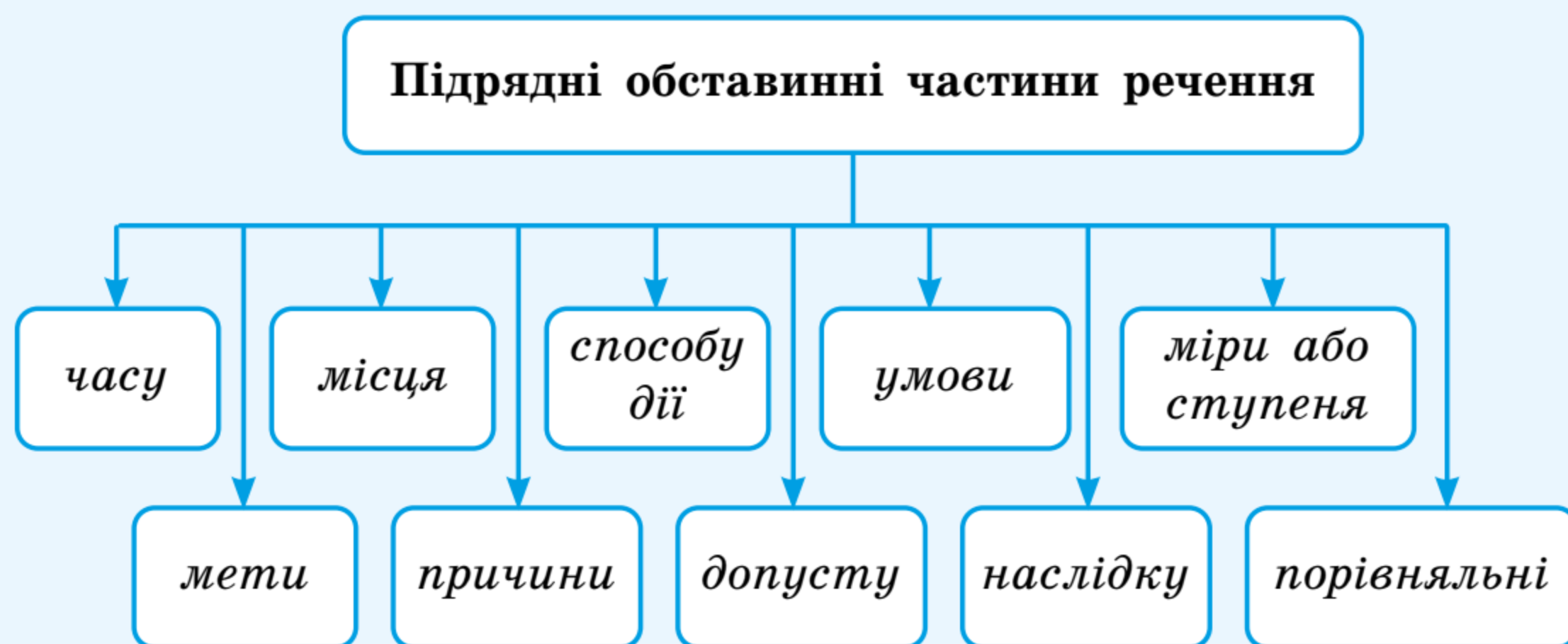
Довідка: з якої причини? незважаючи на що? куди? коли? доки?
з якою метою? як?

- Поміркуйте, які питання треба поставити до кожної підрядної частини, за потреби скористайтеся довідкою.
- Пригадайте, який член речення відповідає на такі питання.
- Звірте свої думки з інформацією нижче.

Підрядні обставинні частини (назва від слова *обставини*) складнопідрядних речень містять інформацію про місце, час, спосіб, міру, мету, умову, причину дії, описаної в головній частині, та відповідають на питання обставини: *коли? як довго? де? куди? звідки? як? яким способом? якою мірою? з якою метою? за якої умови? чому? через що? з якої причини? незважаючи на що?* та інші.

Підрядні обставинні частини можуть стояти після головної, перед нею чи в середині, приєднуються сполучниками або сполучними словами.

За значенням підрядні обставинні частини речення розподіляються на кілька видів.

Вони відповідають на питання співвідносних обставин.

Вправа 30

Складіть таблицю в зошиті за зразком. Напишіть питання до кожного виду обставини (зважте, що до одного виду може бути кілька питань). За потреби скористайтеся довідкою.

Обставини	Питання
<i>часу</i>	
<i>місця</i>	
<i>способу дії</i>	
<i>міри або ступеня</i>	

Обставини	Питання
<i>причини</i>	
<i>мети</i>	
<i>умови</i>	
<i>допустовості</i>	

Довідка: *наскільки? коли? де? куди? звідки? як? яким способом? якою мірою? з якою метою? за якої умови? чому? через що? з якої причини? незважаючи на що? для чого? як довго?*

Вправа 31

- Із кожної пари речень випишіть складнопідрядні.
 - Ми організували тренінг задля полегшення життя старшокласників. Ми організували тренінг, щоб допомогти учням визначитися з майбутньою кар'єрою.
 - Учні й учениці потрапили на захід вчасно, хоча весь день була злива. Учні й учениці потрапили на захід вчасно попри шалену непогоду.
 - Вона обрала курси з графічного дизайну, бо давно мріяла працювати в цій сфері. Вона обрала курси з графічного дизайну через давню мрію працювати в цій сфері.
 - Академія розташована біля мого дому. Академія розташована там, де я живу.
 - Якщо будеш відвідувати профорієнтаційні заходи, знайдеш більше ідей для свого майбутнього. Відвідуючи профорієнтаційні заходи, знайдеш більше ідей для свого майбутнього.
 - Він обирав майбутню професію так ретельно, ніби це було найважливіше рішення в його житті. Він обирав майбутню професію дуже ретельно.
 - Співбесіда відбувалася так, як дівчина й очікувала. Співбесіда відбувалася відповідно до очікувань дівчини.
 - Здамо проєкт у визначений термін. Здамо проєкт, коли треба.
 - Навколо розлилося сяйво, неначе казка. Навколо розлилося сяйво, неначе ожила казка.
- Поставте питання від головної частини до підрядної, визначте тип підрядної частини.

Підрядні обставинні часу містять інформацію щодо часу дії, про яку йдеться в головному реченні, або її тривалість і відповідають на питання *коли? як довго? з якого часу? до якого часу? доки? відколи?* тощо. Приєднується до головної сполучниками й сполучними словами *коли, поки, доки, як, ледве, допоки, відколи, тільки, лиш, щойно, як тільки, у той час як, з тих пір як, перш ніж, відтоді як*. Приклад: *У навколишньому світі нічого не зміниться, (доки?) поки ми не змінимо себе зсередини...* (Л. Хей).

У головній частині можуть бути вказівні слова *тоді, доти, допоки, до того часу, до тих пір*, наприклад: *Ми маємо щось лише тоді, коли прагнемо до чогось величного й чистого* (Л. Гузар).

Зауважте! У складнопідрядних реченнях зі складеними сполучниками (*з тих пір як, після того як, з того часу як* тощо) ставимо ко́му один раз: або перед сполучником, або посередині: *Багато часу минуло після того, як я прийняв це рішення. Багато часу минуло, після того як я прийняв це рішення.*

Вправа 32

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Дзвенять німою тугою ліси коли їх ніч тремтлива обнімає (В. Симоненко).
 - 2) Поки геній стоїть витираючи сльози метушлива бездарність отари свої пасе (Л. Костенко).
 - 3) Коли розлучаються двоє за руки беруться вони (Г. Гейне).
 - 4) Доки сонце зійде роса очі виїсть (Нар. тв.).
 - 5) На початку жовтня після того як появились птахи провіщаючи наближення землі з корабля побачили зелену смужку далекого берега (М. Мартинюк).
 - 6) Ми безкоштовно продовжили ваш преміум-акаунт відтоді як ви стали нашим фанатом (З інтернету).
 - 7) Я доти його питатиму доки він не відповість мені по-людськи одним словом доки вже знатиме матеріал (Н. Бічуя).
2. Прокоментуйте пунктуацію. Чи всі розділові знаки на межі частин складнопідрядного речення?
3. Поставте питання від головної частини до підрядної, визначте тип підрядної.

Вправа 33

Продовжте речення, утворивши складнопідрядні з підрядною часу.

- 1) Ми були щасливі, коли...
- 2) Група продовжувала виконувати завдання доти, поки...
- 3) Ми можемо міркувати про майбутнє, допоки...
- 4) Я захопилася анатомією з тих пір, як...
- 5) Красиві високі гори завиднілися, щойно...
- 6) Друзі домовилися зустрітися, перш ніж...

Зауважте, що складнопідрядні речення з підрядною часу варто відрізнити від інших видів.

Порівняйте:

*Нагодуй кота, (коли?) **коли** прийдеш зі школи.*

*Усе вдається швидко, (за якої умови?) **коли** докладаєш достатньо зусиль.*

*Я люблю, (що?) **коли** мама готує вареники з вишнями.*

*Це була та ситуація, (яка?) **коли** нічого сказати.*

У першому реченні підрядна частина відповідає на питання *коли?* і йдеться саме про час. У другому реченні питання до підрядної частини *за якої умови?*, йдеться про умову дії і сполучник *коли* можна замінити сполучником *якщо*. У третьому реченні підрядна частина відповідає на питання *що?* і є з'ясувальною, а в четвертому відповідає на питання *яка?* і є означальною.

Вправа 34

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

- 1) І коли землю огортають сутінки далеко розходиться сяйво (П. Супруненко).
- 2) Коли теоретична підготовка була завершена взялися до майстрування (Є. Доломан).
- 3) У той травневий вечір коли над обрієм тільки-но з'явився золотавий колобок повного місяця Чудлик поставив на газоні крісло-гойдалку і вмотивувався у ньому обличчям до Дніпра (А. Мухарський).
- 4) Не знаю коли бабуся встигла їй розповісти про тата... (О. Думанська).

- 5) А коли замість голови вулик то жодне розумне рішення в неї не пролазить (А. Кокотюха).
- 6) Дідусь Кирило аж наче сяяв коли згадував про друга (І. Немченко).
- 7) Це саме те відчуття, коли бажання зустрілися з можливостями (З інтернету).
- 8) Оце і є той випадок єдиний коли найбільша мужність — утекти (Л. Костенко).

2. Визначте вид підрядної частини кожного# речення, намалюйте схеми.

Вправа 35

1. Прочитайте фрагмент книги Аліни Руденко «Три кроки до моєї професії».

Часто підказки щодо призначення криються в ранньому дитинстві. Наприклад, одна дівчинка з насолодою спостерігала за відображенням неба у великих калюжах. Коли їй було сумно, дитина уявляла поверхню безмежного океану та віддзеркалені в ньому хмари. Нині ця дівчинка заснувала й розвиває найкращу в Україні школу плавання для малюків, її життя пов'язане з морем і океаном. А воду вона любила ще з дитинства.

2. Знайдіть у тексті й выпишіть складнопідрядне речення з підрядною часу, підкресліть граматичні основи, поставте питання до підрядної частини.
3. Згадайте, про що ви мріяли в дитинстві. Сформулюйте свої спогади складнопідрядним реченням із підрядною часу.

Вправа 36

1. Поміркуйте, які професії популярні зараз. Які були популярними в минулому? Які, на вашу думку, будуть затребувані в майбутньому.
2. Висловте свою думку п'ятьма складнопідрядними реченнями із підрядними часу за зразком:

Коли люди ще не винайшли машин, була затребувана професія...

Професія вчителя буде затребуваною до тих пір, доки...

Підрядні обставинні місця передають інформацію щодо місця дії, про яку йдеться в головній частині, чи напрям руху та відповідають на питання *де? куди? звідки?* тощо. До головної частини приєднуються сполучними словами *де, куди, звідки*.

Наприклад: *Ніколи не їдь по морю туди, (куди?) куди можна добратись по суші!* (Григорій Колісник).

Вправа 37

Випишіть спочатку складнопідрядні речення з підрядними місця, а потім із підрядними часу. Поставте потрібні розділові знаки.

- 1) І так непохитно стоятиму доти аж поки мені не подзвонять з роботи... (О. Дерманський).
- 2) І солодко спалось аж поки не визріли крила (С. Антонішин).
- 3) Добре там де нас нема (Нар. тв.).
- 4) І він уже був десь там куди дивився, в іншому світі (Г. Тютюнник).
- 5) Тоді хвиле неси з милим куди вітер віє! (Т. Шевченко).
- 6) Рано-вранці як тільки зайнявся світанок збулося те диво (В. Осадчий).
- 7) Де мало слів там більше правди (Нар. тв.).
- 8) Чом ти не прийшов як місяць зійшов (Нар. тв.).
- 9) Я буду на світі допоки незнане світло в обличчі твоєму світить (Д. Павличко).
- 10) Де не горить там і не димить (Нар. тв.).

Вправа 38

1. Усно розподіліть наведені фрагменти речень на дві групи залежно від того, яку функцію можуть виконувати в реченні: 1) підрядної часу, 2) підрядної місця.

Поки працювали над проєктом, куди нам порадили звернутися, коли закінчиться урок, де не ступала людська нога, звідки не хотілося повертатися, коли захід був у розпалі, як тільки трохи перепочили, відколи перейшли у 9 клас, у той час як інші відпочивають, куди й не мріяли потрапити, де нас ніхто не знає.

2. Складіть і запишіть речення з підрядними обставинними місця.

Вправа 39

Послугуючись питаннями, продовжте речення, утворивши складнопідрядні з підрядними часу та місця.

Треба йти до школи (*коли?*).

Там (*де?*) відбудеться концерт.

Я щойно приїхала (*звідки?*).

Ми ходимо на тренування (*з якого часу?*).

Мрію поїхати (*куди?*).

Я читала цю книгу (*як довго?*).

Ми були в подорожі (*до якого часу?*).

Зауважте! Слід відрізняти від підрядних місця підрядні означальні та з'ясувальні, які також можуть приєднуватися до головної частини сполучними словами *де*, *звідки*, *коли*. Порівняйте:

Так крок за кроком продирався вгору, туди, (куди?) *де* зіркою світила воля (Ю. Литвин).

І вийшов я на дорогу, (яку?) *де* розсипав хтось діаманти... (Гео Шкурупій).

І ніхто не знав, (що?) *де* свою міць подінути (М. Семенко).

Вид підрядної частини визначаємо за питанням: *куди?* — обставинна, *яка?* — означальна, *що?* — з'ясувальна.

Вправа 40

Спишіть речення, поставте розділові знаки.

1) А попереду отаман веде куди знає (Т. Шевченко).

2) І гомін від пісень дзвенить по всіх краях де зріє виноград і де цвітуть жерделі (М. Терещенко).

3) Він знав куди і звідки річка йде (Леся Українка)

4) Я в натовпі себе забула і йшла куди не прагнула душа (М. Бойко).

5) Те місце звідки ти прийшов сюди (Б. Крива).

6) А я тут в саду на лавці де квітки-ласкавці... (П. Тичина).

7) Стоїть хатина де виростав я (П. Ромен).

8) Дім — це там де живе твоє серце (М. Дочинець).

9) Забула куди летіти сизокрила щаслива птиця (Майк Йогансен).

10) Чи знатимуть колись де ти знайшов свій спокій (І. Калинець).

- 11) На високій горі звідки видно затоки я знайду свою мрію...
(М. Семенко).
- 12) Там де тонка діагональ звучить кришталь (С. Вакарчук).

2. Визначте тип усіх підрядних частин, поставивши питання.

Вправа 41

Пограйте у гру. Уявіть себе через 10 років. Дайте відповіді на питання, використовуючи складнопідрядні речення з обставинними місця.

Де ти працюєш? *Я працюю там, де...*

Де ти навчався/навчалася?

Куди ти подорожував/подорожувала?

Куди збираєшся поїхати?

Де любиш зустрічатися з друзями?

Підрядні обставинні способу дії містять інформацію про спосіб здійснення дії чи вияву ознаки, відповідають на питання *як? яким способом?* тощо. Приєднуються до головної частини сполучним словом *як* або сполучниками *як, що, мов (немов), ніби (нібито), наче (неначе), що...то, що, щоб, чим... тим*. Головна частина може містити вказівне слово *так*, наприклад: Буває так, (як?) *що в лютому весною пахне сніг* (М. Нагнибіда).

Вправа 42

1. Спишіть складнопідрядні речення із підрядними обставинними способом дії, поставте потрібні розділові знаки.
- 1) Співала так як лиш вона уміла (Л. Костенко).
 - 2) Як робить так і родить (Нар. тв.).
 - 3) От щастя жити так як він живе!.. (Леся Українка).
 - 4) Іноді щось може йти не так як того хотілося б але ви не повинні зупинятися (М. Джордан).
 - 5) І підемо отак як ходить світло місяця по місту (М. Туз).
 - 6) Дівчата так само дрібно танцювали як і позаторік (Т. Шевченко).
2. Підкресліть граматичні основи й поставте питання від головної частини до підрядної.

Вправа 43

1. Порівняйте речення в парах щодо структури.
 - 1) Він готував презентацію впевнено. Він готував презентацію так, ніби вже мав великий досвід публічних виступів.
 - 2) Дівчина шукала інформацію уважно. Дівчина шукала інформацію так, як могла.
 - 3) Учні жваво обговорювали вибір професії. Учні жваво обговорювали вибір професії, ніби їм уже завтра треба вступати до університету.
2. Випишіть складнопідрядні речення, визначте вид підрядної частини, поставивши питання.

Вправа 44

Доповніть речення підрядними обставинними способом дії.

Ми виконали проєкт, як...

Аудиторія була обставлена, ніби...

Усі страви виглядали так, нібито...

Заняття на курсах проводили так, як...

Учасник презентував свої ідеї так, що

Учні обговорювали професії так, ніби...

Вона складала резюме так, як...

Вправа 45

1. Розгляньте ілюстрації.

2. Складіть опис до кожної ілюстрації, використавши складнопідрядне речення із підрядним способом дії.

Приклад: Вони поводитися так, ніби ніколи не бачили комп'ютера.

Підрядні обставинні міри та ступеня передають інформацію про інтенсивність дії чи ознаки, про яку йдеться в головній частині, міру їхнього вияву та відповідають на питання *якою мірою? наскільки? як багато? як часто?* тощо.

Підрядна частина міри та ступеня приєднується до головної частини речення сполучними словами *як, скільки, наскільки* та сполучниками *як, мов, ніби, наче, що...то, що, щоб, аж* тощо.

Головна частина може містити вказівні слова *так, такий, стільки, настільки*, наприклад: *Так, мій братику, пахне кропом, (як сильно?) аж не чути чужих жоржин* (М. Шатилів).

Вправа 46

1. Спишіть складнопідрядні речення із підрядними міри та ступеня дії, поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Маю я багатства стільки що його й на тебе стане (*Леся Українка*).
 - 2) Видно хоч голки збирай (*М. Старицький*).
 - 3) І стільки тої синьоти що, Боже мій! — горять світи (*І. Жиленко*).
 - 4) Серце діткливим стало настільки що його ранить і метелика лет (*П. Мовчан*).
 - 5) Наскільки день мій у майбутнє в'їхав настільки ж і в минуле він забіг (*Л. Вишеславський*).
 - 6) На світі стільки див і дивовиж що й наших двох життів на все не стане (*М. Савка*).
 - 7) Та в днях тих стільки золотого сяйва що й досі сяйво те живе в мені (*Д. Кремінь*).
 - 8) Так сумую за тобою як за волею в клітці птах (*С. Вакарчук*).
2. Підкресліть граматичні основи й поставте питання від головної частини до підрядної.

Вправа 47

Доповніть речення підрядними обставинними частинами міри та ступеня.

- 1) Нам настільки сподобалося, що...
- 2) Усі присутні були так вражені, аж...
- 3) Актор був такий переконливий на сцені, що...
- 4) Учень настільки добре підготувався до уроку, наче...
- 5) Програміст був так захоплений програмою, що...
- 6) Художник працював так натхненно, аж...

Вправа 48

1. Розподіліть наведені варіанти підрядних частин залежно від виду речення: 1) підрядні обставинні способу дії, 2) підрядні обставинні міри та ступеня.
 - 1) ...як йому підказував власний досвід.
 - 2) ...що глядачі повірили кожному його слову.
 - 3) ...наче малювання було його єдиною мовою спілкування зі світом.
 - 4) ...аж помічав навіть найменші деталі.
 - 5) ...наче це було найважливішою справою життя.
 - 6) ...як колись навчали її в університеті.
2. Складіть і запишіть речення із підрядними обставинними міри та ступеня дії.

Вправа 49

1. Поміркуйте, як утворено наведені назви професій.

Працівник, регулювальник, верстальник, наставник.

Косметолог, стоматолог, філолог, зоолог.

Директор, авіатор, декоратор, редактор.

Програміст, окуліст, фінансист, методист.

Дизайнер, модельєр, контролер, тренер.

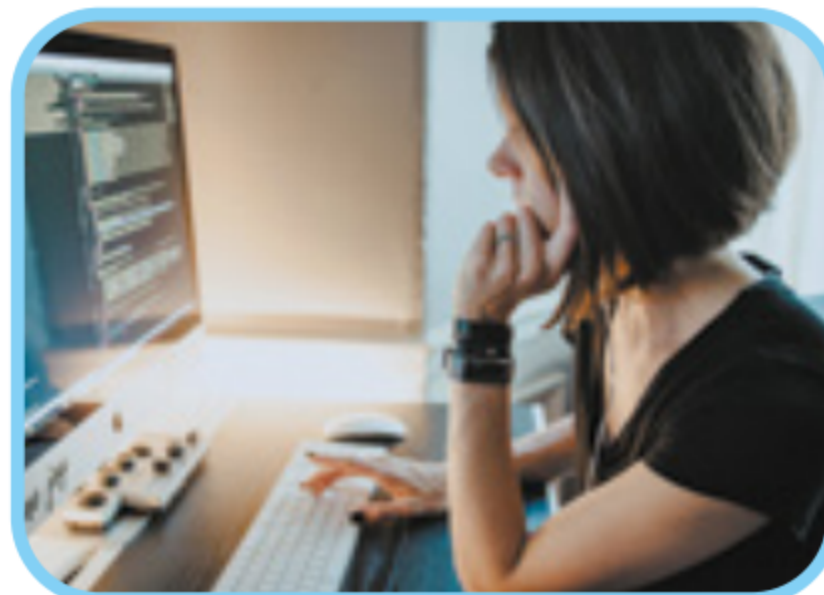
Коваль, скрипаль, стригаль.

Інженер-програміст, секретар-референт, продавець-вантажник
водій-експедитор.

Мовознавець, краєзнавець, правознавець, медієзнавець.

Учитель, вихователь.

2. Визначте спосіб словотворення назв професій.
3. Пригадайте, що таке фемінітиви.
4. Утворіть фемінітиви від наведених іменників, якщо це можливо.

5. Поміркуйте, чи є суто чоловічі і суто жіночі професії. Аргументуйте свою думку, використовуючи складнопідрядні речення.

Підрядні обставинні порівняльні розкривають зміст головної частини через порівняння та відповідають на питання *як? подібно до чого?* тощо. Приєднуються до головної частини речення сполучниками *як, мов, наче, ніби*, наприклад: Стихла кохання пісня, (подібно до чого?) *наче погасли заграви, мов обірвалися струни з арфи юнацьких дум* (Ю. Литвин).

Вправа 50

Спишіть складнопідрядні речення із підрядними порівняльними, поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Зацвіла в долині червона калина ніби засміялась дівчина-дитина (Т. Шевченко).
- 2) Човен пливе наче рій реве (М. Воробйов).
- 3) Гуркочуть брили грому в скалах мов неба колеться горіх (Д. Павличко).
- 4) Зелений хліб вийшов із землі травицею розкішною неначе килимом укрили степ (Д. Маркович).
- 5) Розгублю в дорозі дні золотокосі як розгубить вітер листя у саду (Д. Фальківський).
- 6) Щастя хлюпає срібною хвилею ніби тут вікувало воно (В. Симоненко).
- 7) Ти зиркаєш на мене наче я проговорився (М. Странд).
- 8) Розливається кров і по жилах тече ніби пахне вона лободою... (В. Сосюра).

Зауважте! Складнопідрядне речення з підрядною порівняльною частиною варто відрізняти від простого речення з порівняльним зворотом.

Порівняйте: *І ніби чудо, польське радіо нам відкривало той незнаний світ. Ми жили всі так, ніби то був сон* (А. Кузьменко).

На особливу увагу заслуговують випадки, коли підрядна порівняльна частина є неповною: випущений член речення (переважно присудок) можемо встановити через наявність другорядних членів речення (додатків чи обставин), які залежать від нього. Наприклад: *І в них було кохання, як у мене [було кохання]* (Л. Костенко).

Вправа 51

1. Випишіть складнопідрядні речення із підрядною порівняльною частиною. Поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) А тепер я блукаю наче морок по гаю низько припадаю стежечки шукаю до минулого раю (*Леся Українка*).
 - 2) Задивляюсь у твої зіниці голубі й тривожні ніби рань (*В. Симоненко*).
 - 3) Століття за вікном свистіли ніби стріли (*І. Римарук*).
 - 4) Все здаватиметься нам ясним як ті джмелі на сонці в гожий день (*О. Смотрич*).
 - 5) Там неначе яблука наливом наливає серце висота (*Г. Лютий*).
 - 6) Простори лягли ніби плеса зеленого світла а небо стоїть ніби плеса блакитного світла (*М. Орест*).
 - 7) Наче квітка россою умита так мій скарб від тих сліз розцвітав мов калинонька сонцем пригріта від палкого жалю вирослав (*Леся Українка*).
 - 8) Диміла наче ватра осінь, земля рясніла ніби сад... (*М. Щербак*).
 - 9) Зелений хліб вийшов із землі травицею розкішною неначе килимом укрили степ (*Д. Маркович*).
 - 10) Чіпляйся за кручі як терен колючий чіпляйся за небо як яблуні цвіт (*В. Стус*).
 - 11) В тобі любов ходила як гроза над молодим і обімлілим садом (*О. Пахльовська*).
2. Поясніть, як ви міркували, відрізняючи складнопідрядні речення із підрядними порівняльними від простих речень, ускладнених порівняльними зворотами.

Вправа 52

1. Оберіть продовження речення, щоб воно мало підрядну порівняльну частину
 - 1) Учителі влаштували учням веселе свято...
ніби професійні аніматори.
ніби це зробили справжні аніматори.
 - 2) Вона обирала майбутню спеціальність...
як людина, що добре знає свої інтереси.
як це робили її старші друзі.
 - 3) Учні працювали над проєктом...
ніби згуртована команда.
наче від цього залежала їхня майбутня кар'єра.

- 4) Остап готувався до співбесіди...
як кандидат, що прагне отримати бажану роботу.
як це робить справжній професіонал.

Зауважте! Слід розрізняти види підрядних частин, які приєднуються до головної частини сполучниками та сполучними словами *як*. Порівняйте:

А завтра, (коли?) як начне світати, готово військо виступати, куди ви скажете, в похід (І. Котляревський).

Зникла поезія чиста з тої хвилини, (якої?) як спільна нудьга почалась (Леся Українка).

Встану, й піду, й побачу, (що?) як ти ідеши полями, як у міста ввіходиш, як на майданах стаєш (М. Бажан).

Вид підрядної частини визначаємо за питанням: *коли?* — обставинна, *яка?* — означальна, *що?* — з'ясувальна.

Так само за питанням розрізняємо види підрядних обставинних частин. Порівняйте:

(коли?) *Як зберуться докупі, гудуть як хрущі* (Г. Черінь).

Все буде так, (як?) як сам собі розкажеш (Л. Таран).

Я обережно, (подібно до чого?) як несуть надію, приношу кухоль жовтої води (М. Бажан).

На питання *коли?* відповідає підрядна обставинна часу, *як?* — обставинна способу дії, *подібно до чого?* — обставинна порівняльна.

Вправа 53

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Крапки зливаються в брильянтові вінки як зойк сіренний тишу заколише (М. Семенко).
 - 2) Не вам учити як маю я у джунглях жити! (В. Юрченко).
 - 3) А тепер видно як сонце намащене сонною глиною падає в солодку прохолоду води поруч зі мною (Олесь Дяк).
 - 4) І сам незчувся як в бору самотній опинився (Леся Українка).
 - 5) Як ідеши до школи уважай чи автобус їде чи трамвай (В. Дубина).
 - 6) Ти бачиш як падають зорі, неба сліпучі дарунки (Гео Шкурпій).

- 7) Бо до такого, брате, мурування як ми оце розпочали не досить звичайних людських сил (*Леся Українка*).
- 8) Прийміть ці мої листи як від годин приймаєте синь і не-году (*В. Вовк*).
- 9) І може, почули як ласки благає земля як в ній виколихує зрада новітні Помпеї... (*Н. Поклад*).
- 10) Як ми з нею луками ішли розцвітали луки на путі (*Майк Йогансен*).

2. Підкресліть граматичні основи, поставте питання до підрядних частин і визначте їхній вид.

Вправа 54

1. Прочитайте текст.

Одним із найважливіших кроків у житті кожної людини є вибір цікавої професії. Від того, яким буде вибір, залежить, як складеться подальше життя та як людина в ньому буде себе почувати.

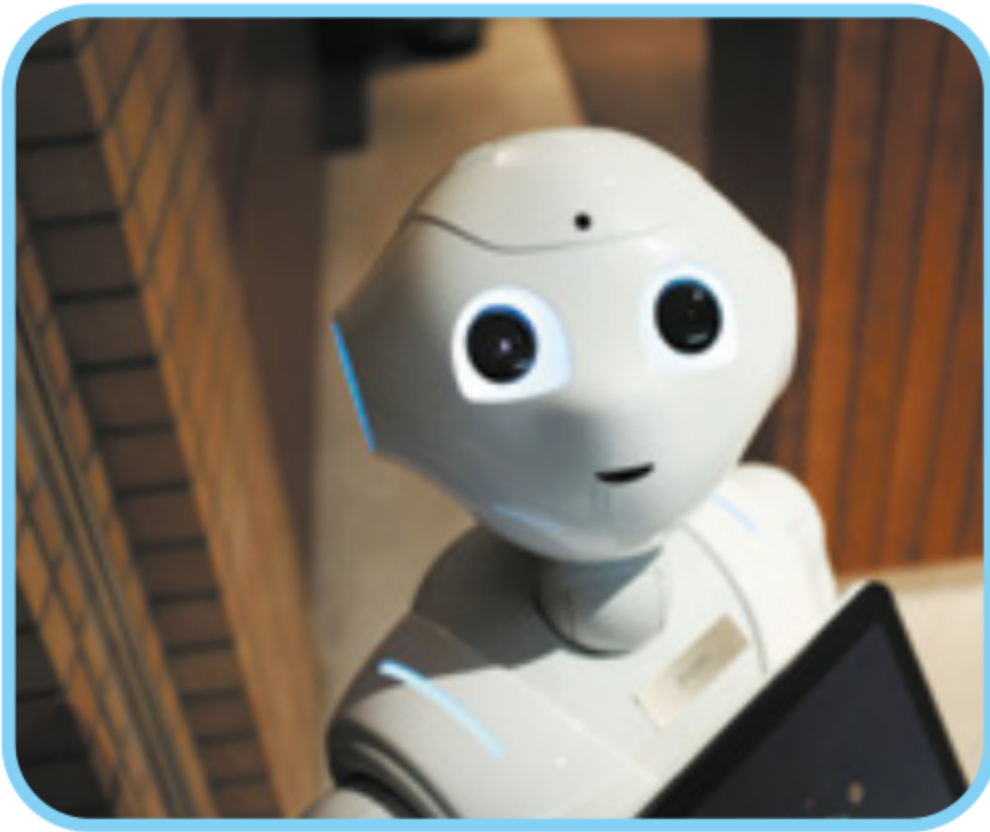
ІТ-медик, молекулярний дієтолог, урбаніст-еколог і дизайнер віртуальних світів. Усі ці слова — це не вигадані професії з фантастичних фільмів, а цілком реальні професії уже найближчого майбутнього.

Ще 10—20 років тому ніхто не знав про такі професії, як хедхантер, менеджер соціальних мереж, SEO-оптимізатор, UI/UX-дизайнер. Утім зараз це одні з найбільш необхідних спеціалістів, без яких не “виживе” жодна компанія чи бізнес.

У звіті «Future of jobs» Всесвітнього економічного форуму йдеться про те, що уже до 2025 року у світі зникне більше 75 мільйонів робочих місць. Разом із тим до 2030 року з'явиться 130 мільйонів нових робочих місць, які забезпечать нові професії. Дуже мало хто справді знає, які професії актуальні, а які вже дуже скоро підуть у забуття.

(Із сайту онлайн-школи «*Dar School*»)

2. Випишіть із тексту складнопідрядні речення. Підкресліть граматичні основи, поставте питання до підрядної частини та визначте її тип.
3. Поміркуйте, які професії можуть бути в майбутньому.
4. Розгляньте ілюстрацію та опишіть, люди яких професій на ній зображені. Описуючи, використовуйте складнопідрядні речення різних типів.

Підрядні обставинні причини містять інформацію про причину, підставу дії, про яку йдеться в головній частині, та відповідають на питання *чому? з якої причини? через що?* тощо. Приєднуються до головної сполучниками *бо, оскільки, що, тому що, через те що*, наприклад: *І заздрю на чуже добро він проже, (з якої причини?) бо буде в силі ...* (В. Щурат).

Зауважте! У складнопідрядних реченнях зі складеними сполучниками (*тому що, через те що*) ставимо ко́му один раз — або перед сполучником, або посередині: *Мені сьогодні тоскно, може, тому що дощ іде* (М. Семенко).

Вправа 55

Спишіть речення з підрядними обставинними причини. Поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Ти не лякайся-но що свої ніженьки вмоchiш в холодну росу (М. Старицький).
- 2) Я до тебе прийшов бо тебе люблю (М. Семенко).
- 3) Бережу твій сон тому що бажав завжди бути героєм твоїх сновидінь (Б. Херсонський).
- 4) А душу треба розважати бо їй так хочеться, так просить хоч слова тихого (Т. Шевченко).
- 5) І мені стає легше тому що ви про це не думаєте (М. Вінграновський).
- 6) Як і троянда ти не можеш мати дійсного імені тому що кожне ім'я недійсне і не має нічого спільного ні з трояндою ні з тобою (К. Москалець).

7) Тобі не вільно ходити на весь зріст бо навколо закони пігмеїв
(Е. Андієвська).

Вправа 56

1. Прочитайте роздуми Мирослава Дочинця з твору «Якщо не вмієш...» Випишіть речення із підрядними обставинними причини.

Не бійся робити те, чого не вмієш.

Тебе не розчарує результат, бо ти не вмієш.

Ти ні з ким не конкуруєш, бо ти не вмієш.

Ти можеш робити те, що хочеш і як хочеш, бо ти не вмієш так, як треба.

Коли робиш те чого ти не вмієш, це не робота, радше — спроба, розвага, пригода. Себто — творчість.

Бути невмілим цікавіше і веселіше, бо в нього все попереду.

Той, хто не вміє, має щасливий шанс навчитися вміти.

Всі великі відкриття в цьому світі зробили ті, що не вміли, але вони не знали, що не вміють.

Той, хто вміє, більше є собою і з собою, ніж той, хто вміє те, що вміють інші й намагається бути як інші.

2. Знайдіть і выпишіть речення з кількома підрядними частинами, з'ясуйте їхній вид.
3. Поміркуйте, які з наведених нижче фраз відповідають міркуванням автора, аргументуйте думку.

Нічого не вміти — це круто.

Той, хто не вміє, не обмежений умовами.

Якщо ти не вмієш, у тебе є свобода реалізувати задумане, як хочеться.

Уміння робити щось заважає креативно мислити.

Вчитися не треба.

Не вміти — це не соромно.

Не треба шукати виправдання через невміння.

4. Сформулюйте своє розуміння основної думки твору складнопідрядним реченням.

Вправа 57

1. Прочитайте фрагмент твору Володимира Винниченка «Тайна», випишіть речення з підрядними обставинними причини.

Я потягнувся. Хм! Чого мені радісно? Хіба я знаю? Радісно, що вітер такий м'який і соковитий. Радісно, що зорі кліпають, як засоромлені оченята дитини. Радісно, що внизу гомонять істоти, схожі на мене, і чогось рухаються, і спішать кудись, і минають повз мене. Хіба я знаю? Радісно, що далеко-далеко є країна, де їдять вареники з крапинками сиру і гай увечері, зверху позолочений, а внизу таємно-темний, вогким запахом будить щось в душі. Хіба я знаю?

2. У виписаних реченнях підкресліть граматичні основи, поставте питання від головної частини до підрядної.
3. Прокоментуйте, яким способом підрядна частина приєднується до головної.

Вправа 58

1. Поміркуйте, яка професія найважливіша.
2. Сформулюйте свої аргументи складнопідрядним реченням із підрядною причини.

Вправа 59

1. Прочитайте вислів.

Слідкуй за своїми думками, бо вони стають словами. Слідкуй за своїми словами, бо вони стають діями. Стеж за своїми діями, бо вони стають звичками. Стеж за своїми звичками, бо вони стають твоїм характером.

2. Спишіть складнопідрядні речення з підрядними причини, поставте питання до підрядної частини.
3. Знайдіть автора цих рядків. Які способи пошуку інформації ви використали? Чи вони достовірні? Поміркуйте, як можна перевірити достовірність інформації.

Підрядні обставинні мети містять інформацію про те, для чого виконують дію, про яку йдеться в головній частині, про її мету, та відповідають на питання *навіщо? з якою метою? для чого?* тощо. Приєднуються до головної сполучниками *щоб, аби, для того щоб, з тим щоб*, наприклад: *Для того, (для чого?) щоб почути себе, потрібні мовчазні дні* (М. Дочинець).

Вправа 60

Спишіть речення із підрядними мети, поставте потрібні розділові знаки.

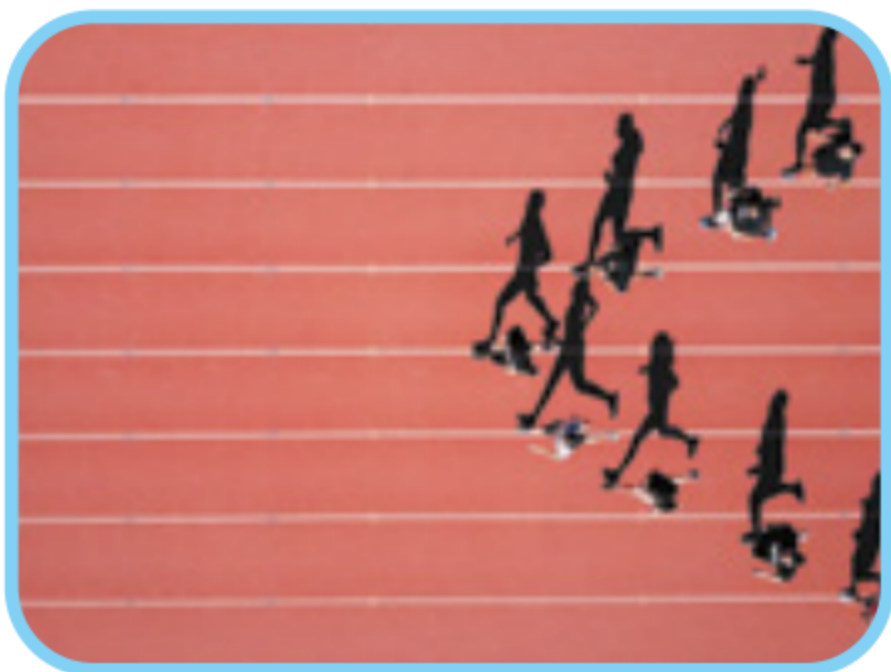
- 1) Більшість людей готові безмірно працювати аби позбутися необхідности трішки подумати (Т. Едісон).
- 2) Ви не повинні бути великими щоб почати але ви повинні почати щоб бути великими (З. Зіглар).
- 3) Щоб розібрати чужі слова треба мати свої вуха (М. Дочинець).
- 4) Я не розплющу хутко вій щоб образ довго не зникав... (Г. Журба).
- 5) Щоб між нами не вгасало проміння величне ти «поставив на сторожі» слово твоє вічне (Леся Українка).
- 6) Щоб жить ні в кого права не питаюсь (П. Тичина).
- 7) Ще хотіла б я коня щоб ним їздити щодня (Г. Черінь).

Вправа 61

1. Із кожної пари речень випишіть складнопідрядні речення з підрядними мети.
 - 1) Візьміть парасольку, щоб не намокнути. Візьміть парасольку, бо обіцяли дощ.
 - 2) Ми дуже поспішали, адже до початку сеансу залишилося 15 хвилин. Ми дуже поспішали, аби не запізнитися.
 - 3) Раніше дарували світлини, аби спогади довше зігрівали близьких. Коли ще не було інтернету, дарували світлини.
 - 4) Ми натхненно працюємо на результат. Ми натхненно працюємо, аби отримати бажаний результат.
2. Аргументуйте вибір, підкресливши граматичні основи й поставивши питання до підрядної частини.

Вправа 62

1. Прочитайте фрагмент із книги Юлії Данчук «Ким стати. Обираю професію».

Пригадай відому цитату з твору «Аліса в країні чудес»: «Щоб залишитися на місці, потрібно бігти, а щоб рухатися вперед, треба бігти вдвічі швидше!» — сьогодні вона звучить так актуально, як, можливо, ніколи дотепер. Щоб швидко рухатися вперед, сучасній людині потрібно куди більше вмінь і навичок, ніж, скажімо, ще 10 або навіть

5 років тому. І вимоги до конкурентоспроможності фахівця можуть стрімко змінюватися, отже, і ти маєш бути готовим / готовою змінюватися, зростати і вчитися впродовж життя.

2. Випишіть складнопідрядні речення із підрядними мети. Підкресліть граматичні основи, поставте питання до підрядних частин.
3. Поясніть, як ви розумієте суть цитати Льюїса Керролла. Чи згодні ви з думкою автора?
4. Розгляньте ілюстрацію до тексту. Сформулюйте власні міркування щодо досягнення мети, використовуючи 3 складнопідрядні речення із підрядними мети.

Вправа 63

1. Уявіть себе директором кіностудії / Президентом країни / ректором університету / директором магазину / ваш варіант. Поміркуйте, які спеціалісти вам потрібні.
2. Обґрунтуйте думку, використовуючи складнопідрядні речення з підрядними мети (Актори потрібні для того, щоб...).

Підрядні обставинні умови містять інформацію про умову, за якої відбувається дія, про яку йдеться в головній частині, та відповідають на питання *за якої умови?* Приєднуються до головної сполучниками *якщо, якби, коли, аби, як, раз*, наприклад: (за якої умови?) *Коли у людини багато вільного часу, вона мало чого досягне* (Сунь Цзи).

Зауважте! У складнопідрядному реченні з підрядною умови сполучник *коли* можна логічно замінити сполучником *якщо*: *Коли людина розумна, вона вчиться на чужих помилках. / Якщо людина розумна, вона вчиться на чужих помилках.*

Вправа 64

Спишіть речення із підрядними умови, поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Хіба ревуть воли як ясла повні? (*Нар. тв.*)
- 2) Якби зібрати з неба всі зірки і всі сонця з усіх небес на світі моя любов горітиме яркіш за всі сонця, на тисячі століттів (*В. Сосюра*).
- 3) Коли поміж хлібом і свободою народ обирає хліб він зрештою втрачає все, в тому числі і хліб (*С. Бандера*).
- 4) Якщо ти ніколи не пробував як ти дізнаєшся, чи є шанс? (*Джек Ма*).
- 5) Не може не блудити нога твоя коли блудить серце (*Г. Сковорода*).
- 6) Якщо світ без життя то кому він потрібен, якщо життя не для світу то кому воно здалося? (*С. Гурко*).
- 7) Якщо ти океан а не ручай історії ти рухи помічай у самий глиб епохи заглибляйся в серця людей увесь переміщайся (*П. Тичина*).

Вправа 65

Випишіть речення із підрядними мети, поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Якщо ти хочеш побудувати корабель не треба скликати людей планувати ділити роботу діставати інструменти. Треба заразити людей прагненням до нескінченного моря. Тоді вони самі побудують корабель (*А. де Сент-Екзюпері*).
- 2) Поразка — не поразка якщо тільки ви не визнаєте її такою у своїй свідомості (*Б. Лі*).
- 3) Немає щастя якщо воно пов'язане з кимось а не з тобою (*М. Дочинець*).
- 4) Якщо ти впав учора встань сьогодні (*Г. Уеллс*).
- 5) Якщо ви справді хочете щось зробити ви знайдете спосіб. Якщо ви цього не зробите ви знайдете виправдання (*Дж. Рон*).
- 6) Слово дано щоб рабові людиною стати (*В. Пономаренко*).
- 7) Якщо він бажає бути в поганому настрої це його вибір (*Р. Бах*).

Вправа 66

1. Прочитайте міркування Мирослава Дочинця з твору «Крок». Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

Якщо зробиш крок назад застрянеш у вчорашньому дні.

Якщо стоятимеш на місці натовп потоптуватиме тебе.

Якщо зробиш крок убік вийдеш із натовпу.

Якщо зробиш крок уперед вийдеш на свою дорогу.

Якщо зробиш два кроки вперед покажеш дорогу натовпу

Якщо зробиш три кроки вперед піднімешся над натовпом над нинішнім днем і над дорогою.

2. Визначте вики підрядних частин.
3. Поміркуйте, чому автор використовує однотипні речення у своїх текстах.
4. Як це впливає на звучання тексту та його сприйняття?
5. Сформулюйте свої міркування, стилізуючи їх під твори Мирослава Дочинця.

Вправа 67

1. Прочитайте речення й визначте види підрядних частин у кожному.

Щоби підвищити обізнаність мешканців у цій темі, пропонують різні заходи.

Проблема забруднення повітря є неймовірно актуальною для великих міст, де багато транспорту.

Екологи одностайно відзначають, що забруднене повітря негативно впливає на якість життя людей.

Якщо найближчим часом людство не отямиться, будемо мати проблеми світового масштабу.

Особливо небезпечно тоді, коли місто огортає смог.

2. Спишіть речення у такій послідовності щодо виду підрядних частин:

- 1) речення з підрядною означальною
- 2) речення з підрядною обставинною часу
- 3) речення з підрядною з'ясувальною

- 4) речення з підрядною обставинною мети
- 5) речення з підрядною обставинною умови

3. Прочитайте текст. Поміркуйте, з якою професією пов'язане повідомлення.

Підрядні обставинні допусту містять інформацію про умову, всупереч якій відбувається дія, про яку йдеться в головній частині, та відповідають на питання *незважаючи на що? усупереч чому?* тощо. Приєднуються до головної сполучниками *хоч, хай, дарма що, незважаючи на те що*, наприклад: Я не клену своєї долі, (незважаючи на що?) *хоч* кожен день мені взнаки (І. Світличний).

Зауважте! Якщо підрядна частина починається складеним сполучником *незважаючи на те що*, кóму ставимо один раз залежно від змісту речення та інтонації — або перед сполучником, або в його середині: Людей тут було багато, незважаючи на те що пасажирських рейсів не очікувалося (М. Рибалко).

Якщо підрядна частина з таким сполучником стоїть перед головною, кому ставимо лише на межі частин: *Незважаючи на те що* початок липня і природа мала б досягти вершини своєї краси, довкола нас одноманітність (Є. Шморгун).

Вправа 68

Спочатку випишіть складні речення з підрядними умови, а потім — з підрядними допусту. Поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Я не клену своєї долі хоч кожен день мені взнаки (*І. Світличний*).
- 2) Говори зі мною хай навіть слова ці нічого не змінять (*Ю. Іздрик*).
- 3) Мені стає тривожно й незатишно хоч я й не зізнався б у цьому нізащо (*А. Дімаров*).
- 4) Олесь із Петриком також реготали хоч їм і не до сміху було (*Б. Комар*).
- 5) Не бійся правди хоч яка гірка (*Л. Костенко*).
- 6) Хай це буде схоже на азбуку Морзе дарма що вона її не знає (*Зірка Мензатюк*).
- 7) Вона завжди так весело співала і теж літала по всіх усюдах хоч і була маленька (*О. Іваненко*).
- 8) Це дивовижна історія хоч усе й починалося цілком буденно (*С. Іванюк*).
- 9) Хто не знає свого минулого той не вартий свого майбутнього (*М. Рильський*).
- 10) Незважаючи на те що будиночки стояли біля самісінької води на березі славнозвісної зачарованої Десни з водою були непереливки (*В. Нестайко*).
- 11) І хоч були вони статистами і не промовляли на сцені жодного слова але знали майже всю п'єсу напам'ять і перебиваючи один одного обмінювалися репліками... (*В. Нестайко*).
- 12) І дарма що ліс великий та густий хлопчина блукає в ньому іноді за дві, а то й за три версти від дому (*Ф. Зінківський*).

Вправа 69

Доповніть речення, щоб вони були складнопідрядними з обставинними допусту.

Мій брат обрав професію психолога...

Я буду лікарем...

Професія вчителя є однією з найважливіших...

Треба бути висококласним фахівцем...

Справжні спеціалісти цінуються завжди...

Вправа 70

1. Прочитайте інформацію із сайту «РБК-Україна».

У світі з великою кількістю професій існують напрями, які здивують навіть найдосвідченіших людей. І хоча деякі спеціальності навіть виглядають абсурдно, вони також приносять певну користь.

«РБК-Україна» (проект «Styler») розповідає про найбільш незвичайні професії.

Професійний обіймач

Ці спеціалісти проводять сеанси терапевтичних дотиків, аби допомогти клієнтам подолати стрес, самотність чи тривогу.

Дегустатор корму для тварин

Перевіряють якість кормів на смак, текстуру та поживну цінність, для того щоб забезпечити відповідність кормів потребам домашніх улюбленців.

Професійна русалка

Працюючи на водних шоу, ці артисти вражають глядачів своєю грацією та фантазійними костюмами. Вони тренуються в підводних акробатичних рухах і дихальних техніках. Це мистецтво поєднує елементи розваги, спорту та творчості.

Оцінювач запахів

Ці фахівці працюють над перевіркою ефективності дезодорантів і парфумів. Вони проходять тривале навчання, щоб розпізнавати широкий спектр ароматів. Їхня робота допомагає брендам покращувати якість продукції.

Переміщувач айсбергів

Використовуючи буксири та спеціальне обладнання, вони змінюють траєкторії льодовиків. Їхня мета — запобігти зіткненням айсбергів із нафтовими платформами чи суднами.

«Втискувальник» пасажирів у потяги

У Японії працівники метро допомагають людям втиснутися у переповнені вагони в години пік. Вони використовують рукавички для безпечного контакту. Їхня місія — забезпечити своєчасний рух одного з найзавантажених метро у світі.

Тестувальник водних гірок

Ці спеціалісти оцінюють безпеку, швидкість і враження від водних гірок у парках розваг. Вони перевіряють, чи відповідають гірки стандартам безпеки, і пропонують покращення, якщо знаходять недоліки.

Гумолог

Фахівці цієї галузі займаються створенням і перевіркою жувальної гумки. Вони досліджують текстуру, тривалість смаку та комбінації ароматів, щоб відповідати очікуванням споживачів. Їхня робота вимагає знань у харчовій промисловості та творчого підходу до розробки нових продуктів.

Дояр змій

Доярки змій отримують отруту з отруйних змій для наукових досліджень і виробництва антидотів. Процес вимагає обережності, адже одна помилка може спричинити серйозні наслідки. Такі спеціалісти повинні мати ґрунтовні знання з біології та поведінки змій.

Жива статуя

Ці артисти стоять нерухомо в громадських місцях, дивуючи публіку своїм умінням. Їхня професія вимагає фізичної витривалості, вміння взаємодіяти з публікою та творчого підходу до образів.

2. Випишіть із тексту складнопідрядні речення. З'ясуйте тип підрядних частин.
3. Поділіться враженнями, чи хотіли би ви опанувати якусь із названих професій. Чому?
4. Запишіть відповідь трьома складнопідрядними реченнями з різним типом підрядної частини.

Підрядні обставинні наслідку вказують на наслідок того, про що йдеться в головній частині, та умовно відповідають на питання *і що ж, який із цього наслідок?* тощо. Приєднуються до головної сполучником *так що*, наприклад:

А крижина пливла все далі й далі, (який із цього наслідок?) так що дуже скоро рідні береги зникли в тумані (М. Білкун).

Зауважте! У складнопідрядних реченнях із обставинним наслідку кóму ставимо перед сполучником *так що*, наприклад: *Поїзд їхав повільно, (який із цього наслідок?) так що ми встигали роздивлятися краєвиди.*

Якщо кóму поставити перед *що*, то утвориться підрядне способу дії чи міри та ступеня. Поміркуйте, як зміниться речення: *Поїзд їхав повільно так, (наскільки?) що ми встигали роздивлятися краєвиди.*

Вправа 71

Спишіть речення, підкресліть граматичні основи. Поставте питання до підрядної частини.

- 1) Але двері були низькі-низькі, так що треба було сильно нагинатися (О. Гаврош).
- 2) Пересувався він нешвидко, так що хлопці мали змогу добре його роздивитись (Д. Ткач).
- 3) Не хвилюйтеся, Климе Миколайовичу, пані Соломія удосконалила свій часоліт, так що похибки в часопросторі трапляються дуже рідко... (Л. Воронина).
- 4) І одразу в залі стало тихо, дуже тихо, так що Вовка навіть дихати перестав, щоб його не почули (В. Нестайко).
- 5) Розходилися додому, як уже зовсім смеркло, так що й м'яча в траві не видно було (В. Нестайко).
- 6) З Іванової палати постійно чувся галас і сміх, так що невдоволені сусіди вже робили адміністрації зауваження (О. Гаврош).
- 7) Далеко над річкою, так що ледве можна було бачити, кружляли білі птахи. (О. Огульчанський).

Вправа 72

1. Продовжте речення (зверніть увагу на місце коми).

- 1) Ми підійшли якомога ближче, так що... Ми підійшли якомога ближче так, що...

- 2) Він працював через день, так що... Він працював через день так, що...
- 3) Усі швидко розійшлися додому, так що... Усі швидко розійшлися додому так, що...
- 4) Ми були страшенно втомлені, так що... Ми були страшенно втомлені так, що...
- 5) Вона розказувала кумедні історії, так що... Вона розказувала кумедні історії так, що...

2. Визначте вид підрядних частин у кожному реченні в парі. Поясніть різницю.

Вправа 73

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Тут спокійно, ніхто сюди не ходить так що не бійся (*Г. Малик*).
- 2) На деревах незвичайні пташки співали так що подібного співу ніколи не чув Іван (*Нар. тв.*)
- 3) А чому знаю — не можу тобі сказати так що й не розпитуй (*Н. Забіла*).
- 4) Вона привезла із собою ковбаси й печива так що повечеряли на славу (*Л. Бразов*).
- 5) Пішов Вовчик полем, співаючи так що у малих звірят по норах аж шерсть їжилася зі страху (*О. Білоусенко*).
- 6) Діти щиро попрощалися з лікарем і пішли обнявшись так що зайняли цілу вулицю (*О. Іваненко*).
- 7) Горожани нагородили його і грішми, і усяким добром так що він став тепер багатший від свого дядька (*Нар. тв.*)

2. Визначте види підрядних частин, доведіть думку.

Вправа 74

1. Прочитайте текст.

Втомилися від щоденної рутини? Ласкаво просимо до нас! Дружня бесіда за чашкою чаю чи кави дає ідеальний релакс, так що всі проблеми ніби розчиняються. Наші напії мають справді магічний ефект, а затишна атмосфера надихає. Заходьте! Ми працюємо для вас цілодобово й натхненно, так що ви гарантовано отримаєте максимум задоволення від душевної розмови.

2. Поміркуйте, яке призначення і який жанр наведеного тексту.

3. Прочитайте слова, правильно наголошуючи.

Напій, лате, піцерія, курятина, начинка, фольга, зручний, соломинка.

4. Розіграйте діалог, використовуючи ці слова.

5. Визначте рід іменників.

Кава, еспресо, какао, тирамісу, форель, броколі.

6. Напишіть оригінальний рекламний текст для закладу харчування, використавши ці слова.

Вправа 75

1. Випишіть складнопідрядні речення із підрядними тих видів, які ви вже знаєте.

- 1) Не можна встановити, ким створене і де вперше з'явилося колесо.
- 2) Культурно-промислова революція в Європі не була б можливою, якби не поява друкарського верстата.
- 3) Перший механічний комп'ютер був винайдений на початку ХІХ століття і набув широкого використання у ХХ, так що цей винахід справді змінив наш світ.
- 4) Телебачення було також одним із найбільших винаходів, яке розвивалося від механічної до електронної, кольорової, цифрової та тепер тривимірної версії.
- 5) Ножиці в тому вигляді, у якому вони відомі зараз, винайшов Леонардо да Вінчі.
- 6) Майкл Джексон має офіційний патент за спеціальний винахід — прикріплене до сцени взуття, так що воно дає змогу нахилитися далеко вперед і кинути виклик гравітації.
- 7) Появі телефона передувало те, що 1876 року Олександр Грехем Белл з'єднав дві чашки ниткою і використовував їх для розмови з одного кінця та прослуховування з іншого.
- 8) Якщо додати трохи гліцерину в рідину для мильних бульбашок, ви отримаєте суперстійкі бульбашки.
- 9) Картопляні чипси винайшов кухар Джордж Крам, коли один із його клієнтів поскаржився на занадто товсті скибочки картоплі.

2. Запишіть, із якими професіями пов'язані наведені факти.

3. Складіть два речення про цікаві факти, використовуючи складнопідрядні речення з підрядними обставинними.

§ 24. Застереження. Зізнання

Вправа 76

1. Розгляньте зображення, прочитайте, що говорять персонажі.

Тільки не відкладайте це домашнє завдання на останній день, тому що вам знадобиться час на міркування й дослідження!

Якщо чесно, я не брався за роботу до вчорашнього вечора... І не виконав завдання, бо воно виявилось складнішим, ніж здавалося.

2. Спишіть репліки, підкресліть у реченнях граматичні основи. Визначте види складнопідрядних речень.
3. Що робить учителька, промовляючи наведене речення? Висловіть власну думку або скористайтесь підказками (можна вибрати один чи більше варіантів). Обґрунтуйте відповіді.

пояснює

просить

розповідає

спонукає

застерігає

наказує

4. Так само висловіть й поясніть свою думку, що робить учень

розповідає

пояснює

перепрошує

зізнається

виправдовується

вимагає

5. Якщо вислови вчительки й учня з цієї вправи належать до різних жанрів мовлення, то які назви, на вашу думку, мають ці жанри?
6. У другому завданні вправи ви визначили види складнопідрядних речень у репліках персонажів. Як ви вважаєте, чому саме такі види речень вони використали? Як ці речення допомагають їм досягти мети спілкування?

Вправа 77

1. Прочитайте визначення слів із тлумачного словника української мови.

ЗАСТЕРІГАТИ, *аю, аєш, недок., ЗАСТЕРЕГТИ, ежѹ, ежѣш, мин. ч. застеріг, регла́, ло́; док. 1. кого, що і без прям. дод., зі спол. що, щоб.* Заздалегідь попереджати кого-небудь про щось небезпечне, небажане. — *Але робити це треба дуже обережно, — застерігає дід Максим (Ю. Збанацький) // від кого — чого.* Оберігати від кого-, чого-небудь, запобігати чомусь поганому. *Колючий глід хапався за одєжу, немов спинити хотів її, застерегти від небезпеки (А. Шиян).*

2. Робити додаткове зауваження, роз'яснюючи або уточнюючи думку.

3. *що.* Лишати за собою яку-небудь можливість, право на що-небудь і т. ін., заздалегідь попередивши про це. *Автор застерігає за собою право різноманітного написання цієї назви — в лапках і без лапок, з великої літери і малої, — як йому, авторові, захочеться (з наук. літ.).*

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ, *я. с. 1.* Дія за знач. **застерегти**. *«І де ж на тебе напасешся тої одєжі, безсовісний!» Я знав, що й вона казала ці сльозливі слова більше для застереження, щоб хлоп'я, мовляв, не пустилося берега (Б. Антоненко-Давидович).*

2. Те, що застерігає від чого-небудь. — *Там погано, княже! — Але Гатило мовби й не почув його застереження (І. Білик); // Попередження. Дискримінаційні правила імміграції збереглись аж до середини XXVII століття, незважаючи на періодичні застереження з боку ООН з погрозами запровадження санкцій проти планети (О. Авраменко, В. Авраменко).*

3. Зауваження, що роз'яснює або уточнює думку. *Насамперед маленьке застереження: нічого надзвичайного тут не було (В. Владко).*

2. Які з поданих у словнику значень узгоджуються із ситуацією, зображеною в попередній вправі?
3. Сформулюйте значення наведених нижче понять. Висловіть думки, чим від кожного з них відрізняється застереження.

заборона

наказ

погроза

прохання

спонукання

4. Ознайомтеся з інформацією про застереження як жанр мовлення.

Застереження як жанр мовлення — це висловлення, у яких мовець просить адресата (радить, наказує) діяти в певний спосіб або утриматися від певних дій, щоб уникнути негативного розвитку подій. Наприклад: Надворі слизько, дивись не впади! Не варто переходити дорогу в навушниках, бо можна не помітити небезпеки.

Ознаками цього жанру можуть бути такі слова, як дивись, гляди, стережись, обережно тощо (проте їхня наявність не обов'язкова).

Вправа 78

1. Пригадайте, чи застерігав вас хтось від чогось. Наведіть приклади.
2. Висловте думки, якою була мета людини, яка застерігала? Наприклад:
 - подбати про вас, убезпечити від чогось;
 - контролювати вас;
 - отримати користь для себе та ін.

Особливість застереження полягає в тому, що в ньому закладена певна свобода вибору для адресата: він має змогу вирішувати, дослухатися до застереження чи ні. Висловлення часто вказує на причини зробити певний вибір або наслідки неправильних дій. Тому ефективним засобом висловити застереження є, зокрема, складнопідрядні речення з підрядними обставинними.

Вправа 79

1. Об'єднайтесь у пари, висловте застереження одне одному. Використовуйте характерні для застереження мовні засоби.

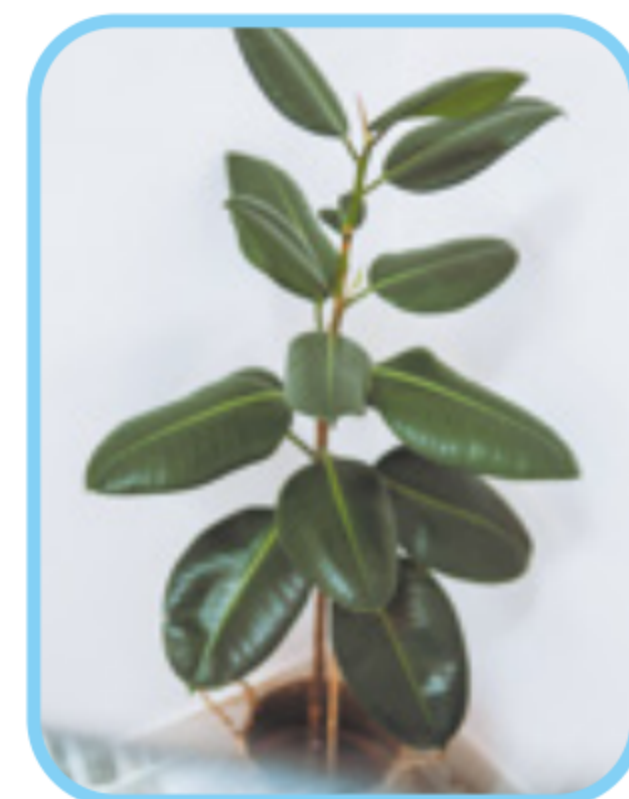
Вправа 80

1. Прочитайте текст про психологиню, блогерку Анастасію Забелу та її книжку.

Анастасія Забела — психологиня, засновниця блогу про сексуальну освіту «Utrusakh» («У трусах»). Займається підвищенням

рівня сексуальної обізнаності дорослих і навчає сексуальної грамотності дітей і молодь. Блог Анастасії в тиктоці налічує понад мільйон фоловерів.

У її книжці «Про секс та інші запитання, які цікавлять підлітків» незвичайний герой-оповідач — фікус. Він багато знає про здоров'я та проблеми підлітків, тому що багато років простояв у кабінеті шкільної медсестри. На час ремонту його тимчасово поставили в роздягальні. Фікус слухає розмови учнів, які перевдягаються на фізкультуру, і дає поради щодо порушених у них проблем.

У книжці цікаво, доступно і з легким актуальним гумором розказано про дорослішання, зміни, що відбуваються з тілом і психікою підлітків, розвінчано міфи про статеве життя, контрацепцію та безліч питань, що бентежать сучасних тинейджерів.

(Із сайтів книгарень «Віват», «Наш формат»)

2. Чи цікаво вам було б прочитати цю книжку? Чому?
3. Прочитайте уривок із книжки Анастасії Забели «Про секс та інші запитання, які цікавлять підлітків», у якому йдеться про обмін інтимними фото.

Моя медсестра завжди казала, що з інтимними фотографіями чи відео потрібно бути вкрай обережними, адже вони можуть «випливати на поверхню» навіть через багато років, завдавши удару по репутації чи психічному стану.

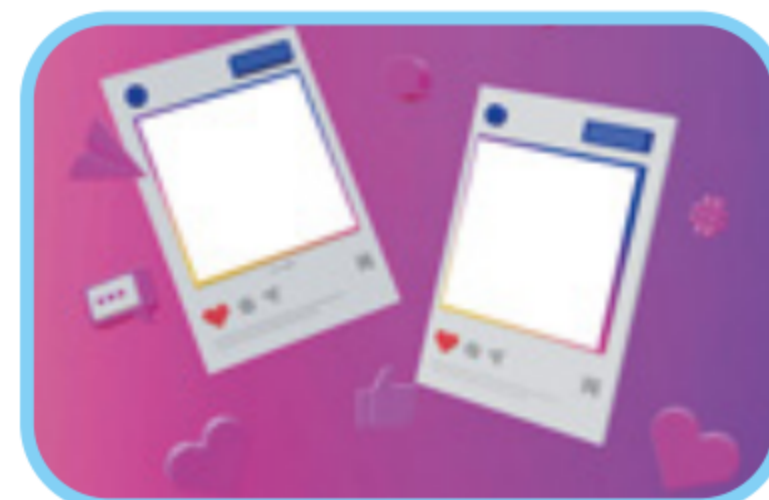
Щоб не обпектися, можна користуватися «правилом білборда». Просто уявіть біля школи великий рекламний щит — білборд — і уявно помістіть на нього фото, яке збираєтеся надіслати. Якщо така картинка не викликає у вас дискомфорту, можна надсилати. Але якщо виникає думка, що краще б учителі чи учні такого не бачили, варто подумати, чи справді треба надсилати таке фото.

Важливо пам'ятати, що вимагання чи навіть пересилання чийхось інтимних фотографій є злочином. А надсилання власних таких фотографій без згоди іншої людини є формою сексуальних домагань.

Я закликаю не надсилати нікому своїх інтимних фото, особливо якщо ви неповнолітні, адже це також може розглядатися як злочин. Водночас як прогресивний фікус я розумію, що інтимне онлайн-листування (воно ж секстинг) давно стало частиною людської комунікації, і такі фото надсилатимуться, скільки б я не радив цього не робити. Тож ловіть декілька порад, що можуть дещо знизити ризики потрапити в неприємну ситуацію.

- *Не фотографуйте те, що може видати конкретно вас.* Краще, щоб у кадр не потрапляли обличчя, родимки, татуювання чи щось на зразок весільної фотографії ваших батьків на задньому тлі.
- Використовуйте «секретні» чати та функцію повідомлень, що зникають за якийсь час, вони доступні в деяких месенджерах і соцмережах.
- Видаляйте фото із чату. *Якщо є опція видалити повідомлення не тільки в себе, а й у співрозмовника, користуйтеся цим.*
- Видаляйте фото з галереї чи в крайньому разі зберігайте їх у спеціальній захищеній папці. <...>
- Видаляйте фото з хмарного сховища. Трапляється, що акаунти «зламують» і доступ до фото отримують сторонні люди.
- *Запитайте, чи згодна людина бачити такі фото.* Навіть якщо ви говорили чи листувалися на відверті теми, це не означає, що інша людина хоче й готова бачити ваші інтимні фото.
- *Запитайте перед надсиланням, чи є можливість у людини переглянути фото саме зараз.* Буде незручно, якщо їх випадково побачить стороння людина, яка зараз поруч з отримувачем, наприклад, сусід по парті чи пасажир в автобусі, що сидить або стоїть поруч.
- *Переконайтеся, що відправляєте саме тій людині.* Це не тільки про те, що можна випадково надіслати фото не в той чат, а й про те, що під час онлайн-листування співрозмовник може видавати себе за іншу людину.

- *Подумайте, навіщо ви це робите.* Якщо за надси­лан­ням фото­графії криється бажання виглядати крутіше, не відста­вати від інших, зацікавити іншу людину чи «врятувати» таким чином стосунки, це погана ідея.
 - *Не ведіться на маніпуляції.* Якщо у вас немає бажання ді­литися фото, а співрозмовник починає випрошувати, намага­ється викликати почуття провини чи іншим чином тиснути на вас — не піддавайтеся.
 - Пам’ятайте, що надіслане одній людині фото все одно може «витекти» й потрапити в інші руки. Зважуйте всі ризики.
3. Які застереження для підлітків висловлює фікус? Які дає поради? Чи знайшли ви в цьому тексті нову для вас інформацію?
 4. Випишіть виділені курсивом складнопідрядні речення. Підкресліть у них грама­тичні основи, виділіть сполучники чи сполучні слова. Визначте та надпишіть види підрядних частин.

Вправа 81

1. Перегляньте в електронному додатку відео, у якому лікарка-дерма­то­венерологиня розповідає про небезпеку інфекцій, що передаються статевим шляхом.
2. Про які шляхи передавання таких інфекцій говорить лікарка?
3. На основі цього переліку сформулюйте застереження, спрямовані на те, щоб уникнути захворювань що передаються статевим шляхом (ЗПСШ). Запишіть їх.

rnk.com.ua/
113508

Вправа 82

1. Пригадайте, назви яких професій фігурували в попередніх вправах. Доберіть ознаки до кожної професії.

2. Перевірте за електронним додатком, чи правильно ви дібрали ознаки. На їхній основі сформулюйте визначення цих професій, використовуючи складнопідрядні речення.
3. Обговоріть, у чому, на вашу думку, користь і складнощі цих професій. Чи хотіли б ви в майбутньому працювати за якоюсь із них і чому?

Вправа 83

1. Ознайомтеся зі статтями тлумачного словника української мови.

ЗІЗНАВА́ТИСЯ, *наюся, на́єшся, недок.*, **ЗІЗНА́ТИСЯ**, *аюся, а́єшся, док.* 1. Говорити відверто про свій стан, свої вчинки і т. ін.; признаватися в чому-небудь. *У нього був тиф, а він довго не зізнавався (О. Гончар).*

2. *юр.* Визнавати на слідстві, в суді свою вину, злочин. — *Коли допитуватимуть — не зізнаватись. Він один, а нас повна камера (Ю. Збанацький).*

3. *тільки док., з ким — чим, і без дод., діал.* Познайти. Чому він і досі не поголив своєї покуйовдженної бороди (бо ж ми їхали в країну голених), я не питав — незручно. Ми тільки-но зізналися (Олесь Досвітній).

ОСВІ́ДЧУВАТИСЯ, *уюся, у́єшся, рідко* **ОСВІ́ДЧА́ТИСЯ**, *аюся, а́єшся, недок.*, **ОСВІ́ДЧИ́ТИСЯ**, *чуся, чи́шся, док.* 1. Признаватися в коханні. *Ніколи не простить мати тобі того листа, в котрім освідчалася ти чоловікові (О. Кобилянська).*

2. Просити у жінки згоди стати дружиною. — *Освідчився [князь]. Просив сповістити, коли має бути весілля (Леся Українка).*

3. *заст.* Офіційно знайти; представлятися. — *Сказали, ти хотів бачити мене, князя словенів, — освідчився в незвичний спосіб. — Це я і є, князь Вірагаст (Д. Міщенко).*

2. Чи є подані слова синонімами? Порівняйте значення цих слів: у чому відмінності? Яке значення ширше? У яких ситуаціях їх можна вживати?
3. Поміркуйте, що не так із другим значенням слова освідчення із сучасного погляду. Спробуйте змінити висловлення, щоб воно враховувало сучасні реалії.
3. Спробуйте сформулювати визначення мовленнєвого жанру, який має назву «зізнання». Порівняйте з інформацією нижче.

Зізнання — це ще один жанр мовлення, який виокремлюють науковці. У зізнанні мовець повідомляє інформацію, що до того була прихована від адресата.

Зізнаватися можна у вчинках, часто поганих, через які людина може наразитися на осуд. Але вчинки можуть бути прихованими й з інших причин, наприклад, коли для людини готують сюрприз або таємно роблять щось хороше для того, хто відмовляється від допомоги.

Зізнанням називають також повідомлення про особливі почуття до людини, найчастіше кохання, закоханість. У таких випадках синонімом до слова зізнання є освідчення.

Вправа 84

1. Об'єднайтесь у пари. Придумайте в парі по одній ситуації, де людина зізнається в поганому вчинку, і по одній, де зізнається в чомусь доброму.
2. Розіграйте по два діалоги в парі, де один учасник / одна учасниця зізнається в чомусь, а другий / друга реагує на зізнання.

Вправа 85

1. Перегляньте в електронному додатку відео про безпечну сексуальну поведінку.
2. Яке враження справило на вас відео? На вашу думку, чи могли б у такі ситуації потрапити ваші однолітки або старшокласники?
3. Хто з персонажів історії використовує маніпуляції? Коли саме? Чому ви так вважаєте?
4. Як варто реагувати на такі маніпуляції? Чи правильно, на вашу думку, відреагувала Марія? Чому?
5. Виконайте завдання на вибір.
 - На основі історії Марії та Макса складіть і запишіть правила-застереження для безпечного побачення.
 - Придумайте й запишіть оригінальний спосіб зізнатися в почуттях для Дмитра або Марії.

rnk.com.ua/
113508

§ 25. Складнопідрядне речення з кількома підрядними частинами. Розділові знаки в складнопідрядному реченні з кількома підрядними частинами

Вправа 86

1. Прочитайте речення.

Мирон хоче стати військовим льотчиком, тому що його цікавлять літаки й він хоче захищати рідну країну.

Мирон хоче стати військовим льотчиком, тому що він хоче захищати рідну країну, коли це знадобиться.

2. Спишіть речення, підкресліть граматичні основи, намалюйте схеми.
3. Скільки в реченнях головних і підрядних частин? Порівняйте, чим відрізняється зв'язок між частинами у двох реченнях.

У складнопідрядному реченні може бути кілька підрядних частин, які залежать від однієї головної або ж від різних.

Якщо підрядні частини залежать від різних головних частин, коми ставимо між усіма частинами речення. Такий тип зв'язку у складнопідрядному реченні називаємо *послідовною підрядністю*.

Схема: [], (), ().

Приклад: Йому здавалося, (що?) що батько спеціально для нього говорить всі ці неймовірні речі, (з якою метою?) щоб захопити його якою-небудь іншою професією (О. Бердник).

Як бачимо, у реченні підрядна з'ясувальна частина є водночас головною для підрядної обставинної мети. Коми ставимо між усіма частинами складнопідрядного речення.

Схема цього речення така: [], (), ().

Зауважте, що кількість і послідовність частин у реченні може бути різною.

Приклад: Ми боремось не тому, (чому?) що ненавидимо тих, (кого?) хто знаходиться перед нами, а тому, (чому?) що любимо тих, (кого?) хто у нас за спиною (Р. Шухевич).

Це речення складається із чотирьох частин. Головною є частина *Ми боремося не тому, а тому...* Дві підрядні частини послідовною підрядністю розривають головну частину, дві приєднуються наприкінці. Структуру цього речення схематично можна позначити так: [(), ()], (), ().

Вправа 87

1. Спишіть речення, підкресліть граматичні основи й поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Якщо ви цінуєте те що у вас вже є в житті ви завжди отримуватимете ще більше. Якщо думаєте лише про те чого у вас немає вам ніколи не буде досить (О. Вінфрі).
 - 2) Почніть звідти де ви зараз перебуваєте. Використовуйте те що у вас є і робіть все що можете (А. Еш).
 - 3) Якщо ваш внутрішній голос каже що ви не можете малювати малюйте якомога більше, тоді цей голос затихне (В. Ван Гог).
 - 4) Успіху часто досягають ті хто не знає що поразка неминуча (Коко Шанель).
 - 5) Хто хоче працювати шукає можливості хто не хоче шукає причини (Сократ).
 - 6) Якщо ви думаєте що можете ви маєте рацію якщо ви думаєте що не можете ви теж маєте рацію (Г. Форд).
 - 7) А Юркові дарма що відмовився ох як вареників хотілося покуштувати бо таки був ласий до них (Б. Комар).
2. Намалюйте схеми речень, стрілочками схематично позначте головні й підрядні частини, надпишіть питання.

Якщо у складнопідрядному реченні кілька підрядних залежать від однієї головної, спостерігаємо тип зв'язку, що називається *супідрядність*. Вона може бути однорідна й неоднорідна.

У реченнях із *неоднорідною супідрядністю* дві підрядні частини залежать від однієї головної, але відповідають на різні питання, тобто є різнотипними. Розділові знаки ставимо між усіма частинами складнопідрядного речення.

Схеми: (), [], (). або [], (), ().

Приклад:

Якщо не можна вітер змалювати, прозорий вітер на ясному тлі, — змалюй дуби, могутні і крислаті, котрі од вітру гнуться до землі (Л. Костенко).

(), [], ().

Вправа 88

1. Спишіть афоризми колумбійського письменника Габріеля Гарсія Маркеса, поставте розділові знаки.

Я люблю тебе не за те хто ти а за те хто я коли я поруч із тобою.

Жодна людина не заслуговує твоїх сліз а ті хто заслуговують не змусять тебе плакати.

Ніколи не припиняй усміхатися навіть коли тобі сумно адже хтось може закохатися у твою усмішку.

Можливо у цьому світі ти лише людина але для когось ти весь світ.

Можливо Бог хоче щоб ми зустрічали не тих людей до того як зустрінемо ту єдину людину щоб коли це трапиться ми були вдячні.

Не витрачай стільки зусиль адже все найкраще трапляється не очікувано.

Умій цінувати того хто без тебе не може і не женися за тим хто щасливий без тебе.

Тільки те що хтось не любить тебе так як тобі хочеться не означає що він не любить тебе всією душею.

Справжній друг – це той хто буде тримати тебе за руку й відчувати твоє серце.

Не витрачай часу на людину яка не прагне провести його з тобою.

Не плач через те що це скінчилося. Посміхнися тому що це було.

2. Намалюйте схеми речень. Поміркуйте, чи всі вони є складнопідрядними. Чи будуть відрізнятися схеми?
3. Створіть власний афоризм у стилі автора, використовуйте складнопідрядні речення.

У складнопідрядних реченнях з *однорідною супідрядністю* всі підрядні частини однакові за значенням, залежать від однієї головної частини й відповідають на те саме питання. У таких реченнях розділові знаки між підрядними частинами ставляться аналогічно, як при однорідних членах речення.

Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати, коли є час, коли немає часу і коли навіть ні про що писати (Л. Костенко).

[], (), (), () і ().

Вправа 89

1. Спишіть речення, поставте розділові знаки.
 - 1) Важливо вірити що талант нам дається не просто так і що за будь-яку ціну його потрібно для чогось використовувати (М. Склодовська-Кюрі).
 - 2) Всі добре знали хлопцеву фантазію і мрійливість тому б вирішили що він це просто вигадав або сонце нагріло у голову (В. Коляда).
 - 3) Мама вміє відповісти на всі запити коли її питати що міцніше — слон чи камінь із чого зроблена свинка чим Бог приліплює ангелам крила яка сила не дає зламатись галузці, повній яблуку на чому висять зірки на небі або в яку дірку ховається день (М. Маморський).
 - 4) Є для серця така покута — забувати скоріше зло аніж те що мусило бути і чого в житті не було (Л. Костенко).
 - 5) Коли дивишся приміром як заходить сонце чи падає листя голова твоя повна різних думок не завше радісних але таке життя (Г. Пагутяк).
 - 6) Коли до губ твоїх лишається пів подиху коли до губ твоїх лишається пів кроку зіниці твої виткані із подиву в очах у тебе синьо і широко (Г. Чубай).

- 7) Оскільки ми існуємо в цьому світі ми повинні шукати яким саме способом можна зробити наше існування якнайщасливішим яким чином можна узгодити наш світ із нашим існуванням (*Ю. Коломієць*).
 - 8) Важливе не те що людина говорить чи як вона це говорить важливе те що і як людина робить (*Р. Бах*).
2. Біля кожного речення намалюйте схеми, стрілочками позначте головну і підрядні частини, надпишіть питання.
 3. Ознайомтеся зі схемою розбору складнопідрядного речення.

Синтаксичний розбір складнопідрядного речення

1. Записати речення, підкреслити граматичні основи.
 2. Визначити, яке речення за складом, назвати головну і підрядну частини.
 3. Питання, на яке відповідає підрядна частина.
 4. Вид підрядної частини.
 5. Засоби зв'язку підрядної частини з головною.
 6. Аналіз головної й підрядної частин за схемою простого речення.
 7. Розділові знаки в реченні.
 8. Схема речення.
4. Виконайте синтаксичний розбір останнього речення.

Проект

Використовуючи зібрані матеріали, підготуйте презентацію про найбільш актуальні професії / свою майбутню професію / основні тенденції щодо змін ринку праці. Презентуйте свій допис перед класом. У кожному виступі мають бути складнопідрядні речення усіх видів.

Повелителі текстів

Прочитайте початок повісті Річарда Баха «Джонатан Лівінгстон, мартин».

Джонатан Лівінгстон, мартин

Був ранок, нове сонце золотилося на брижах лагідного моря.

За милю від берега з рибальського човна сипали у воду приманку з подрібненої риби. Ця звістка блискавично долетіла до Сніданкової зграї, й невдовзі тисяча мартинів злетілася, щоб у бійках і викрутасах здобути собі шматочок їжі. Починався черговий клопіткий день.

А ген далеко, сам-один, подалі від човна й узбережжя, тренувався мартин Джонатан Лівінгстон. Піднявшись на тридцять метрів у небо, він опустив перетинчасті ноги, задер дзьоба і, щосили напружившись, намагався втримати вивернуті крила в болючо-тугому вигині. За такого вигину політ уповільнювався, і зараз Джонатан настільки стишив швидкість, що вітер перетворився на шепіт в очі, а океан унизу завмер. Джонатан примружив очі від шаленої зосередженості, затамував дух, напружився... і посилив... вигин... на... два... сантиметри... Тут у нього скуйовдилось пір'я, він утратив швидкість і гепнувся вниз.

Мартини, як відомо, ніколи не збиваються, ніколи не падають. Втрата швидкості в повітрі й падіння є для них ганьбою й безчестям.

Але мартин Джонатан Лівінгстон — який, не знаючи сорому, напружував крила в тремкому вигині, вповільнювався, вповільнювався і знову втрачав швидкість — був незвичайним птахом.

Більшості мартинів вистачає знання лише базових речей про польоти: як відлетіти від берега, дістатися їжі й повернутися назад. Для більшості мартинів важливий не політ, а пожива. Для Джонатана ж важливим було не поїсти, а політати. Понад усе на світі мартин Джонатан Лівінгстон любив літати. Як виявилось, такі погляди не приносять популярності серед інших птахів. Навіть його батьки непокоїлися через те, що Джонатан цілі дні проводить на

самоті за льотними експериментами, посто разів планеруючи низько над морем.

Він не знав, наприклад, чому під час польоту над водою на висоті, меншій за половину розмаху крил, йому вдавалося залишатися в повітрі довше і з меншим зусиллям. Його ширяння завершувалося не типовим приводненням ногами вперед у хвилі бризок, а довгим і широким кільватером, коли він торкався поверхні води ногами, щільно притисненими до і до тіла для максимальної обтічності. Коли він почав приземлятися з підібганими ногами на берег, ковзаючи в пісок, а тоді кроками вимірювати довжину залишеної борозни, як же розхвилювалися його батьки!

— Ну чому, Джоне, чому? — питала мати. — Чому так важко бути, як решта зграї? Ну залиш ти низькі польоти пеліканам і альбатросам! Чому ти не їси? Сину, від тебе ж zostалися самі кістки й пір'я!

— Ну й нехай кістки й пір'я, мамо. Я просто хочу дізнатися, що можу робити в повітрі, а що ні. От і все. Просто хочу дізнатися.

— Послухай, Джонатане, — лагідно сказав батько. — Зима вже недалечко. Човнів стане мало, а риба з поверхні піде на глибину. Якщо хочеш учитися, то вивчай їжу і як її здобувати. Ширяння — це добре, але польотами ситий не будеш. Не забувай, ти літаєш, щоб їсти.

Джонатан слухняно кивав. Наступні кілька днів він намагався наслідувати інших мартинів. Він дуже старався: разом зі зграєю верещав і чубився над пірсами й довкола рибальських човнів, виловлюючи шматочки риби та хліба. Але не йшло воно йому.

«Усе це так безглуздо, — думав він, добровільно кидаючи на силу здобутого анчоуса голодному старому мартинові, який його переслідував. — Я міг би витратити весь цей час на польоти. Ще стільки всього треба навчитися!»

Тож невдовзі мартин Джонатан, самотній, голодний і щасливий, знову подався далеко в море вчитися.

Предметом дослідження стала швидкість, і за тиждень тренувань він знав про неї більше, ніж найпрудкіший мартин на світі.

1. Чи відома вам назва птаха «мартин»? Спробуйте визначити, якого з двох птахів на зображенні в українській мові називають чайкою, а якого марином.

Перевірте свою відповідь за допомогою мережі «Інтернет». Чи була вона правильною? Чи здивував вас результат? Як ви вважаєте, чому поширеною є помилкова назва птаха?

2. Яке захоплення мав Джонатан Лівінгстон? Як до цього ставилося його оточення?
3. На яких людей схожий мартин Джонатан Лівінгстон? Чи вважаєте ви риси його характеру позитивними, чи хочете розвивати їх у себе?

Підсумовуємо й узагальнюємо

Вправа 90

Виконайте тестові завдання.

1. Складнопідрядними є всі речення, ОКРІМ

- А Спочатку визначся зі сферою, у якій ти хотів би працювати.
- Б Далі з'ясуй, у яких саме вишах можна здобути потрібну освіту.
- В Ознайомся із сайтами навчальних закладів, переглянь їхні пропозиції.
- Г Починай цікавитися інформацією вже зараз, поки є час добре все обміркувати.

2. Складнопідрядне речення в рядку

- А Щоб рибку з'їсти, треба у воду лізти.
- Б Праця людину годує, а лідь марнує.
- В Добре роби — добре й буде!
- Г Не нагнувшись, гриба не знайдеш.

3. Складнопідрядне із підрядною з'ясувальною в рядку

- А Твій погляд стає ясним, коли заглядаєш у своє серце.
- Б Коли ти до чогось готовий, то й світ готовий.
- В Люблю, коли вранішня трава м'ятно холодить босі ноги.
- Г Це була та ситуація, коли хотілося втекти.

4. Установіть відповідність між реченням (1—4) і видом його підрядної частини (А—Д).

Речення

- А Як правильно обрати професію, якщо світ щодня стрімко змінюється?
- Б Треба розуміти, що вагатися у виборі професії — природно.
- В У кожній особистості приховані таланти, які потрібно розкрити.
- Г Аби визначитися з вибором, варто експериментувати.

Вид підрядної частини

- А обставинна мети
- Б обставинна допусту
- В обставинна умови
- Г з'ясувальна
- Д означальна

5. Прочитайте речення

(1) Чи знаєте ви, що інтернет був уперше розроблений 1973 року Вінтоном Серфом за підтримки Агенції сучасних наукових проєктів Міністерства оборони США. (2) Спочатку його використовували, щоб забезпечити мережу спілкування в науково-дослідних лабораторіях та університетах США. (3) Незважаючи на те що первісне призначення інтернету було доволі вузьким, поява цього виду зв'язку є головним революційним винаходом людства XX століття. (4) Зараз неможливо порахувати кількість комп'ютерів, які підключені до інтернету.

Доберіть приклад (1—4) до кожного типу складного речення (А—Д). Цифра позначає наступне речення.

Тип речення

- А складнопідрядне із підрядною означальною
- Б складнопідрядне із підрядною з'ясувальною
- В складнопідрядне із підрядною обставинною допусту
- Г складнопідрядне із підрядною обставинною причини
- Д складнопідрядне із підрядною обставинною мети

6. Прочитайте речення.

Аби перетворити мрію на мету, потрібно чітко спланувати шлях та набратися терпіння, бо потрібні сили для подолання перешкод, які траплятимуться на твоєму шляху.

У реченні НЕМАЄ підрядної частини

- А означальної
- Б обставинної умови
- В обставинної причини
- Г обставинної мети

7. Речення із двома підрядними частинами в рядку

- А З тих, кому багато дано від природи, більше питають.
- Б Іноді щось може йти не так, як хотілося б, але ви не повинні зупинятися.
- В Життя — це те, що з тобою відбувається, поки ти будеш плани.
- Г Найскладніше почати діяти, все інше залежить тільки від наполегливості.

8. Прочитайте речення.

Якщо ти не можеш літати, то біжи, якщо ти не можеш бігти, то йди, якщо ти не можеш ходити, то повзи, але, що б ти не робив, ти повинен продовжувати рухатися вперед.

Кількість підрядних частин у реченні

А 2

Б 3

В 4

Г 5

9. Сурядний і підрядний зв'язок між частинами є в реченні

А Ти явилась мені — і здалося, що світ помолодшав навколо на тисячу літ.

Б Те, що було, минулося і знову не буде.

В На світі той наймудріший, хто найдужче любить життя.

Г А від берега знову в море ідуть ті, хто вірив і правду знати хотів.

10. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Я тобі скажу, де квітне дивний сад, де срібляста ніч тремтить у темних водах.

Б Ти ніколи не пройдеш свій шлях до кінця, якщо будеш зупинятися, щоб кинути камінь в кожного собаку який гавкає.

В Парадокс інтернету полягає в тому, що він з'єднує людей, які перебувають далеко, але роз'єднує з тими, хто перебуває поруч.

Г Той, хто не досить сміливий, щоб ризикувати, нічого й не досягне в житті.

11. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Скажи, де ти, відчуй, хто ти.

Б Навряд чи взагалі є щось гідніше, як удосконалювати свій дух, увічнювати себе у своїх творіннях і дарувати їх нащадкам.

В Чим вище літає птах, тим далі він бачить, і тим більше можливостей у нього з'являється.

Г Навіть найвеличніша ідея не має ніякої користи, поки ми не вирішимо нею скористатися.

12. Прочитайте речення.

Більшість важливих речей у світі досягнуто людьми (1) які продовжували намагатися (2) коли здавалося (3) що надії взагалі не було (4) і що треба зупинитися.

Кому треба ставити на місці всіх цифр, ОКРІМ

А 1

Б 2

В 3

Г 4

Безсполучникове складне речення. Спілкування

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- яке складне речення називають безсполучниковим;
- які розділові знаки треба ставити між частинами безсполучникового складного речення;
- як часто і для чого ми вживаємо безсполучникові речення в щоденному спілкуванні.

А також поговоримо про те, як бути креативними та як це допомагає нам у житті.

§ 26. Безсполучникове складне речення

Вправа 91

1. Прочитайте речення.

Якщо є спосіб зробити це краще, знайдіть його.

Є спосіб зробити це краще — знайдіть його.

2. Поміркуйте й оберіть пункти, чим відрізняються речення:

- змістом,
- кількістю граматичних основ,
- способом зв'язку між частинами (якщо складні),
- розділовими знаками.

Безсполучниковим називаємо складне речення, частини якого з'єднані лише інтонацією, без сполучників, наприклад: Успіх не є остаточним, поразка не є фатальною: важливою є мужність продовжувати (В. Черчилль).

У схемі частини безсполучникового складного речення позначаємо у квадратних дужках: [], []: [].

Вправа 92

1. Спишіть безсполучникові складні речення, підкресліть граматичні основи.

- 1) Тільки особистість може творити особистість, тільки характером можна утворити характер (К. Ушинський).
- 2) Хороші люди принесуть вам щастя, погані люди нагородять вас досвідом, найгірші дадуть вам урок, найкращі подарують спогади (В. Сміт).
- 3) Людина як цегла: обпалюючись, вона твердне (Дж. Б. Шоу).
- 4) Віддай людині крихітку себе — за це душа наповнюється світлом (Л. Костенко).
- 5) Не виходь у світ, а повертайся до самого себе: правда всередині людини (Аврелій Августин Блаженний).

2. Прочитайте речення, намалюйте схеми.
3. Поміркуйте, як розділові знаки передають інтонацію кожного речення.
4. Визначте тип підкреслених присудків (простий дієслівний, складений дієслівний, складений іменний).

Характер смислових зв'язків між частинами безсполучникового складного речення може бути різний:

Речення з відносно **рівноправними**, незалежними одна від одної частинами можуть позначати

- **одночасність дії:**

Латаття ніжилось в озерах, хитали ряску карасі (Л. Костенко).

Таке речення легко перебудувати на складносурядне, частини якого з'єднані єднальним сполучником: *Латаття ніжилось в озерах, і хитали ряску карасі.*

- **послідовність дії:**

Порозтають тії білії сніги, покриються травицею всі луги, розів'ється калинонька і садок, розцвітуться і вишеньки, і бузок; заспівають усі пташки, як в раю... (Л. Глібов).

Таке речення легко перебудувати на складносурядне, частини якого з'єднані єднальним сполучником: *Порозтають тії білії сніги, і покриються травицею всі луги, і розів'ється калинонька і садок...*

- **зіставлення чи протиставлення:**

Не кожному в руки щастя йде — від багатьох воно тікає (Г. Тютюнник).

Таке речення легко перебудувати на складносурядне, частини якого з'єднані протиставним сполучником: *Не кожному в руки щастя йде, а від багатьох воно тікає.*

Вправа 93

1. Із запропонованих скоромовок випишіть безсполучникові складні речення.
 - 1) В чаплі чорні черевички, чапля чапа до водички.
 - 2) Дзижчить над житом жвавий жук, бо жовтий він вдягнув кожух.
 - 3) Бабин біб розцвів у дощ — буде бабі біб у борщ.
 - 4) Їхали крамарі, стали на горі та й забалакалися про Прокопа, про Прокопиху і про маленькі Прокопенята.

- 5) Босий хлопець сіно косить, роса росить ноги босі.
- 6) Ми плакати не плакали: нам плакати нема коли.
- 7) Жовтий жук купив жилет, джемпер, джинси та жакет.
- 8) Стоять під снігом сосни сонно, сидять на соснах снігурі.
- 9) Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок — сорок морок.
- 10) Всіх скоромовок не перескоромовиш, не перевискоромовиш.

2. Оберіть і позначте безсполучникові складні речення, що мають відносно рівноправні частини. Які розділові знаки між частинами таких речень?
3. Прочитайте скоромовки у звичному темпі, а потім швидко.
4. Розкажіть, для чого використовують скоромовки.
5. Пригадайте відомі вам скоромовки. Запишіть ті, які є безсполучниковими реченнями.

Безсполучникові складні речення із **нерівноправними** частинами мають такі смислові відношення:

- у першій частині подано час, причину або умову, у другій — наслідок: Місяць світиться — світло сиплеться діамантами (О. Положинський). Таке речення легко перебудувати на складнопідрядне з підрядною частиною умови або часу: *Коли місяць світиться, світло сиплеться діамантами.*
- у другій частині подано причину того, про що йдеться в першій: Не вчи плавати щуку: щука знає цю науку (Нар. тв.). Це речення легко перебудувати на складнопідрядне з підрядною причиновою частиною: *Не вчи плавати щуку, бо щука знає цю науку.*
- друга частина пояснює, доповнює першу: Гадав собі: забудешся мені (Г. Чубай). Таке речення легко перебудувати на складнопідрядне з підрядною з'ясувальною частиною: *Гадав собі, що забудешся мені.*

Вправа 94

1. Із запропонованих статусів у соцмережах випишіть безсполучникові складні речення.
 - 1) Ми прагнемо до життя без труднощів, але дуби виростають міцними при сильних вітрах, і алмази утворюються під високим тиском.

- 2) Сильні люди говорять в очі — слабкі люди відкривають рот за спиною.
- 3) Будь-яка особистість народжується тоді, коли відчуває потребу вийти з натовпу. Одна з найкорисніших життєвих навичок — це вміння швидко забувати все погане: не заціклюватися на неприємностях, не жити образами, не захоплюватися роздратуванням, не тримати злість.
- 4) Ніколи не повертайся в минуле: воно знищує твоє теперішнє.
- 5) Долю не треба чекати — її потрібно створювати.

2. Підкресліть граматичні основи, намалюйте схеми речень.
3. Поміркуйте, які смислові відношення між частинами.
4. Поділіться, чи використовуєте ви статуси? Наведіть приклади.
5. Поміркуйте, чи вважаєте ви подібні вислови креативними. Що таке, на вашу думку, креативність? Перевірте свою думку, скориставшись тлумачним словником або іншими пошуковими ресурсами.
6. Розкажіть, чи вважаєте ви себе креативною особою? Чому?
7. Створіть креативне висловлювання на будь-яку тему у формі безсполучникового складного речення.

Камертон

одина́дцять	п'ятдеся́т
двана́дцять	сімдеся́т
чотирна́дцять	вісімдеся́т

Вправа 95

1. Прочитайте фрагмент статті «Як прокачати креативність і навіщо вона підприємцям. П'ять технік від Ігоря Фінашкіна».

12:44

    97%

Навичка креативності визнана другою за важливістю після аналітичного мислення у звіті Всесвітнього економічного форуму про майбутнє робочих місць. У бізнесі перемагають ті, хто вміє генерувати нестандартні ідеї, переконаний засновник агенції «I am idea» Ігор Фінашкін. Цю здатність можна тренувати.

Що таке креативність

Креативність — уміння нестандартно й ефективно вирішити завдання. Креативний шлях — той, яким не ходили ніколи до цього. Але, окрім нестандартного підходу, важлива корисність: продукт є креативним, якщо має новизну та цінність. Самої новизни недостатньо: щось може бути новим, але нічого не вартим, а отже — не креативним.

Завжди жартую, що коли виросту, хочу бути, як мої діти. Люди народжуються креативними, і з часом ця здатність утрачається. Соціальний тиск, норми та щоденні переживання призводять до того, що людина обростає товстою, грубою «шкірою». З досвідом цей шар стає майже непробивним. Тому важко сприймати нові тренди або ідеї — хочеться бачити те, до чого звик.

Якщо розібрати креативність на інгредієнти, у «рецепті» точно є виклик, допитливість, авантюризм, творчість і гумор. Гумор — чи не найважливіший складник. Щодо авантюризму, ця якість набагато більше пасує креативникам, ніж сміливість. Креативні люди не завжди сміливі, але зазвичай авантюрні. Це коли ти щось робиш, бо відчуваєш, що воно спрацює; і водночас не певен, чи вдасться тобі втілити задумане.

(Із сайту «Forbes Ukraine»)

2. Знайдіть і выпишіть складні речення, між частинами яких є безсполучниковий зв'язок. Підкресліть граматичні основи.
3. Ознайомтеся зі схемою розбору безсполучникового складного речення.

Синтаксичний розбір безсполучникового складного речення

1. Записати речення, підкреслити граматичні основи.
3. Вид речення за метою висловлювання.
4. Вид речення за емоційним забарвленням.
2. Указати кількість простих частин.
5. Сміслові зв'язки між частинами.
6. Пояснити розділові знаки.

7. Накреслити схему.

4. Виконайте синтаксичний розбір виписаних речень.
5. Перекажіть текст, запишіть ключові слова до нього.
6. Випишіть ключові тези у формі безсполучникових складних речень.
7. Запишіть подані нижче твердження. Позначте знаками «плюс» і «мінус» їхню істинність.

Усі нові ідеї креативні	
Креативність — це вроджена риса всіх людей	
Креативні люди завжди сміливі	
Креативність часто втрачається під тиском соціальних норм	
Сміливість — основний складник креативності	

Проект

Упродовж вивчення розділу звертайте увагу на різні вияви креативності навколо вас: у спілкуванні, манері одягатися, вирішенні питань, рекламі товару тощо. Фіксуйте свої враження від побаченого. Створіть власний «рецепт» креативності, визначте «інгредієнти».

§ 27. Розділові знаки між частинами безсполучникового складного речення

Вправа 96

1. Прочитайте речення, визначте їхній тип.

Здобувши освіту, побачиш більше світу.

Здобудеш освіту і побачиш більше світу.

Коли здобудеш освіту, то побачиш більше світу.

Здобудеш освіту — побачиш більше світу.

2. Поясніть різницю в пунктуації наведених речень.

У безсполучникових складних реченнях смислові зв'язки між частинами передаємо виключно інтонацією, що на письмі позначаємо різними розділовими знаками: комою, крапкою з комою, двокрапкою або тире.

Між частинами безсполучникового складного речення, які є рівноправними й між ними можна поставити єднальний чи розділовий сполучник, ставимо **кóму**, наприклад: Світали ночі, вечорили дні (Л. Костенко).

За подібних умов, але набагато рідше, ставимо **крапку з комою**, якщо частини безсполучникового речення значно поширені, далекі за змістом або вже мають розділові знаки, наприклад: Ніч прозора, безшумна, тепла; ніби оксамитом огортає людину м'яке степове повітря (Олесь Гончар).

Вправа 97

1. Прочитайте виразно уривок із твору Михайла Коцюбинського.

Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку. Ліс ще дрімає... А з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів. Небо міниться,

небо грає всякими барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу. Стрепенувся врешті ліс і собі заграв. Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комашня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо — туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...

2. Знайдіть і выпишіть безсполучникові складні речення, що виражають одночасність чи послідовність подій.
3. Поясніть розділові знаки.
4. Поміркуйте, чи можна назвати цей текст креативним. Чому?

Вправа 98

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) У вогні залізо перетоплюється на сталь у боротьбі народ перетворюється у націю (Є. Коновалець).
 - 2) Не треба боротися за чистоту треба замітати (І. Ільф).
 - 3) Раб завжди розмовляє мовою свого господаря господар — ніколи мовою раба. Лише вам вирішувати ким ви є (Автор невідомий).
 - 4) Припускатися помилок потім виправлятися — це не просто якийсь спосіб серед багатьох інших це єдиний спосіб просуватися вперед (Ш. Пенен).
 - 5) Добро втратиш — не багато втратиш честь утратиш — багато втратиш мужність утратиш — усіх утратиш (Й. В Гете).
2. Підкресліть граматичні основи, намалюйте схеми речень.
3. Пригадайте правила уживання тире й поясніть його наявність у реченнях.

Вправа 99

Виконайте завдання на вибір:

- Створіть цікаву історію, яка би складалася з десяти безсполучникових складних речень, частини яких є рівноправними. Назвіть свій текст. Запишіть історію в зошит, поставте потрібні розділові знаки. Зачитайте свої твори. Разом оберіть найкреативнішу історію.
- Пограйте у гру: один учасник починає історію про будь-кого чи будь-що, кожен наступний продовжує. Обов'язкова вимога: усі речення мають бути складними безсполучниковими з рівноправними частинами.

Між частинами безсполучникового складного речення ставимо **двокрапку** за кількох умов:

- Якщо друга частина пояснює, доповнює або розкриває зміст першої. У таких реченнях між частинами можна поставити слова *а саме*, наприклад: Я читав в твоєму погляді глибокім: ти чекала (Б. Олійник).
- Якщо друга частина вказує на причину того, про що йдеться в першій, наприклад: Гелена все це пускала повз вуха: така новина її не цікавила (В. Швенкова).

Зауважте! Таке безсполучникове речення за змістом близьке до складнопідрядного речення з підрядною обставинною причини, порівняйте: Гелена все це пускала повз вуха, бо така новина її не цікавила.

- Якщо в першій частині є слова *так, такий, одно, бачити, дивитись, знати, чути, розуміти, вирішувати*, а в другій частині викладено якийсь факт, наприклад: Я знаю: душі є і менші й більші (А. Неніцінський).

Зауважте! Таке безсполучникове речення за змістом близьке до складнопідрядного речення з підрядною з'ясувальною, порівняйте: *Я знаю, що душі є і менші й більші.*

Цю можливість заміни речень варто використовувати при перевірці пунктуації.

Вправа 100

1. Спишіть речення, поставте розділові знаки.

- 1) Не раз кажу змагайся і шукай (О. Теліга).
- 2) Став я вітром став я лютим став я нордом (Б. Олійник).
- 3) Нині й зима не зима випав сніг і розтав... (Н. Білоцерківець).
- 4) Зажурилася дівчина красная мамина пісня лунає (С. Гаврилов).
- 5) Ти бачиш нині слід коня ти чуєш тихий блюз поблизу і прокоуєш вигнання ясних дерев з ясного лісу (Г. Чубай).
- 6) Дивись моря. Дивись мій погляд — поле (М. Вінграновський).
- 7) Дрімає всесвіт на травині підперши зіркою щоку стоїть по пояс в Україні ромашка в білому вінку (Т. Мельничук).
- 8) Міняю листопад на падолист тут майже облетіли всі дерева (М. Кіяновська).

9) Розтане сніг поміж долонь натомисть — диво оберне юний твій вогонь мене в людину (А. Неніцинський).

2. Підкресліть граматичні основи, поясніть пунктуацію.

Вправа 101

1. Спишіть уривок твору Володимира Винниченка.

І зовсім я не був самотним: внизу приємно гуділи люди, вгорі з-за хмар кліпали засоромлені очі зірок, а на чемаданчику сидів любий, хмурий і кумедний дідусь! Він все так же чудно розглядав мене, але те мене не обходило, хай собі розглядає, коли йому так подобається. Я говорив йому все, що в мене було на душі. А на душі було, як у скрипці, коли на ній грають веселі мотивчики.

2. Проаналізуйте розділові знаки і над кожним поставте цифру, що відповідає поясненню:

- 1) між частинами безсполучникового складного речення;
- 2) між частинами складносурядного речення;
- 3) між частинами складнопідрядного речення;
- 4) між однорідними членами речення;
- 5) для виділення відокремленої обставини

Вправа 102

Переробіть запропоновані складнопідрядні речення на безсполучникові, поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Ми здивувалися, бо ніхто не подумав про таке просте рішення.
- 2) Результат перевершив очікування, адже учні не просто виконали завдання, вони створили шедевр.
- 3) Учитель сказав важливу річ, що креативність не вимагає геніальності, лише сміливості творити.
- 4) Ми всі працювали злагоджено, тому що часу залишалося зовсім мало.
- 5) Одностайно вирішили, що треба вислухати всі пропозиції та обрати найкращу.

Вправа 103

1. Спишіть описи казок, знявши риску й поставивши потрібні розділові знаки.

- 1) Пан загадує дівчині не/можливе прийти не/одягненою й не/голою не/пішки й не/верхи. Вона впоралася з'явилася загорнувшись у сітку й сидячи на зайці. Пан дивується кмітливість виявляється найкращим одягом для людини.
- 2) В одній родині сталося диво магичним чином з'явився добрий і кмітливий хлопчик. Але з ним трапилася не/приємна історія змія обманом забрала його та хотіла з'їсти. Хлопчик не/розгубився й урятувався він був розумний і сміливий.
- 3) Яюсь дівчинка пірнула в кролячу нору й потрапила у не/звичний світ там речі були живими час зупинявся у подіях не/було жодної логіки. Дівчинка зрозуміла пізнати світ можна якщо навчишся дивуватися.

2. Поясніть розділові знаки та орфограми (за потреби перейдіть до електронного додатка й повторіть правила написання частки НЕ з різними частинами мови).
3. Пригадайте, про які казки йдеться. Поміркуйте, чи можна сказати, що герої цих казок були креативними. Доведіть свою думку, побудувавши висловлення з безсполучникових речень.

Між частинами безсполучникового складного речення ставимо **тире** в таких ситуаціях:

- Якщо в реченнях описано швидку зміну подій чи раптовий наслідок, наприклад: Семен озирнувся — мати (С. Васильченко).
- Якщо в першій частині вказано на час, причину або умову того, про що йдеться в другій, наприклад: Спіткнувшись об важке каміння — не відчуваю болю (А. Малишко).

Зауважте! Таке безсполучникове речення за змістом близьке до складнопідрядного речення з підрядною умови або часу, порівняйте: Коли спіткнувшись об важке каміння, не відчуваю болю.

- Якщо зміст першої частини протиставлено змісту другої, наприклад: Книжки в сумці — хлопці на думці (Нар. тв.).

Зауважте! Таке безсполучникове речення близьке за змістом до складносурядного, частини якого з'єднані протиставним сполучником, порівняйте: *Книжки в сумці, а хлопці на думці.*

- Якщо зміст першої частини порівнюється зі змістом другої, наприклад: Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина).

Зауважте! Таке безсполучникове речення за змістом відповідає складнопідрядному реченню з підрядною порівняльною: Подивилась ясно, наче заспівали скрипки.

Вправа 104

Спишіть речення, поясніть розділові знаки.

- 1) Може, квіти зійдуть — і настане ще й для мене весела весна (*Леся Українка*).
- 2) Людям не те що позакладало вуха — людям позакладало душі (*Л. Костенко*).
- 3) Хочуть злякати — серце за грати. Серце не камінь, серце — то твердь (*Й. Тереля*).
- 4) Гаї шумлять — я слухаю. Хмарки біжать — милуюся (*П. Тичина*).
- 5) Терпи, терпи — терпець тебе шліфує (*В. Стус*).
- 6) Ти пишеш «готель» — я міркую про дім (*М. Савка*).

Вправа 105

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Скаже хтось життя прекрасне (*К. Москалець*).
- 2) Вклонюся навіть не зирнеш і головою не кивнеш (*І. Франко*).
- 3) Сіла птаха білокрила на тополю сіло сонце понад вечір за поля (*Ю. Рибчинський*).
- 4) Забудеш товариша залишивши у біді даремно ти на світ рождався (*О. Довженко*).
- 5) Орлині крила маєм за плечима самі ж кайданами прикуті до землі (*Леся Українка*).
- 6) Ой з-за гори та з-за кручі горде військо виступає попереду Морозенко сивим конем виграває (*Нар. тв.*).

- 7) І зненацька раптовий здогад крижаною хвилею огорнув моє серце то його викликали замість мене (*В. Нестайко*).
- 8) Не докладай стільки зусиль усе найкраще трапляється несподівано (*Г. Г. Маркес*).

2. Поясніть розділові знаки.

Вправа 106

1. Із запропонованих пар речень складіть безсполучникові складні речення, поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Команда працювала день і ніч. Ідея стала шкільним брендом.
 - 2) У креативности своя формула. Уява плюс дія дорівнює відкриття.
 - 3) Ідеї можна нав'язати. Натхнення — ніколи.
 - 4) Учень не боявся помилятися. Він знайшов власний шлях до розв'язання.
 - 5) Ми відпочили. Ідеї з'являлися одна за одною.
 - 6) Вона мала власне правило. Усе можна зробити краще, якщо уявити інакше.
 - 7) Хтось бачить лише завдання. Хтось бачить шанс створити щось нове.
 - 8) Хтось кинув ідею створити шкільний подкаст. Усі захопилися роботою.

Вправа 107

1. Розгляньте наведені ілюстрації.

2. Придумайте підписи до ілюстрацій, так щоб це були безсполучникові складні речення.
3. Поясніть пунктуацію наведених речень.

4. Оберіть найкреативніші підписи. Поміркуйте, у чому їхній секрет.

Зауважте, що під час переформатування безсполучникового речення на сполучникове чи навпаки змінюються і розділові знаки.

У сполучникових реченнях смислові зв'язки між частинами передаємо сполучниками, інтонаційно необхідною є лише пауза, тому достатньо коми між частинами.

У безсполучникових реченнях смислові зв'язки між частинами передаємо інтонацією, що на письмі позначаємо різними розділовими знаками: комою (рідше крапкою з комою), двокрапкою або тире.

Порівняйте: Усім відомо: змінюються не речі — змінюється наш погляд на них. Усім відомо, що змінюються не речі, а змінюється наш погляд на них.

Вправа 108

1. Перебудуйте подані сполучникові речення на безсполучникові. Зверніть увагу на розділові знаки в обох типах речень.
 - 1) Говорить, як шовком вишиває.
 - 2) Багато грому, а мало дощу.
 - 3) Як баба з воза, то й кобилі легше.
 - 4) Батьком-матір'ю не хвались, а хвались честю.
 - 5) Якщо буде день, то буде й пісня.
 - 6) Брехливий чоловік як вугіль, бо хоч не спалить, то очорнить.
 - 7) Слово не горобець, бо, коли вилетить, не зловиш.
 - 8) Як знайшов, то не радуйся, а коли загубиш, не плач.
2. Поміркуйте, які речення звучать більш природно.

Вправа 109

1. Випишіть безсполучникові складні речення, поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Недостатньо тільки отримати знання їх треба застосувати. Недостатньо тільки бажати треба діяти (Й. В. Гете).
 - 2) Освіта це найпотужніша зброя якою можна змінити світ (Н. Мандела).

- 3) Є тільки один спосіб уникнути критики нічого не робить нічого не говорить і будьте ніким (*Аристотель*).
- 4) Вчителі можуть відкрити двері, але ви повинні увійти самі (*Китайське прислів'я*).
- 5) Я не жертва обставин я результат моїх рішень (*С. Кові*).
- 6) Коли життя дає тобі лимони зроби лимонад (*Е. Хаббард*).
- 7) Запам'ятайте ніхто не може змусити вас почувати себе неповноцінним без вашої на те згоди (*Е. Рузвельт*).

2. Спишіть сполучникові речення, визначте їхній вид і поясніть розділові знаки.

Вправа 110

1. Прочитайте поезію Ліни Костенко й поміркуйте, як можна поділити цей текст на речення.

Листопад

почервоніли яблука-циганки
високе небо проворонив дах
і вогнища мов кинуті цигарки
щоночі дотлівають по садах
сади стоять обдмухані вітрами
листки летять киваючи гіллям
і хто тут я статист цієї драми
згрібаю їх згрібаю і палю
вони горять нічого не питають
німим городам руку золотять
минуло літо от і облітають
а облетіли от і шелестять

2. Спишіть текст і поставте потрібні розділові знаки. Обґрунтуйте їх.
3. Випишіть із тексту всі дієслова та позначте форми (неозначена, особова, безособова, дієприкметник, дієприслівник).

Вправа 111

Запишіть цитати відомих людей відповідно до поданих поряд схем оформлення прямої мови і поставивши потрібні розділові знаки.

- 1) А : «П».

А все залежить від людських зіниць в широких відіб'ється вся епоха у звужених збіговисько дрібниць душі (*Ліна Костенко, українська поетеса-шістдесятниця, письменниця, дисидентка*).

2) «П», — а.

Пам'ятай усе що трапляється має причину (*Габріель Гарсія Маркес, колумбійський письменник-прозаїк, лауреат Нобелівської премії з літератури 1982 року*).

3) «П, — а, — п».

Варто тільки повірити що ви можете і ви вже на півдорозі до мети (*Теодор Рузвельт, американський політик, 26-й президент США*).

4) «П, — а. — П».

І я дійшов переконання треба опанувати одну справу одну ділянку життя і знати її досконало. Тоді станеш справді кимось помітним у ній (*Петро Яцик, президент «Ліги українських меценатів», підприємець і філантроп*).

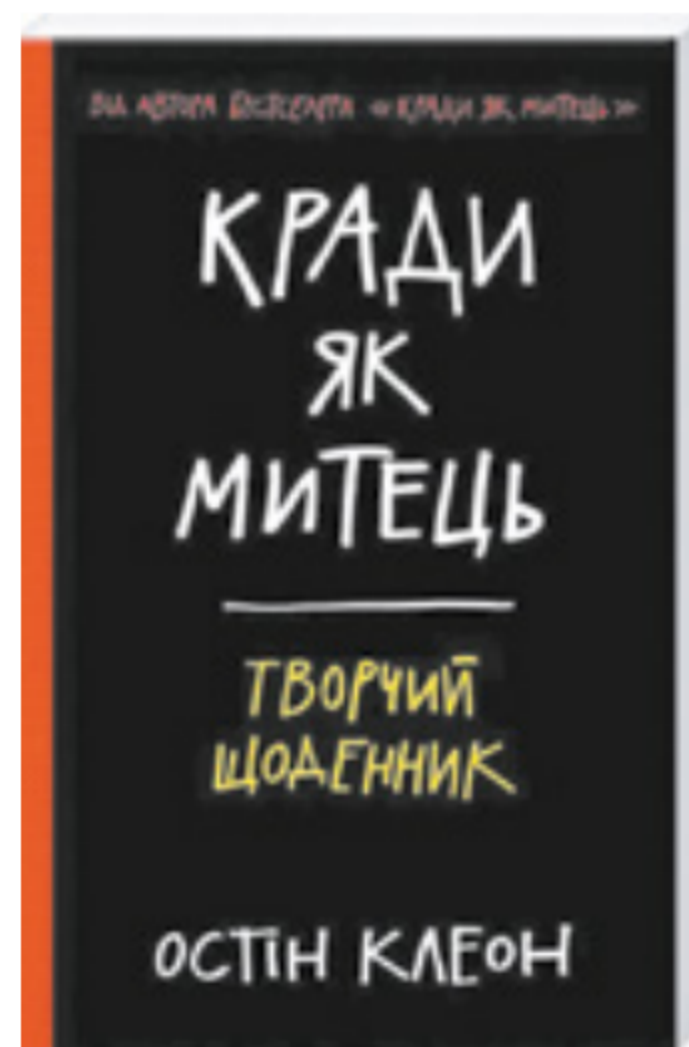
5) «П, — а: — П».

Світ ділиться на два класи одні вірують в неймовірне інші роблять неможливе (*Оскар Уайльд, ірландський англомовний письменник*).

Вправа 112

1. Прочитайте анотацію та короткий зміст книги Остіна Клеона «Кради, як митець». Креативні «фішки», про які тобі ніхто не розповість».

Остін Клеон — письменник і митець. Його роботи можна знайти на сторінках «The Wall Street Journal» і «The New York Times». Автор відомий у цілому світі завдяки неординарному мисленню, його бестселери перекладені 12 мовами! Остін проводить семінари з творчості в компаніях «Google», «Pixar», «SXSW», «TEDx». Одного разу Клеон виступав у Нью-Йоркському університеті та дав студентам 10 порад, про які сам мріяв за часів, коли тільки починав творчий шлях митця. Текст лекції потрапив до мережі й розповсюдився з величезною швидкістю, тоді автор вирішив написати цю книжку. Вона допоможе реалізувати творчий потенціал і надасть натхнення!

Звільни свою творчість

- 1) Кради, як митець.
- 2) Не чекай, поки дізнаєшся, хто ти, щоб почати.
- 3) Напиши таку книжку, яку хотів би прочитати.
- 4) Створюй власноруч, редагуй за допомогою ПК.
- 5) Не зраджуй свої мрії.
- 6) Ділися секретами майстерности в інтернет-спільнотах.
- 7) Подорожуй, виходь із зони комфорту.
- 8) Будь привітним: світ — це маленьке містечко.
- 9) Будь нудним — це єдиний спосіб виконати роботу.
- 10) Креативність — це відкидання зайвого.

2. Випишіть безсполучникові речення, поясніть пунктуацію.
3. Поділіться своїми думками щодо порад автора: які відгукуються, а які викликають супротив.
4. Напишіть коментар до прочитаного трьома безсполучниковими реченнями.

СловоЛад

✗ НЕПРАВИЛЬНО

- ✗ кидатися в очі
- ✗ лід тронувся
- ✗ залишити у спокої
- ✗ стало не по собі
- ✗ бути без розуму від...

✓ ПРАВИЛЬНО

- ✓ впадати у вічі
- ✓ крига скресла
- ✓ дати спокій
- ✓ стало моторошно
- ✓ не тямити себе від...

Запам'ятай! Уживаючи фразеологізми, не можна перекручувати їх структуру, змішувати кілька фразеологізмів або ж калькувати відповідники з інших мов.

§ 28. Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку. Синонімія синтаксичних конструкцій

Вправа 113

1. Спишіть текст.

Якби я чекав, поки дізнаюся, хто я чи що, перш ніж спробував «бути креативним», то я б досі шукав себе, замість того щоб творити. З особистого досвіду: у процесі створення чогось і виконання своєї роботи ми дізнаємося, хто ми (О. Клеон).

2. Підкресліть усі граматичні основи, подивіться на тип зв'язку між частинами. Прокоментуйте розділові знаки.

Складне речення може включати більше двох частин, таке речення називають багатокомпонентним.

Розділові знаки між частинами складного багатокомпонентного речення ставимо залежно від виду зв'язку між частинами.

Сполучниковий зв'язок		Безсполучниковий зв'язок
сурядний	підрядний	
, ; рідше —	,	, ; — :

На особливу увагу заслуговують речення, у яких поєднано **різні види зв'язку** — сполучниковий і безсполучниковий, сурядний і підрядний, наприклад: Щастя дурно не дається: тільки той його придбає, хто за його в бої б'ється (Б. Грінченко). Перша і друга частини речення пов'язані безсполучниковим зв'язком, а друга і третя — сполучниковим підрядним.

Вправа 114

1. Прочитайте речення та визначте їхній вид (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове, з різними видами зв'язку).
 - 1) Тут зовсім інакше світовідчуття, інші виміри часу, нам хотілось би залишатись тут вічно! (*О. Гончар*).
 - 2) Щасливий вгору повзе, а невдаха й під гору не котиться (*Нар. тв.*).
 - 3) Якщо ви хочете досягти успіху, уникайте шести вад: сонливості, ліні, страху, гніву, ледарства й нерішучості (*Дж. Чан*).
 - 4) Невдач не існує — існує лише досвід (*Н. Хілл*).
2. Підкресліть граматичні основи та намалюйте схеми речень.

Вправа 115

1. Спишіть речення.
 - 1) Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись, коли не знаєш, з чого їх почать, бо всі слова були уже чиймись (*Л. Костенко*).
 - 2) Тихо в полі, гай темніє, наступає літній вечір; злотий місяць в синім небі любим промінням леліє (*Леся Українка*).
 - 3) І трапиться нагода забуття, і гілка яблуні зависне на паркані, й ніхто не знатиме нічого до пуття, і світ обірветься в твоєму наріканні... (*Б. Бойко*).
 - 4) Степ навколо заріс чебрецем, який лив чудодійні запахи, сонце теж заслалося чебрецем, а на небі не було ні хмаринки (*В. Шевчук*).
 - 5) І вже не такими жаданими стають вечори, і не так трепетно сяють зорі, не так бентежно тривожиться в тиші прочахле серце, і не таким широким і радісним здається примерклий світ (*М. Стельмах*).
 - 6) Опівночі, втікаючи від себе, не обертайся, не притишуй крок, бо, коли йдеш самим краєчком неба, так легко впасти в прірву між зірок (*М. Савка*).
2. Підкресліть граматичні основи та намалюйте схеми речень.
3. Визначте вид зв'язку між частинами.
4. Поясніть розділові знаки.

Вправа 116

1. Спишіть речення, визначте їхній вид і поставте потрібні розділові знаки.
 - 1) Люди всі по-своєму уперті народившись помирає кожна а живуть століття після смерті ті що роблять те чого «не можна» (В. Симоненко).
 - 2) Те що ти робиш поки відкладаєш усе на завтра можливо і є тим що ти маєш робити все своє життя (Дж. Гіч).
 - 3) Любов виникає з любові коли хочу щоб мене любили я сам перший люблю (Г. Сковорода).
 - 4) Два найважливіших дні у твоєму житті день коли ти з'явився на світ і день коли ти зрозумів навіщо (М. Твен).
 - 5) Відчувай у думці кожен порух тонко розумій усе навкруг той хто лає не завжди твій ворог той хто хвалить не завжди твій друг (Д. Білоус).
 - 6) Деякі речі можуть заволодіти вашою увагою але краще зосередьтеся на тих які заволодівають вашим серцем (Індійська мудрість).
 - 7) Коли одні двері щастя зачиняються відчиняються інші але ми часто не помічаємо їх вступившись поглядом у зачинені двері (Г. Келлер).
2. Оберіть одне з висловлювань. Складіть коротку історію (або комікс), яку можна завершити обраною фразою. Вимога: має бути сюжет і дійові особи.
3. Запишіть свою історію, визначте тип речень.

У багатоконпонентному складному реченні з підрядним і сурядним зв'язком кóму між сурядними частинами, з'єднаними неповторюваними сполучниками *і, й, та* (у значенні *і*), *або, чи*, не ставимо, якщо вони мають спільну підрядну частину, відносно якої обидва речення є головними, тобто від обох ставимо питання до підрядної: *Коли ти високо, то зорі навколо і небо так низько* (С. Вакарчук). Порівняйте: *Зорі навколо, і небо так низько*.

Вправа 117

1. Спишіть речення, прокоментуйте розділові знаки.

- 1) Холодно було і мороз ішов поза шкуру, коли вилітали перші свистячі звуки (*М. Коцюбинський*).
- 2) Коли я плачу, розмокає світ, течуть дахами комини вологі, дерева вогкі гублять мокрий цвіт і ріками розходяться дороги (*М. Савка*).
- 3) А коли вмієш приймати друзів, починаєш загально дивитися на всіх теплішим і лагіднішим зором і серце стає добрішим (*За Б. Матіяш*).

2. Підкресліть граматичні основи, намалюйте схеми речень.

Вправа 118

1. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

- 1) Якщо вірити в себе слова звучать переконливіше і думки стають сміливішими.
- 2) Коли надихаєш інших сам відчуваєш злет і день наповнюється сенсом.
- 3) Як тільки пролунав дзвінок клас ожив і повітря ніби загомоніло.
- 4) Якщо поглянути уважніше у звичайному можна побачити диво і в дрібницях цілий світ.
- 5) Коли мовчить музика слова набувають ваги і тиша стає мелодією.
- 6) Якщо щиро сміятися люди поруч теплішають і навіть дощ здається м'яким.
- 7) Коли дитина запитує “чому?” починається навчання і народжується креативність.

2. Визначте тип підрядної частини в кожному реченні.

3. Ознайомтеся зі схемою розбору складного речення з різними видами зв'язку.

Синтаксичний розбір речення з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку

1. Записати речення, підкреслити граматичні основи.
2. Указати кількість частин.
3. Визначити смислову залежність між частинами.
4. Визначити засоби зв'язку між частинами складного речення.
5. Пояснити розділові знаки.
6. Накреслити схему речення.

4. Виконайте синтаксичний розбір двох речень із вправи на вибір.

Вправа 119

1. Послухайте історію в електронному додатку до підручника і виконайте завдання.

Якось до одного психолога звернулася жінка. Вона була у відчаї та гірко перерахувала все те, чого в неї немає: справжніх друзів немає, бажаної зарплати немає, машини пристойної немає, квартири гідної немає... І надії немає все це отримати коли-небудь.

Вислухавши жінку, психолог поправив окуляри і сказав добродушно:

— Звичайно, у вас багато чого немає. І список можна продовжити. Важкої невиліковної хвороби немає. Боргів мільйонних немає. Відповідальності за когось немає. Горба немає. Дуже багато чого у вас немає. І якщо записати, чого у вас немає, то настрої покращиться відразу. І надія з'явиться, що цього не тільки немає, але й не буде.

rnk.com.ua/
113527

2. Знайдіть і выпишіть складні речення, визначте їхній вид.
3. Доберіть до тексту таку назву, щоб вона відбивала суть, але була оригінальною та не повторилася в жодного з однокласників.
4. Запишіть висновок до тексту трьома складними реченнями.
5. Поміркуйте, чи можна вважати психолога креативним? Аргументуйте думку.

Одну й ту саму інформацію можна передати через різні синтаксичні конструкції. У такому випадку говорять про синонімічні речення. Такими можуть бути як однакові за будовою речення, так і прості та складні між собою, наприклад: *Досягнувши успіху, пам'ятай шлях до нього.* — *Коли досягнеш успіху, пам'ятай шлях до нього.* Синонімія речень виявляється завдяки тому, що відокремлена обставина в першому реченні передана підрядною частиною в другому.

Вправа 120

1. Спишіть речення.

- 1) Не почавши вирішувати проблему, ви її ніколи не вирішите.
Якщо ви не почнете вирішувати проблему, ви її ніколи не вирішите.
- 2) Дівчина виховала упевненість у собі, позитивне ставлення до життя й легкість.
Дівчина виховала упевненість у собі, вона почала позитивно й легко ставитися до життя.
- 3) Мрії, виплекані з дитинства, треба обов'язково здійснювати.
Мрії, які з'явилися ще в дитинстві, треба обов'язково здійснювати.

2. Підкресліть усі члени речення.

3. Визначте вид кожного речення, до кожного складного речення намалюйте схеми.

4. Поміркуйте про засоби передавання інформації в різних типах речень.

Вправа 121

1. Переробіть прості речення на складні.

- 1) Займайтеся улюбленою справою, не сумніваючись у позитивному результаті.
- 2) Помилки, допущені вами й виправлені самотужки, — неоціненний досвід.
- 3) Відкладаючи здійснення бажань на потім, ви відкладаєте життя.
- 4) Зробивши справу якісно, людина відчувається задоволено.
- 5) Ми всі схильні сумніватися й боятися змін у житті.

2. Поясніть розділові знаки в обох реченнях.

Проект

Поділіться інформацією щодо виявів креативності навколо вас і її складників. Креативно презентуйте в класі свій «рецепт креативності», проілюструйте свої думки історіями зі свого життя або біографій відомих людей.

Повелителі текстів

Прочитайте уривок статті Марка Менсона «Закон зворотного розвитку: чому найкращі речі в житті треба відпустити».

Морські котики ВМС мають тренування під назвою «захист від утоплення», де курсантам зв'язують за спиною руки й ноги та кидають у басейн глибиною 9 футів. Їхнє завдання — прожити п'ять хвилин під водою.

Переважна більшість курсантів, які намагаються впоратися із цією ситуацією, зазнають невдачі. Коли їх кидають у воду, вони панікують і кричать, просячи витягнути їх назад. Деякі борються, поки не занурюються під воду, непритомніють, і їх доводиться витягувати й реанімувати.

Але деяким таки вдається впоратися із завданням. І вони роблять це, тому що усвідомили два нелогічні уроки.

Перший урок захисту від утоплення парадоксальний: чим більше ви намагаєтесь тримати голову над водою, тим більша ймовірність того, що ви потонете. Зі зв'язаними руками та ногами неможливо втриматися на поверхні протягом п'яти хвилин. Ще гірше те, що спроби втримати тіло на плаву лише пришвидшить занурення. Секрет полягає в тому, щоб фактично дозволити собі опуститися на дно басейну, там легко відштовхнутися та дозволити інерції повернути вас на поверхню. Опинившись над водою, треба швидко вдихнути повітря та повторити процес.

Як не дивно, для того, щоб вижити, не потрібна надлюдська сила чи витривалість. Навіть не потрібно вміти плавати. Навпаки, потрібна здатність не плавати. Замість того, щоб чинити опір фізиці, яка зазвичай вас убила б, ви повинні здатися їй та використати її, щоб врятувати власне життя.

Другий урок захисту від утоплення дещо очевидніший, але водночас парадоксальний: чим більше ви панікуєте, тим більше кисню спалюєте і тим більша ймовірність втратити свідомість і втопитися. Ця вправа ніби обертає ваш інстинкт виживання проти вас: чим сильніше ваше бажання дихати, тим менше ви зможете дихати.

Така вправа — більше ніж випробування фізичної волі, це випробування емоційного самоконтролю кожного курсанта в ситуаціях надзвичайної небезпеки. Чи може він контролювати власні

імпульси? Чи може він розслабитися перед лицем потенційної смерті? Чи може він добровільно ризикувати своїм життям заради якоїсь вищої цінності чи мети?

Ці навички набагато важливіші за вміння плавати. Вони важливіші за стійкість, фізичну витривалість чи амбіції. Вони важливіші за те, наскільки курсант розумний, у якій школі він навчався чи як чудово він виглядає в елегантному італійському костюмі.

Ця навичка — здатність відпускати контроль, коли найбільше хочеться контролювати — є однією з найважливіших, і її може розвинути будь-хто. І не лише для навчання «морських котиків». На все життя.

2. Виділіть основну тему та мікротеми тексту. Поміркуйте, як ці мікротеми пов'язані з основною думкою твору? Як вони допомагають розкривати основну тему? Поясніть взаємозв'язок між ними.
3. Із запропонованих оберіть три слова чи словосполучення, що є ключовими щодо тексту: *тренування, фізична витривалість, контроль, креативність, уроки, плавання, підготовка, самоконтроль, сила духу, занурення під воду*. Обґрунтуйте думку.
4. Виділіть і коротко запишіть фактичну інформацію (факти, описані в тексті).
5. Стисло перекажіть судження автора. Чи згодні ви з нами? Поясніть свої міркування.

Камертон

ві́падо́к	о́лень
добу́ток	напі́й
мере́жа	спі́на
дочка́	озна́ка
русло́	

Підсумовуємо й узагальнюємо

Виконайте тестові завдання.

1. Складне безсполучникове речення наведено в рядку
А Ви чуєте, як дзвінко гупа нехитрий п'ятистопний ямб?
Б Така дивовижа — тюльпани в кінці листопада.
В Виконаємо завдання — підемо відпочивати.
Г Сумно і весело.
2. Безсполучникове складне речення утвориться, якщо до фрагмента «Усім відомо...» додати
А що постійне прагнення вперед здатне прикрасити будь-яке життя.
Б що життя в поточному моменті.
В краса врятує світ.
Г що життя — театр.
3. Безсполучникове складне речення утвориться, якщо до фрагмента «Ми всі живемо під одними небом...» додати
А але горизонт у кожного свій.
Б кожен має шанс на щастя.
В і маємо однакові можливості.
Г якого б кольору воно не було.
4. Тире треба поставити, якщо до частини «У добро не потрібно вірити...» додати
А добро потрібно робити.
Б а потрібно його робити.
В бо набагато ефективніше його робити.
Г це не релігія.
5. Двокрапку треба поставити між частинами складного речення (розділові знаки пропущено)
А Як сонце зійде роса пропадає.
Б Сонце зійде роса пропадає.
В Роса пропала зійшло сонце.
Г І сонце зійде і роса пропадає.
6. Правильно поставлено розділові знаки у варіанті
А Люди — цікаві істоти, у світі, повному чудес, їм вдалося вигадати нудьгу.

- Б Люди цікаві істоти: у світі, повному чудес, їм вдалося вигадати нудьгу.
- В Люди — цікаві істоти: у світі, повному чудес, їм вдалося вигадати нудьгу.
- Г Люди — цікаві істоти: у світі повному чудес їм вдалося вигадати нудьгу.
7. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
- А Прислухався — навколо багато звуків.
- Б Змінюється спосіб мислення — змінюється життя.
- В Помилки не треба боятися — на них треба вчитися.
- Г Розумна людина не боїться ніякої роботи: вона виконує її, набуває досвіду й рухається далі.
8. Тире між частинами безсполучникового речення в рядку
- А Життя без кохання — як ріка без води.
- Б Їли — попотіли, робили — померзли.
- В Люди — орать, а він — досипать.
- Г Звичка — не рукавичка, на кілочок не повісиш.
9. Синонімічними до речення «Не бійся ворогів — бійся підступних друзів» є всі, ОКРІМ
- А Не бійся ворогів, а бійся підступних друзів.
- Б Не бійся ворогів, бо підступні друзі.
- В Бійся не ворогів, а підступних друзів.
- Г Не бійся ворогів, та бійся підступних друзів.
10. Доберіть приклад до кожного типу складного речення
- Тип складного речення*
- 1 складносурядне
- 2 складнопідрядне
- 3 безсполучникове
- 4 з різними видами зв'язку
- Речення*
- А Я не згоден з тим, що ви говорите, проте буду до останньої краплини крові захищати ваше право висловлювати свою думку.
- Б Кожен хоче, щоби правда була на його боці, але не кожен хоче бути на боці правди.
- В Краса людини — це і досконалість тіла, і сила волі.

Г Люди — твоє власне дзеркало, їхні гріхи — відображення твоїх.

Д Людина живе вік, а її справи — два.

Прочитайте текст і виконайте завдання 11—12.

(1) Чи знаєте ви, що почерк може багато чого розказати про вдачу людини? (2) Про людей, які надають буквам округлі форми, кажуть, що вони відкриті для інших, чуйні, доброзичливі. (3) Ті ж чий почерк незграбний, вважаються людьми самолюбивими й егоїстичними. (4) Людина сильно натискає на ручку або олівець у процесі написання тексту — це видає в ній велику силу волі, витримку.

11. Безсполучникове складне речення позначене цифрою

А 1 Б 2 В 3 Г 4

12. Пунктуаційну помилку допущено в реченні, позначеному

А 1 Б 2 В 3 Г 4

Повторення

Вправа 122

Мозковий штурм: пригадайте всі теми, які ви вивчили упродовж року, і запишіть. За потреби скористайтеся підказками.

«П», — а.

[], а [].

[], бо ().

[] — [].

Вправа 123

1. Запишіть улюблені фрази ваших учителів як пряму мову, до кожного речення намалюйте схеми.
2. Пригадайте, що ви на це зазвичай відповідали та запишіть свої відповіді непрямою мовою.

Вправа 124

Знайдіть помилки в схемах речень із прямою мовою та запишіть правильний варіант.

А: — «П».

А: «П?»

«П», — а.

«П?», — а.

«П,— а,— П».

«П,— а.— П».

«П,— а: — П».

Вправа 125

Складіть речення, щоб запропоновані цитати були оформлені як пряма мова (за потреби скористайтеся схемами із вправи вище).

- 1) Неприємності й невдачі приводять до появи талантів, які за інших обставин лежать приховані (*Горацій*).
- 2) Найбільшим відкриттям мого покоління є те, що люди здатні змінити своє життя, змінюючи свій спосіб мислення (*У. Джеймс*).
- 3) Зазвичай найбільшого успіху досягає той, хто володіє кращою інформацією (*Б. Дізраелі*).
- 4) Я знаю, що ти скажеш сьогодні і що я відчую завтра. Нестримність весни. Замисленість осені (*Т. Добко*).
- 5) Я закинув руки за голову, потягнувся, набрав повні груди вітру з півдня і радісно, щасливо засміявся (*В. Винниченко*).

Вправа 126

1. Прочитайте чат.

ChatGPT >

Кажуть, що в житті не знадобиться більшість матеріалу, який ми вивчали у школі. Для чого нам усім цим забивати голову? Формули, рівняння, закони, правила... Це ж збожеволіти можна!!!! Що ти думаєш із цього приводу?

О, чудове й дуже доросле запитання, і його ставить собі майже кожен, хто справді починає думати, а не просто «відсиджує уроки». Тож ось моя відповідь:

- По-перше:

Не все, що ми вчимо у школі, потрібно буквально для життя. Ти маєш рацію: більшості людей не знадобиться розв'язувати квадратні рівняння чи писати хімічні формули.

Але! Школа — це не «склад знань», а тренажер для мозку. Формули, тексти, історичні дати — це не мета, а інструмент. Вони розвивають мислення, пам'ять, увагу, здатність аналізувати, ставити запитання, шукати причини й робити висновки. Саме ці вміння й потрібні, щоб потім не розгубитися в будь-якій ситуації — від вибору професії до вміння відрізнити правду від маніпуляції.

- По-друге:

Коли ти тренуєш різні «ділянки мозку» — логіку, креативність, критичне мислення, — ти стаєш універсальним.

Математика вчить логічно мислити. Фізика — розуміти закономірності світу. Література — відчувати людину, її емоції. Історія — бачити наслідки вчинків. Українська мова — точно висловлювати думку (а це сила!).

Тож навіть якщо ти не користуєшся формулою прямо — ти користуєшся тим, як твій мозок навчився мислити, поки її вивчав.

- По-третє:

Школа — це місце, де ти маєш пробувати себе.

Не щоб знати все, а щоб зрозуміти, що тобі «зайшло». Комуś запалає математика, комуś — література, комуś — біологія. І саме ця іскра може потім стати твоєю професією або покликанням.

- Тож коротко:

У школі ми не просто вчимо предмети — ми вчимося мислити, спілкуватися, розуміти світ і себе. Формули — це не «забивання голови», а інструмент, щоб вона працювала краще.

Запитайте будь-що

2. Випишіть усі складні речення, визначте їхній тип, намалюйте схеми.
3. Поміркуйте й запропонуйте свою відповідь на поставлене питання (не менше трьох речень).
4. Запишіть коментар, сформулювавши його трьома складними реченнями різних типів: безсполучниковим, складносурядним і складнопідрядним.
5. Подискутуйте щодо проблеми.

Вправа 127

1. Спишіть речення, поставте розділові знаки.
 - 1) Освіта це паспорт у майбутнє бо завтрашній день належить тим хто готується до нього сьогодні (*М. Ікс*).
 - 2) Прекрасна особливість навчання полягає в тому що ніхто не може відібрати його у вас (*Б. Б. Кінг*).
 - 3) Виклики це те що робить життя цікавим. Саме їх подолання робить життя сенсом (*Дж. Марін*).
 - 4) Наполеглива праця перемагає талант коли талант не працює (*Т. Нотке*).
 - 5) Сьогодні у вас є можливість побудувати завтра яке ви хочете (*К. Пуаро*).
 - 6) Успіх це сума маленьких зусиль які повторюються день у день (*Р. Кольєр*).
 - 7) Я завжди кажу що практика майже завжди приведе вас до вершини (*Д. Бекхем*).
 - 8) Почніть там де ви є. Використовуйте те що маєте. Роби те що можеш (*А. Еш*).
2. Визначте тип речень і вид підрядних частин.

Вправа 128

1. Спишіть речення в парах і визначте їхній тип.
 - 1) Усі люди мають неймовірні можливості і здатні на визначні вчинки.
Усі люди мають неймовірні можливості, і кожен здатний на визначні вчинки.
 - 2) Удача — це вміння вийти за звичні межі, здатність діяти нестандартно.
Аби досягти успіху, треба вийти за звичні межі, діяти нестандартно.

3) Щоб досягти успіху, треба докласти зусиль.
Докладеш зусиль — досягнеш успіху.

2. Поясніть розділові знаки в реченнях.
3. Поміркуйте, чи є речення в парах синонімічними. Аргументуйте свою думку.
4. Поміркуйте, чи є синонімами слова *успіх*, *удача* і *вдача*, перевірте інформацію за словником.
5. Поясніть, чим схожі та чим відрізняються явища лексичної й синтаксичної синонімії.

Вправа 129

1. Прочитайте речення, доберіть до нього синонімічне із запропонованих варіантів.

Успішна людина не та, яка ніколи не падає, а та, яка вміє піднятися.

- 1) Успішна людина завжди падає і піднімається.
- 2) Успішною є та людина, як може піднятися після падіння.
- 3) Успішна людина не завжди падає, але завжди піднімається.
- 4) Уміння піднятися — основна риса успішної людини.

2. Аргументуйте свою думку.

Вправа 130

1. Прочитайте речення й визначте, яке речення не є синонімічним до наведеного.

Я впевнений: кожен має думати своєю головою, не треба перекладати відповідальність на інших.

- 1) Упевнений, що кожен має думати своєю головою і не перекладати відповідальність на інших.
 - 2) Як на мене, кожен має думати своєю головою, а не перекладати відповідальність на інших.
 - 3) На моє переконання, кожен має думати своєю головою, тому що не треба перекладати відповідальність на інших.
 - 4) Точно знаю, що кожна людина має думати своєю головою, не перекладати відповідальність на інших.
2. Аргументуйте свою думку.
 3. Визначте тип кожного речення.

Вправа 131

1. Спишіть речення, поставте розділові знаки.

- 1) Коли здається що весь світ налаштований проти тебе пам'ятай що літак злітає проти вітру (Г. Форд).
- 2) Той хто припиняє вчитися старий хоч у двадцять хоч у вісімдесят років. Той хто продовжує вчитися залишається молодим. Найголовніше в житті це зберегти свій розум молодим (Г. Форд).
- 3) Адаптуйте те що є корисним відкиньте те що є марним і додайте те що є саме вашим (Б. Лі).
- 4) Успіх це не пункт призначення а дорога якою ви йдете. Бути успішним означає що ви наполегливо працюєте та щодня йдете своїм кроком. Ви можете втілити свою мрію в життя лише наполегливо працюючи над нею (М. Уейанс).
- 5) Ми не можемо заборонити птахам літати над нашою головою але ми можемо не дозволити їм сідати там і вити гнізда. Подібно до цього ми не можемо заборонити поганим думкам іноді з'являтися в нашій голові але ми не повинні дозволяти їм гніздитися в нашому мозку (Мартін Лютер).
- 6) Якщо покласти алмаз у скриньку то вона стане скринькою зі скарбами але якщо покласти сміття то вона стане сміттевою урною (Б. Шоу).
- 7) Якщо ти думаєш що ти переможений ти переможений (Н. Хілл).

2. Над кожним розділовим знаком поставте цифру, яка відповідає поясненню нижче (пояснення можуть повторюватися).

- 1 — кома між частинами складного речення, поєднаними сурядним зв'язком
- 2 — кома між частинами складного речення, поєднаними підрядним зв'язком
- 3 — кома між частинами складного речення, поєднаними безсполучниковим зв'язком
- 4 — кома між однорідними членами речення
- 5 — кома для виділення відокремлених членів речення
- 6 — тире між підметом і присудком

3. Яка із цитат вам найбільше відгукнулася? Якби ви обрали такий епіграф до своєї книги, про що би вона була? Хто був би головним героєм? Яку б назву ви обрали та як оформили, щоб книга була максимально оригінальною та привертала увагу потенційних читачів?

Вправа 132

1. Пригадайте, що ви вивчали з різних наук про мову, які мовні одиниці є в кожній.

фонетика, орфоепія
лексикологія
фразеологія
морфеміка, словотвір
морфологія
орфографія
синтаксис
пунктуація

2. Розіграйте словесний батл між різними мовознавчими дисциплінами: кожна має представити себе, не називаючись, та розказати про свою важливість. Представлення має бути креативним і веселим.

Вправа 133

1. Розгляньте мему. Поміркуйте, яких тем вони стосуються.

2. Згадайте, які ще меми, пов'язані з мовою, ви знаєте.
3. Вигадайте свої меми-підказки до тем, які ви вивчали з української мови впродовж 5—9 класів.

Вправа 134

1. Пофантазуйте й опишіть можливий серіал про ваше шкільне життя за планом:
 - кількість серій і сюжетна лінія;
 - головні герої;
 - назва (має бути яскравою, відбивати суть і запам'ятовуватися);
 - жанр (комедія, драма, бойовик, трилер, жахи, фантастика, детектив тощо);
 - соціальна лінія (переваги й недоліки вашого шкільного життя, шляхи вдосконалення).
2. Створіть трейлер до вашого серіалу, використовуйте фото й відео вашого шкільного життя.
3. Влаштуйте перегляд трейлерів, поділіться враженнями від побаченого.

Підсумовуємо й узагальнюємо

1. НЕПРАВИЛЬНО оформлено цитату в реченні

А Як зазначав Наполеон Хілл, «мрії здійснюються тоді, коли сильне бажання перетворює їх у конкретні дії».

Б Людина нібито не літає...

А крила має. А крила має!

Ліна Костенко

В «Двоє дивляться вниз. Один бачить калюжу, другий — зорі, — писав Олександр Довженко: — Що кому».

Г «Змінюйте світ на краще, піклуйтеся про нього, тому що ви в ньому живете» — говорив Андрій Кузьменко.

2. Прочитайте уривок із тексту.

(1)Хтось сказав, що кохання — це коли двоє дивляться в один бік. (2)Дурниця. (3)Я дивився на неї і був щасливий. (4)Блажен не той, кому треба по зав'язку, а той, кому доста (В. Шкляр).

Непряма мова є в реченні

А 1

Б 2

В 3

Г 4

3. Доберіть приклад (А—Д) до кожного типу складного речення (1—4).

Тип складного речення

1 складносурядне

2 складнопідрядне

3 безсполучникове

4 з різними видами зв'язку

Приклад

А Спи, моя люба, все засинає, попивши на ніч з ріки молока.

Б Варто тільки повірити, що ви можете, і ви вже на півдорозі до мети.

В Успіх — це рух від невдачі до невдачі без втрати ентузіазму.

Г Вдалині хиталися дерева і синів задуманий прибій.

Д Коли любов приходить, то музика звучить і звуками дощу, і шумом вітру.

4. Приєднайте до фрагмента «Успішна людина діє...» запропоновані варіанти його продовження та з'ясуйте тип кожного з утворених речень.

Фрагмент речення

- 1 неупішна усе відкладає на потім.
- 2 і шукає можливості, а неупішна вигадує відмовки.
- 3 тому що цінує час.
- 4 і прагне до більшого.

Тип речення

- А просте
- Б складнопідрядне
- В безсполучникове
- Г складносурядне
- Д з різними видами зв'язку

5. Кому між частинами складносурядного речення треба ставити в усіх реченнях, ОКРІМ

- А Сторожа ходить по міському валу і сови сплять в западинах бійниць.
- Б Лист жовтий поволі на землю спадає та ніжні стокротки схилялись з журбою.
- В За вікном ішли росяні ранки і падали перламутри.
- Г Темно-зелені садки дрімають вже без плоду і тихо гріються хатки і верби гнуться в воду.

6. Пунктуаційну помилку допущено в реченні.

- А Переможець працює більше і має більше часу.
- Б Успішна людина має мужність визнати поразку, щоб стати кращою.
- В Мій секрет успіху полягає в умінні зрозуміти точку зору іншої людини, і я можу подивитися на речі її очима.
- Г Оточення формує людину і це свята правда.

7. Пунктуаційну помилку допущено в реченні.

- А Успішна людина поважає працелюбних людей, вона й сама намагається в них навчатися.
- Б Життєвий успіх людини визначається кількістю «незручних розмов», які вона витримала.
- В Щоб досягти великого, треба починати з малого.
- Г Хочеш їсти калачі, не сиди на печі.

8. Прочитайте речення.

Історії відомо чимало прикладів,(1) коли справжній успіх приходив до тих, хто обирав недосяжну мету,(2) яка значно перевищувала можливості на момент вибору. Кожна людина може стати успішною,(3) якщо по-справжньому захоче цього,(4) й розвине в собі необхідні якості.

Пунктуаційну помилку допущено на місці цифри (цифра позначає попередній розділовий знак)

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4

9. Доберіть умову вживання тире (А—Д) до кожного прикладу речення (1—4).

Приклад

- 1** Єдине щастя в житті — це постійне прагнення вперед.
- 2** Між землею і небом — висячі плантації квітів...
- 3** Удача сама не приходить — її робота за руку приводить.
- 4** Усе зраділо, зустрічаючи день; і день зрадів — ясний, теплий, погожий.

Випадок уживання тире

- А** при відокремленому означенні
- Б** при однорідних членах речення й узагальнювальному слові
- В** на місці пропущеного члена речення
- Г** між частинами складного безсполучникового речення
- Д** між підметом і присудком

10. Прочитайте речення.

Коло пасіки зеленів маленький баштан (1) і росли яблуні (2) й груші, посхилявши густе гілля в пасіку над вулицями. В одному кутку коло хвіртки тліло курево (3) і легенький димок вився вгору (4) й ховався в густому гіллі старої груші.

Кому потрібно ставити на місці цифри

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4

11. Прочитайте речення (цифра позначає попередній розділовий знак).

Ніхто не кращий за вас,(1) і ніхто не розумніший за вас. Більшість мільйонерів,(2) які самі заробили свої гроші, —(3) це цілком звичайні люди з доволі середньою освітою, які займали посередні посади,(4) жили в посередніх будинках,(5) але змогли розібратися, як діють інші фінансово успішні люди, і почали робити ті самі

речі, поки не досягли тих самих визначних результатів. Багатьми люди спочатку стають у голові (За Б. Трейсі).

НЕПРАВИЛЬНО обґрунтовано вживання розділових знаків у рядку

А кома 1 — між частинами складного речення, поєднаними сурядним зв'язком

Б кома 2 — між частинами складного речення, поєднаними підрядним зв'язком

В тире 3 — між частинами складного речення, поєднаними безсполучниковим зв'язком

Г коми 4, 5 — між однорідними членами речення

12. Синонімічним до складного речення

«Кожен із нас має докласти зусиль, щоб реалізувати свій потенціал»

є всі прості речення, ОКРІМ

А Кожен із нас має докласти зусиль з метою реалізувати свій потенціал.

Б Кожен із нас має докласти зусиль заради реалізації свого потенціалу.

В Кожен із нас має докласти зусиль попри реалізацію свого потенціалу.

Г Кожен із нас має докласти зусиль для реалізації свого потенціалу.

Додаток: корисні пам'ятки

Як скласти план тексту

1. Поділіть текст на змістові частини (зазвичай вони збігаються з абзацами).
2. Визначте мікротему кожної частини.
3. Доберіть підзаголовки до кожної частини.
4. Запишіть підзаголовки як назви пунктів.

Як написати твір-опис

Твір-опис — це твір, мета якого — описати предмет, особу або явище, розповісти про зовнішні ознаки, риси характеру.

1. У вступі назвіть предмет, особу або явище, передайте загальне враження від них.
2. В основній частині опишіть ознаки предмета, особи або явища.
3. У висновках висловіть своє ставлення до них.

Як написати твір-розповідь

Твір-розповідь — це твір, у якому йдеться про події, що розвиваються в часі й ведуть до певного результату.

У творі-розповіді є дійові особи, з якими щось відбувається.

1. У вступі повідомте про дійових осіб, місце й час події.
2. В основній частині розкажіть про перебіг події, її розгортання в часі.
3. У завершальній частині повідомте про результат розвитку події.

Як написати твір-роздум

Твір-роздум — це висловлення, у якому доводять або спростовують думку шляхом міркування та за допомогою доказів.

1. Обміркуйте тему, на яку ви хочете написати твір.
2. Висловіть свою думку щодо теми.
3. Наведіть переконливі докази на її захист.
4. Сформулюйте висновки.

Як написати есе

Есе — це невеликий прозовий твір, у якому автор чи авторка викладає власні думки та враження з певного приводу.

Для написання есе потрібно:

- обміркувати тему, сформулювати свою думку, визначити головне й другорядне;
- дотримуватися структури тексту (вступ, основна частина, висновки);
- у вступі назвати тему, проблему, про яку ви пишете;
- в основній частині викласти свої думки щодо неї, пояснити їх, навести приклади з життя, літератури, кіно тощо;
- у висновках підсумувати свою думку.

Як написати відгук на художній твір (книгу, кінофільм тощо)

1. Укажіть автора / авторку (творців) і назву твору.
2. Назвіть тему твору.
3. Наведіть короткий зміст твору.
4. Визначте проблеми, які автор / авторка порушив / порушила у творі.
5. Висловіть свою думку про твір: що в ньому особливо сподобалось або не сподобалося, запам'яталося.
6. Зробіть висновок: про що автор / авторка спонукав / спонукала вас замислитися, що нового відкрив твір (*якщо це екранізація книги, то наскільки творцям фільму вдалося передати її зміст*).

Як підготувати проєкт

Проєкт — це індивідуальна або колективна конкретна практично-творча справа, поетапний рух до мети, прийнятої та усвідомленої учнем.

Етапи роботи

І. Планування.

1. Визначення теми, мети проєкту, форми кінцевого продукту.
2. Визначення джерел інформації, способів її збирання та аналізу, способу презентації продукту, процедур та критеріїв оцінки результатів.

II. Дослідження.

1. Збір інформації.
2. Аналіз інформації, формулювання висновків.

III. Подання результатів.

1. Оформлення кінцевого продукту.
2. Звіт або презентація продукту.

IV. Оцінка результатів.

Як оцінити виступ (повідомлення, презентацію проєкту) однокласника/однокласниці

1. Визначте, чи відповідає виступ заявленій темі.
2. Установіть, наскільки раціонально дібрано матеріал: чи немає непотрібних фактів, невідповідних темі деталей.
3. Зверніть увагу, чи визначена головна думка виступу.
4. Оцініть форму виступу: чи послідовно викладено факти, чи доведено запропоновані положення, чи достатньо багатим є словниковий запас доповідача.
5. Відзначте особливості мовлення (*темп, емоційне забарвлення*).

УКРАЇНСЬКА МОВА

підручник для 9 класу
закладів загальної
середньої освіти

Особливості підручника:

- підручник-співрозмовник, дружній до учнівства та вчительства
- сповнений ефективних вправ, цікавинок, актуальних порад, ідей для досліджень

Інтерактивний електронний додаток містить:

- завдання із застосуванням мультимедійних засобів (аудіо, відео тощо)
- тести та інші вправи з можливостями самоперевірки

